Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Iva Marková

Míra přesnosti vyjadřování časových údajů v textech nerodilých mluvčích češtiny na základě analýzy žákovského korpusu Merlin

The Degree of Time Expressions Accuracy in the Texts of Non-native speakers of Czech in the learner corpus Merlin

Praha 2021

Vedoucí práce: Doc. Svatava Škodová, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. prosince 2021

Iva Marková

Abstrakt

Cílem diplomové práce je popsat způsob a specifika vyjadřování míry přesnosti časových údajů v písemném projevu nerodilých mluvčích češtiny.

Diplomová práce se zaměří na celkový popis vyjadřování temporální kvantifikace nerodilými mluvčími češtiny v písemných projevech. Na základě odborné literatury budou vymezeny časové indikátory, v následném kroku bude provedena analýza nejčastěji užívané učebnicové série češtiny pro cizince – Česky krok za krokem autorky L. Holé, ve které je cílem pozorovat prezentaci časových údajů, jak z hlediska gramatického, tak lexikálního, a také rozsahu indikátorů, tj. časových jednotek s ohledem na stupeň jazykového osvojení, ale i z hlediska způsobu prezentace daných indikátorů. V další části bude provedena analýza výskytů časových indikátorů v žákovském korpusu Merlin. Sledován bude rozsah užití časových indikátorů s ohledem na úroveň znalosti podle SERR, stupeň přesnosti udání časové kvantifikace a chybová typologie časových prostředků.

Klíčová slova

čeština jako cizí jazyk, mezijazyk, korpus MERLIN, chybová analýza, míra přesnosti, slovesný čas

Abstract

The diploma Thesis will focus on the general description of the expression of temporal quantification by non-native speakers of Czech in written speeches. Based on professional literature, the graduate will define time indicators, in the next step she will analyze the most frequently used textbook series of Czech for foreigners - Czech step by step by L. Holá, in which she will monitor the presentation of time data, both grammatically and lexically in terms of the range of indicators with regard to the degree of language acquisition, but also in terms of the way of presentation of the indicators. In the next part, an analysis of the occurrence of time indicators in the Merlin student corpus will be performed. The scope of use of time indicators will be monitored with regard to the level of knowledge according to SERR, the degree of accuracy of the indication of time quantification and the error typology of time means.

Klíčová slova

Czech as a foreign language, interlanguage, error analysis, MERLIN corpus

OBSAH

ÚVOD ……4

1 ČAS 7

1.1 Čas je abstraktní veličina 7

1.2 Orientace v časové realitě 8

1.3 Emoce versus fyzikální jevy 10

1.4 Kognitivní vývoj a tok času 11

1.5 Shrnutí 13

2 ČAS V ČEŠTINĚ 14

2.1 Čas fyzikální (tens) 15

2.2 Slovesný čas, časová pole, jejich hranice 15

2.3 Časové lexikální jednotky 21

2.4 Shrnutí 26

3 ČAS V MEZIJAZYCE 27

3.1 Prekoncept času v mezijazyce 27

3.2 „Časová“ strategie v mezijazyce 28

3.3 Vymezení časových jednotek napříč jazyky 30

3.4 Co zatěžuje temporální kvantifikaci v mezijazyce 34

3.5 Shrnutí 36

4 ANALÝZA PERCEPCE ČASOVÝCH JEDNOTEK 38

4.1 Vymezení jazykových úrovní dle SERR 38

4.2 Znalosti časových jednotek dle SERR 39

4.3 Výzkumné otázky pro analýzu učebnic 42

4.4 Metodika práce 43

4.5 Učebnice Česky krok za krokem 1 44

4.6 Učebnice Čeština pro cizince A1-A2 48

4.7 Učebnice Communicative Czech (elementary czech) 51

4.8 Učebnice Česky krok za krokem 2 54

4.9 PŘEDPOKLADY KVALITNÍ PERCEPCE CIZÍHO JAZYKA 56
4.10 ČESKÁ ČÍTANKA 57
4.11 SHRNUTÍ 58
5 ANALÝZA PRODUKCE ČASOVÝCH JEDNOTEK NA ZÁKLADĚ KORPUSOVÝCH DAT 61
5.1 KRITÉRIA KORPUSŮ 61
5.2 KORPUS MERLIN 63
5.2.1 Korpus Merlin – Subkorpusy A2, B1 63
5.2.2 Charakter dat korpusu Merlin 67
5.3 ANALÝZA TEXTŮ Z KORPUSU MERLIN 69
5.3.1 Frekvence časových jednotek 71
5.3.2 Kolokace časových jednotek 73
5.3.3 Časové jednotky v otázce a v odpovědi 79
5.3.4 Odchylky časových jednotek 85
5.4. SHRNUTÍ ANALÝZY TEXTŮ 87
ZÁVĚR 88
SEZNAM LITERATURY: 91
SEZNAM OBRÁZKŮ: 95
SEZNAM ZKRATEK: 96
PŘÍLOHA 1. I
PŘÍLOHA 2. IV
PŘÍLOHA 3. VIII

Úvod

Není pochyb o tom, že základní součástí lidské komunikace je vyjadřování o životních událostech z perspektivy času. Vyjadřování rozmanitých aspektů průběhu událostí v čase nebo jejich časové orientace je přitom komplexní a může být velmi komplikované. Cílem diplomové práce je popsat způsob a specifika vyjadřování míry přesnosti časových údajů u nerodilých mluvčích češtiny, a to se zaměřením na užívání konkrétních lexémů označujících vybrané časové jednotky v písemném projevu v češtině. Vzhledem k tomuto zaměření byla jako klíčová slova naší práce stanovena *časové upřesnění*, *nerodilý mluvčí* a *čeština jako cizí jazyk*.

Ve vlastní praxi, při níž se věnuji výuce češtiny pro nerodilé mluvčí napříč jazykovými úrovněmi, pozoruji, že se opakují obdobné reakce účastníků kursů. Při popisu okamžiků dotýkajících se jazykového ztvárnění toku času, jako je např. plánování dne, otázky na jazykové zkušenosti, otázky na pobyt v ČR, představení se atp. nerodilí mluvčí do svých výpovědí zařazují upřesňující časové jednotky. Časovými jednotkami zde myslím slova, která vyjadřují upřesnění: zda se okamžik opakuje, jak často, jak dlouho, kdy, odkdy, dokdy něco trvá a podobně. Uvědomuji si, že již od počátku nabývání jazykové znalosti je nutné se zaměřovat na jazykové ztvárnění struktury a hranic toku času.

Tok času je abstraktní neuchopitelné časové plynutí, které vnímáme například prostřednictvím změn přírody, nebo změn vlastního těla. Plynutí času může být v jazyce vyjádřeno různými způsoby, které ho různě ohraničují a které upřesňují rozmanité časové okamžiky vnímané změny. Vyjadřujeme často imaginární subjektivní hranice, především proto, že čas „neexistuje“. Subjektivně vnímáme, že čas plyne, stojí, běží, letí, a každý můžeme použít jiné označení, ačkoli můžeme popisovat shodný okamžik. To, co nazýváme čas, je abstraktní veličina, kterou vnímáme podvědomě. Individuálním odhadem tento subjektivní prožitek zařazujeme do časového pole. Jako základní východisko pro volbu jazykových prostředků přitom vnímáme individuální subjektivní prožitek, zkušenost získané informace. Což znamená, že subjektivní prožitek vnímáme na základě automatické práce vlastního mozku a uvědomění faktických fyzikálních okolností. Opakovanou zkušeností, porovnáváním těchto dvou zdrojů, získáváme odhad plynutí času a díky jazykovým znalostem dokážeme vyjádřit prožitek slovy.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část věnuje pozornost důvodům, které způsobují složitost vyjádření přesnosti časových

okamžiků. Jejím cílem je také popsat pojetí času, jak jej vnímáme a jak jej vyjadřujeme v jazyce s ohledem na vyjadřování časové přesnosti v projevech nerodilých mluvčích.

V první kapitole *Čas*, která má čtyři podkapitoly, je popsána schopnost člověka vnímat čas a způsoby zaznamenávání toku času. Druhá kapitola *Čas v jazyce,* se věnuje možnostem, jak čeština vyjadřuje plynutí času, časové hranice, časové okamžiky. A to nejen slovesným časem, který zařazuje jistý stav člověka a děj člověkem pozorovaný, nebo činnost, jím vykonávanou atp. vzhledem k okamžiku promluvy nebo vzhledem k jinému ději. Protože stav, ve kterém se nacházíme, je odraz naší mysli v závislosti na kognitivním vývoji a na pozorování světa, které je ovlivněno především individuální zkušeností, kterou člověk subjektivně popisuje jazykovými možnostmi. Každý jazyk je tvořen z impulzů lidské mysli. Popíšeme také časové prostředky, které jsou v češtině k dispozici pro upřesnění časového pásma, či časového okamžiku.

Ve třetí kapitole *Čas v mezijazyce* je klíčovým tématem *nerodilý mluvčí*, který si osvojuje či nabývá češtinu a tedy i časové jednotky. Nerodilý mluvčí, který se s češtinou setkává v českém prostředí, si ji osvojuje a kdokoli, kdo se češtinu vědomě učí v kurzu,

nebo jako samouk ji nabývá. Nerodilí mluvčí, kteří se rozhodnou pro jazykovou certifikovanou zkoušku jsou často účastníci přípravného kurzu, tedy češtinu nabývají. Nemusí tomu tak být u všech, ale budeme předpokládat, že ano. Tento předpoklad nás vede k rozhodnutí pozorovat výukové materiály, na jejichž základě mohou nerodilí mluvčí nabývat kompetence v oblasti vyjadřování času a jeho průběhu. Analýze učebnic je věnována čtvrtá kapitola *Analýza percepce časových jednotek*, která popíše, jak je v daných materiálech téma prezentováno, množství uváděných časových jednotek a jejich frekvenci.

Analýze učebnic předchází v kapitole *Čas v mezijazyce* širší sonda do odborné literatury, převážně výzkumně zaměřené, která se věnuje tématu času v oblasti osvojování či nabývání jazyka. Odborné práce k tématu čas v procesu nabývání jak druhého jazyka (rozdíl druhý a cizí viz níže) u nerodilých mluvčích, tak osvojování mateřského jazyka předškolními dětmi jsou velice přínosným podkladem. Relevantní výsledky budou přiblíženy v této kapitole a byly také východiskem pro vytvoření postupu vlastního výzkumného pozorování percepce a produkce češtiny u nerodilých mluvčích. V této kapitole jsou východiska přiblížena tak, abychom naznačili smysl analýzy učebnic a směřovali k formulaci výzkumných otázek.

Jak jsem již zmínila, ve čtvrté kapitole se věnuji zkoumanému tématu z perspektivy češtiny jako cizího jazyka. Zaměřuji se na prezentaci časových jednotek ve vybraných učebnicích, jejich vymezení a zapojení do kontextu. Učebnice jsem zvolila na základě shodných kritérií, která jsou v kapitole specifikována. Výsledkem analýzy je přehled, jaké časové jednotky jsou nerodilým mluvčím ve vybraných učebnicích k dispozici a jak jsou didakticky podány.

Pátou kapitolu *Produkce časových jednotek* pokládám za stěžejní, a to především z důvodu práce s autentickými texty z korpusu Merlin. Ze zvoleného korpusu jsem vytvořila kompaktní subkorpusy, tedy soubory textů ohodnocených na stejnou jazykovou úroveň a napsaných nerodilými mluvčími při skládání certifikované zkoušky. Výsledkem analýzy textů je přehled časových jednotek, které daní mluvčí užívají. Dále jsem ve zkoumaných textech sledovala reakce na zadané časové otázky a srozumitelnost časového upřesnění.

Závěr shrnuje výsledky a komentuje průběh analýzy. Uvedu zde náměty k diskusi a případné možnosti dalšího směrování výzkumu jazykového ztvárnění časových jednotek. Jsou zde porovnány očekávané výsledky teoretické části a výsledky jednotlivých analýz, na něž navazují návrhy dalšího vymezení při zkoumání tématu.

1 Čas

Proč se často nedokážeme shodnout na popisu časových událostí? Co potřebujeme časově zařadit? Vše, co se děje uvnitř nás i kolem nás, má svou dynamiku v čase a naše mysl informace zpracovává a ukládá do paměti. Součástí vnímání světa a sama sebe je řazení myšlenek do toku času. Tok času je proud směřující z minulosti do budoucnosti, což je ukotveno v našem vědomí, aniž bychom s představou o něm vědomě pracovali.

Prožíváme emoce, pozorujeme děj kolem sebe a tyto dva vjemy také sdílíme. Ke sdílení můžeme využít gest, signálů a také jazykové prostředky, a to jak v mluvené, tak v písemné podobě. Při sdílení prožitků vlastních i cizích, zasazujeme události do kontextu tak, aby bylo sdělení srozumitelné.

Jazyk člověk vytvořil k vyjadřování vlastních myšlenek. Cílem vyjádření vlastních myšlenek bývá sdílení subjektivních pocitů a předání vlastní zkušenosti. Při předání převzaté zkušenosti bývá cílem informaci nezkreslit. Jazyk tedy slouží nejen k popisu vlastních, ale i převzatých emocí a zkušeností.

Jazyk je značně dynamický sociální prostředek, který je schopen téměř plošně reagovat na změny ve společnosti. Např. způsob užívání slovní zásoby odpovídá dané době. Právě jazyk dokáže vyjádřit generační, společenskou, oborovou i jinou rozdílnost.

Společnost vnímá tok času v určitém kontextu, což se odráží i v jazyce. Sociální faktory jsou, jedním z aspektů, které ovlivňují, jak jazyk vyjadřuje časové hranice a časová upřesnění. Tyto okolnosti ovlivňují jak myšlení v mateřském jazyce, tak myšlení při nabývání druhého jazyka a je důležité si je uvědomit. Není snadné prezentovat systém vyjadřování času v češtině na jazykové úrovni A2 tak, aby nerodilí mluvčí jednoznačně navázali na koncept svého mateřského jazyka. Kladu si otázku, co ovlivňuje tvorbu individuálního časového jazykového konceptu?

1.1 Čas je abstraktní veličina

Není pochyb o tom, že vše, co člověk vyjádří slovy, pochází z představ v jeho mysli. Co představuje pojmem *čas*? Čas je abstraktní veličina, proto je komunikace o čase zatížena lidskou představou o něm. Uvědomuji si, jak složité je pracovat s abstraktní představou pojmu čas v abstraktním systému jazyka. Člověk přiřazuje slovům význam, který je součástí společenské jazykové dohody. *V různých jazycích se tentýž význam pojmenovává různými*

formami. Neexistuje tedy žádná přímá souvislost mezi konkrétní podobou slova a jeho významem. […] *Pro charakteristiku znaku z hlediska jeho formy, ale i jeho postavení v rámci jiných znaků je tedy rozhodující většinový úzus rodilých mluvčích, který se přirozeně v čase mění.* (Cvrček a kol., 2010, s. 17) Ačkoli je ve většině jazyků vytvářen a daným společenstvím sdílen relativně jednotný jazykový systém, jehož základní jednotky jsou slova, která mohou mít více ekvivalentů a několik významů, každý jedinec je originální mluvčí a užívá např. pojmu *čas* podle svého jazykového povědomí.

Co je pojem čas v lidském povědomí? Rozlišujeme individuální a sociální čas. *Individuální čas nacházíme v individuálním vědomí.* […] *Někdy se užívá termínu nelineární čas a jde o subjektivní prožívání času.* […] *Sociální čas byl vytvořen historickým vývojem společenského vědomí. Někdy se píše o kalendářním čase.* (Zeman, 1978, s. 118) Uvědomuji si, že do individuálního pojetí času zásadně zasahuje smyslové vnímání konkrétních objektů a jejich zapojení do časové reality, emocionální prožívání a jazyková dovednost sdílení. Pojem čas v lidském povědomí obsahuje mnoho impulzů, které z jednotek vytváří systém. K subjektivnímu smyslovému i emocionálnímu vnímání a sociální předané zkušenosti přiřazuje významy ve formě časových jednotek zapojených do kontextu vět.

1.2 Orientace v časové realitě

Smyslové vnímání konkrét v reálném světě napomáhá k vytvoření časového povědomí toku času. V prostoru, který nás obklopuje, probíhá tolik změn, že není možné všechny vědomě pochopit a uspořádat. Lidský mozek vnímá automaticky mnohem více informací, než si člověk uvědomuje, a může se ztratit v orientaci, co je realita a co je její představa v lidském povědomí. "*Cokoli se děje v sociokulturní síti, může ovlivnit stavbu a činnost funkčních sítí lidského mozku - až do úrovně molekul. Pochopit sebeuvědomování neznamená pochopit jedince, ale souvislost od molekul ke společnostem a zpět - a to v prostoru a čase*." (Koukolík, 2013, s. 12). Koukolík přibližuje, jak vzdálená je schopnost člověka časovou přesnost rozeznat od vlastní reality časového povědomí.

Člověk si vytváří z atributů, které jsou názorné, tedy hmota a prostor, představu o čase, který se děje. Vnímání probíhá všemi smysly a intuicí získanou také zkušenostmi v kontextu sociokulturním a ve vztahu ke konkrétnímu stavu jedince. Vědomé je myšlení a práce s pamětí. Všemi smysly pozorujeme změny, které se dějí, a ukládáme do paměti jejich rytmičnost, která podpoří časové povědomí. Představy o čase procházejí

podstatnými proměnami také ve fylogenetickém a ontogenetickém vývoji lidí. Obecně nelze ani „psychologický“ čas oddělit od procesů a činností, jež v tomto čase probíhají a jsou vykonávány. Subjektivní čas závisí především na prožitkové aktuálnosti a bohatosti dějů v určitém úseku objektivního času. Čas v naší mysli a v přítomnosti také plyne různě rychle. "*Minulost a budoucnost je iluze vytvořená z informací. Realita, ve které se všichni nacházíme, a to, že spolu můžeme komunikovat, nám umožňuje ta komplexní informace, kterou všichni sdílíme. Lidé izolovaní v jeskyních vnímají realitu odlišně a dá se to i vědecky pozorovat."* (Rak, 2020) Všichni sdílíme realitu, kterou ale různě subjektivně vnímáme a pro niž jazykem vytváříme různá řešení, jak ji vyjádřit. Snadněji se mluvčí shodne na pojmenování objektů, které se mění pomalu, nebo tak pomalu, že změny nejsou našimi smysly zaznamenatelné. Sdělení, jejichž význam spočívá v informaci o subjektivním vnímání času, často produkuje s velkým úsilím a při cestě k vzájemnému porozumění využívá několik jazykových prostředků.

Pro orientaci v časové realitě si v naší kultuře vytváříme v mysli představu toku času, jako lineární pohyb zprava doleva, tj. čas pro nás plyne z minulosti, která pro nás často bývá metaforicky vlevo, do budoucnosti která bývá metaforicky vpravo. Hraničním bodem nula, tedy tady a teď, je nejčastěji označován čas promluvy. Koncepci znázornění vztahu pro absolutní i relativní časové významy na lineární přímce toku času představil Reichenbach, který pracuje se třemi složkami, jimiž jsou okamžik děje/ události E (point of event), referenční bod R (point of reference) a okamžik promluvy S (point of speech). (Reichenbach, 1947). Okamžik promluvy S je pro tzv. absolutní časové významy, tj. významy vztažené k okamžiku promluvy, zásadní, protože stanovuje rozhraní mezi minulostí a budoucností. Okamžik děje / události E může mít různou časovou extenzi, referenční bod R představuje bod, z něhož je nahlížena složka E. U vyjádření aktuální přítomnosti referenční bod splývá s okamžikem promluvy, u minulého času splývá s okamžikem děje/události. (Reichenbach, 1947) Nelze však zcela souhlasit se stanovením bodu nula do okamžiku promluvy. Ještě než sdělení vyjádříme, děj, zážitek proběhne a mozek zpracuje myšlenku o formě sdělení. Domnívám se, že je logičtější uspořádání podle Bečky. Toto uspořádání časových významů zahrnuje lidské myšlení. Zásadní informací při vyjadřování děje, a především stavu, není označení bodu na časové ose, ale bodu v myšlení mluvčího a jeho aktuálním niterném pocitu. Bečka popisuje: " *Jde o navozené vyjádření niterných stavů, tedy nikoli stavů vnější skutečnosti. To, co pro okamžik tohoto navození je v niterném stavu přítomné, označuje se prézentem, co je minulé,*

préteritem, a co je budoucí, futurem." (Bečka, 1975, s. 186) Domnívám se také, že mluvčí sám subjektivně rozhodne, který bod stanoví jako hranici pro minulost, přítomnost a budoucnost a toto rozhodnutí pak ovlivní subjektivní aktuálnost stavu či děje. Pro vyjadřování subjektivně vnímané hranice toku času jsou oporou časově vymezené časové jednotky.

1.3 Emoce versus fyzikální jevy

Vše, co člověk vnímá, je zaznamenáno v paměti jeho těla. Všemi smysly vnímáme konkrétní objekty a děje fyzikálních jevů. Časový proud emoce ale člověk vnímá spíše intuicí, která je podvědomá a s níž neumíme vědomě pracovat, i když můžeme vnímat tělesné projevy emocí. V prožívání emocí si často uvědomujeme i neuchopitelnost času a může to být důvod, proč ho vnímáme intuitivně. Zásadní pro vyjádření času je vnímání změn a emocí, které v prostředí kolem nás a v nás probíhají. Člověk má smysl a cit pro čas vycházející z rytmické periodicity organických dění, jak uvádí Encyklopedie československé akademie věd (EČAV), ale vlastní vnímání času předpokládá rozlišování trvání od časové posloupnosti. "*Orientací v časoprostoru si vytváříme pevné body, které ohraničují krátké úseky a jsme schopni je vnímat a zapamatovat si v nich změny. Mozek pracuje s pamětí, představivostí a hodnocením, čím se stává z času vnějšího a objektivního čas subjektivní, individuální. Schopnost monitorování podnětů, vyhodnocování, interakce - vazba do osobního kontextu je lidstvu dána."* (EČAV, 1984, s. 762) Člověk popisuje změny ve fyzickém prostoru, které je schopen zaznamenat, zhodnotit a zařadit. Změny intuitivně rozděluje do krátkých úseků, které je schopen rozlišovat a vzájemně porovnávat. Díky srovnání rozlišuje děje dlouhodobé, které mají určité trvání a mají minimum změn, od dějů relativně krátkodobých s mnoha změnami, u kterých je schopen si zapamatovat posloupnost.

Velice důležitý vliv na míru přesnosti vnímání času má zkušenost a paměť. Zkušenost pro určení přesnosti času jedinec získává díky opakování stejných, nebo podobných dějů, se kterými se opakovaně setkává a které si ukládá do paměti. Každý člověk je originální, subjektivně vnímá realitu, ale toto jsou zásadní vlivy, které mají všichni zdraví lidé shodné. Pozorujeme změny vlastního těla ve vztahu k prostoru, ve kterém žijeme. Časová dráha života je plná orientačních bodů, ke kterým vztahujeme prožitek a z nichž si vytváříme časovou hranici určitého okamžiku nebo delšího období.

Krátké časové úseky naplněné intenzivními zážitky často přeceňujeme, dlouhé podceňujeme („léta běží, ale dny jsou dlouhé“). Čekání nebo monotónnost činností a událostí (srov. nuda jako „dlouhá chvíle“) čas prodlužují a vyprazdňují, spěch, „časový stres“ jej naplňují až v časovou tíseň, která působí nezřídka až dezorientaci a zhoršení celkového myšlení subjektu. Zvláštní změny v prožívání času nastávají při snění ve spánku. "*Čas bytí hmoty je nepřetržitý, jednorozměrný, asymetrický, nevratný a zaměřený od minulosti do budoucnosti. Když se tedy člověk snaží uchopit čas, je nucen ho transformovat do nějaké formy odvozené z prostoru*." (EČAV, 1984, s. 763) Prostor na rozdíl od času můžeme pozorovat a vědomě vytvořit popis toho, co si myslíme, že vidíme, slyšíme, cítíme. Popisujeme změny světla, zaznamenáváme rychlost těchto změn porovnáváním a vyjadřujeme pocity, které prožíváme. Vytváříme si mentální reprezentaci prostoru v naší mysli, tvoříme subjektivní realitu a také slovní vyjádření. Jazykem bylo vytvořeno určité paradigma pro shodné vnímání reality, což nabízí lidskému vědomí určitá řešení, jak vnímat realitu a popisem ji vytvářet. Každý jedinec vnímá čas subjektivně, ale pro úspěšnou komunikaci jsme přijali jazyková paradigmata jeho vyjadřování, která obsahují časové jednotky vyjadřující srozumitelné souznění času prožívané emoce a reálného času fyzického.

1.4 Kognitivní vývoj a tok času

Jazykový koncept si vytváří jedinec od narození díky vnímání světa. V průběhu kognitivního vývoje propojuje jazykové paradigma a subjektivní vnímání a prožívání času. Lidský mozek zpracovává nekonečné množství informací, ale člověk vědomě pracuje pouze s částí. Tuto část nazýváme *vědomí*. Toto vědomí prochází kognitivním vývojem, od uvědomění si konkrétní reality k abstraktní realitě. Dítě se učí v jazykovém paradigmatu názvy konkrétních objektů a vědomě si vytváří jazykovou realitu. Čas je abstraktní veličina, ale i dítě může např. pracovat s konkrétními rozdíly světla a tmy. Rozeznává dobu trvání světla a tmy a také rozdílný pocit sociálního kontaktu a samoty, hluku a ticha. Využívá konkrétní signály a jejich změny k uvědomění si toku času. V období rozvoje abstraktního myšlení dotváří koncept jazykového pole o časové jednotky abstraktních významů, které zahrnují emoci a intuici. Emoci jako prvotní zkušenost a intuici jako dovednost pro odhad plynutí času.

Rodilý mluvčí vytváří jazykový koncept přirozeným osvojováním jazyka, ale jde o jazykový prekoncept, který je dokončen až konfrontací jazykové dovednosti s odbornými znalostmi ve výuce.

V jazykovém prekonceptu dítěte dosáhne takové dovednosti, že rodilý mluvčí dětského věku vědomě v komunikaci popíše minulost, přítomnost i budoucnost. Časový jazykový prekoncept je individuálně tvořená realita světa fantazie, ve kterém probíhá neomezené množství myšlenek a emocí a ty člověk popisuje jazykovými prostředky. Čas nelze popsat tak „snadno“, jako konkrétní objekty. Pomocí fyzikálních technologií byl stanoven časový rytmus toku času. Na základě pozorování pohybu hvězd, rychlosti šíření světla atp. byla stanovena základní časová fyzikální jednotka. Fyzikální čas je měřen různým způsobem, vědci provádějí různá měření a získávají atomový, efemeridový, dynamický, světový, sluneční, hvězdný, pásmový, místní čas, aby dosáhli základní časové jednotky, od které se odvodili jednotky násobné, a byl vytvořen kalendář. Kalendářů je několik druhů, což ukazuje na odlišné rozdělení základní časové jednotky.

Součástí kognitivního vývoje je i získání představy o plynutí času a relativní soulad mezi fyzikálním časem a časem vnímaným intuicí. Představa plynutí času je ovlivněna společenským axiomem. Není ve všech kulturách jednotná a má svá odůvodnění. Čas v Evropě je vnímán lineárně zleva doprava, jiné kultury vnímají tok času zpředu dozadu a jiné zdola nahoru. Směr zpředu dozadu je zdůvodněn vnímáním reality, kdy konkrétní skutečnost a prožitky s ní spojené vidím před sebou, kdežto budoucnost teprve přijde, tedy ji nevidím, je za mnou a teprve se stane přítomností, což je střed mého těla. Nebo jsou kultury, kde nerozlišují minulost, přítomnost a budoucnost, ale odlišují *děje momentální, pokračující a opakované.* (Whorf, 1965, s. 16)

Lze čas pochopit a vyjadřovat správně a srozumitelně bez získaných kompetencí? Jaké kompetence mimo uvědomování si světa a sebe sama jsou zapotřebí? Je to odhad, který získáváme zkušeností, s využitím paměti a díky jazykové znalosti. Lidské myšlení v kognitivním vývoji postupuje od schopnosti vnímání konkrétních věcí, ke schopnosti práce s abstraktními pojmy a představami. *Chápání času, jeho trvání a způsobu plynutí, je součástí abstraktního myšlení.* Höflerová *(2004), upozorňuje na nesoulad, kdy při komunikaci vyžadujeme, aby se formálních prostředků pro vyjádření děje v čase zmocnil člověk už v raném dětství, tedy v období myšlení výhradně konkrétního*. (Höflerová, 2004) Člověk při komunikaci často vynakládá velké úsilí pro popis vnitřních prožitků a jejich zasazení do reality. K takovému subjektivnímu vyjádření musí použít takové jazykové prostředky,

aby jeho volbě adresát porozuměl, což je určitá jazyková dovednost. Höflerová *(2004)* uvádí jako nejvyšší stupeň vyjadřování času schopnost uvažovat o čase jako o rovnoměrném procesu, tedy schopnost odlišit fyzikální plynutí času, od plynutí času měřeného subjektivními prožitky. Sama pozoruji, jak moje děti pracují s odhadem plynutí fyzikálního času při popisu událostí, které proběhly během dne. Aktuálnost okamžiku promluvy je přitom daná tím, jak ji prezentujeme.

1.5 Shrnutí

V kapitole *Čas* byly popsány aspekty, které ovlivňují tvorbu představy o čase v naší mysli. Silný vliv na různé vnímání plynutí času má sociální časové paradigma, které zasáhne i individuální prožívání rychlosti života. Dalším aspektem je kognitivní vývoj jedince, který ovlivňuje schopnost vnímání světa i plynutí času a vývoj myšlení od konkrétního k abstraktnímu. Nejdůležitější a oba předchozí aspekty zahrnující je vliv subjektivního vnímání, tedy vyjádření subjektivního prožitku a volby „bodu nula“, vymezujícího minulost, přítomnost a budoucnost v souladu s časem fyzikálním.

Složitě uchopitelný pojem *čas* v mysli rodilého mluvčího je zasazen do abstraktního jazykového systému v podobě prekonceptu, který bude ukotven učením pravidel jazykového systému. Koncept individuální reality zahrnuje jak aspekty získané kognitivním vývojem, tak znalosti získané vědomým učením gramatických pojmů a jevů.

2 Čas v Češtině

V této kapitole se budu zabývat jazykovými prostředky, které v češtině slouží ke ztvárnění časové reality, a to v takovém rozsahu, který by měl zachytit jak opěrné body jazykového systému, tak i jeho specifika, která mohou být pro nabývání češtiny jako cizího jazyka zátěží. Předpokládám, že pro nerodilé mluvčí je potřeba naučit se český jazyk primárně pro srozumitelnou verbální komunikaci. Naučené jazykové prostředky by měly umožnit komunikovat na škále přiměřeně přesného popisu délky, častosti, počátku a případného konce děje i související prožívané emoce.

Rodilý mluvčí si většinu prostředků osvojil na úrovni prekonceptu, tedy před výukou gramatických pojmů a struktury jazyka. Nerodilý mluvčí, často již dospělý jedinec, má vytvořen koncept časové reality včetně gramatických pojmů jazykové struktury mateřského jazyka. Předpokládám, že v procesu nabývání češtiny jako cizího jazyka vychází z tohoto konceptu a učí se v češtině nejen časovou realitu pojmenovat, ale i gramaticky správně zařadit. Časová realita je v jazykovém systému pojmenována a gramaticky specifikována. Základní časové pojmy se v různých jazycích mohou, ale nemusí zcela shodovat. Každý jazyk k vytvoření časové reality užívá množství jazykových prostředků, které nejsou zcela přenositelné z jednoho jazyka do druhého. Pojem *čas* je také zatížen filozofickými výklady, což jistě ovlivňuje i odlišné myšlení cizinců a v důsledku toho i tvorbu jazykového systému.

Čas je nesnadné, ale nutné, vnímat komplexně v souvislostech. Je třeba rozeznat realitu konsensu od reality individuální, tj. jednak čas jako fyzikální veličinu s měřitelnými jednotkami a jednak subjektivní prožitek odhadovaný intuicí a stanovený jazykovými prostředky. Pro vytvoření povědomí časové reality v češtině v mezijazyce, tedy na zvolené jazykové úrovni A2 a návazně B1, je klíčová orientace v časových pásmech a fyzikálních jednotkách. (Konkrétní vymezení jazykových znalostí podle Společného evropského referenčního rámce je popsáno v kapitole *Analýza percepce časových jednotek*.) Časová realita, kterou vyjadřuje jazyk, označovaná jako *tempus*, by měla být v souladu s časem fyzikálním/faktickým nazývaným *tens*.

Fyzikální čas je vnímán lidskými smysly a pozorováním je pak dosaženo jednotek fyzikálního času. Spojením intuice a smyslového vnímání toku času vytváříme podklad pro jazykové ztvárnění času. Pro všechny jmenované oblasti časové reality jazyk vytváří jazykové prostředky. Tyto jazykové jednotky vyjadřují časový význam přímo sémantikou lexému, nebo je časová informace zahrnuta v jazykovém gramatickém kódu, případně i v různých kombinacích více prostředků.

2.1 Čas fyzikální (tens)

Naše představa o faktické časové realitě fyzikálního času je vytvořena na základě vědeckých pozorování a měření. Základní pojem *čas* popisuje Encyklopedie akademie věd (EAV) jako atribut hmoty, jeden ze způsobů její existence, vyjadřující trvání bytí a zároveň posloupnost změn všech materiálních systémů a procesů ve světě. Pojem čas a časové jednotky jsou součástí všeobecného konsensu. Přijali jsme fyzikální čas vypočtený na základě pohybu planety Země a většina časových stupnic se odvozuje od otáčení Země kolem zemské osy. *K měření času slouží různé periodické procesy se stejnou periodou. Měřením rychlosti vlnové délky světla, byla stanovena základní jednotka času sekunda*. (EČAV, 1973, s. 268) Vyměřené fyzikální jednotky většina jazyků užívá ve shodě, tj. ve stejné délce jejich trvání (den 24 hodin, hodina 60 minut, minuta 60 vteřin).

Do faktické reality patří také „jednotky“, které na fyzikálně vyměřené jednotky navazují, avšak člověk je schopen je vnímat bez přesného měření. V přirozeném jazyce, který neměří tok času přístroji, od nepaměti lidé vnímali změnu světla a tmy, což určilo rozdělení na den a noc, nebo změnu délky dne a noci v různých ročních obdobích na jaře, v létě, na podzim a v zimě. Také tyto časové úseky jsou stanoveny v souladu se základní fyzikální jednotkou […] *fyzikálního času a s pomocí dohodnutých kvantifikujících (časoměrných) jednotek, tedy vlastně "měřítka", které na průběh času klademe. Výchozí ukotvující bod fyzikálního času je ovšem věcí dohodnuté konvence.* (Hirschová, 2013 s. 77) Další jednotky jsou např. rozdělení delších časových úseků roku (letopočet, měsíc, týden, datum …) a zaznamenávaných do kalendáře pro daný rok, ale i např. vymezení kratších úseků dne (ráno, poledne, večer, včera, dnes, zítra).

Tok času je při ztvárnění v jazyce často upřesňován jednotkami fyzikální veličiny, ale nejen jimi.

2.2 Slovesný čas, časová pole, jejich hranice

Jednotky fyzikálního času jsou pojmy, které pojmenovávají změny v toku času zaznamenatelné lidskými smysly. Jednotky jazyka jsou slova, která pojmenovávají jak změny v toku času vnímané smysly, tak intuicí. Na jazykové jednotky můžeme pohlížet z několika hledisek. Pro čas jsou to vybrané gramatické kategorie, zejména slovesné, ale i lexikální jednotky několika kategorií a tvarů.

Nejprve bych se zastavila u několika pojmů z obecné lingvistiky, které by měly být součástí mezijazyka pro usnadnění orientace mezi konceptem mateřštiny a češtiny. Znalost pojmů slovesného systému je důležitá nejen v češtině. Základní pojmy pro vyjadřování času (tempus), jsou názvy slovesných tvarů souvisejících s kategorií času, vidu a způsobu, jako jsou imperativ, indikativ, kondicionál, perfektivum, imperfektivum, prézens, futurum, préteritum a jejich platnost, ale také infinitiv a konjugace. Postupně se budu věnovat většině z těchto slovesných tvarů.

Při popisu jazykového času ale ani gramatiky a monografie neužívají vždy shodných pojmů. Zastavím se proto např. u pojmu *tvar* slovesa**,** který není užíván ve shodě. V praxi užívám pojem tvar, ale setkala jsem se pro shodný význam také s pojmy slovesná *forma* či *gramém* slovesa. Každý tento pojem vyjadřuje základní jednotku slova, konkrétní podobu použitou v komunikaci, jejíž podoba se mění v závislosti na několika gramatických kategoriích. Reprezentativním tvarem množiny tvarů slovesa bývá bezpříznakový infinitiv.

Kategorie slovesného času vyjadřuje subjektivně ztvárněný vztah k faktickému fyzikálnímu času, vymezuje fázovost, rychlost, trvání a jiné časové změny neboli dynamiku, ale i změny stavu vnímané intuicí, intenzitu prožívání, prolínání aj. kvality toku času, a především vyjádření časových hranic nebo upřesnění hranic časového okamžiku. Nejprve bych poukázala na časové vymezení určitých sloves, které je zahrnuto v sémantice tvaru slovesa. Pak je nutné popsat gramatickou kategorii, jak slovesa vyjadřují slovesný čas a jak jazyk pojmenovává slovesné tvary v různých časových pásmech.

Slovesné tvary z hlediska morfologického rozdělujeme v jazykovém systému do časových pásem minulost, přítomnost a budoucnost, nebo z druhého pohledu, časová pásma jsou vyjádřena tvarem slovesa pojmenovaným slovesný čas minulý, přítomný, budoucí, tj. préteritum, prézens, futurum. Platnost těchto tvarů není jednoznačně vymezena. Tři základní tvary slovesného času jsou označovány také jako časy absolutní, které jsou vztažené k okamžiku promluvy a které relativně odpovídají faktickému času. Užívají se pro ně termíny slovesný čas minulý, přítomný a budoucí. Čeština nemá další tvary slovesného času pro vyjádření navazujících a prolínajících se situací. Encyklopedický slovník češtiny (ESČ, 2002 s. 61) popisuje slovesný čas relativní, kdy se čas absolutní shoduje s časem faktickým, čas relativní je na něm závislý a vyjadřuje určitý časový poměr mezi časy základními. Tři slovesné formy pro minulost, přítomnost a budoucnost zde plní také funkci předčasnosti, současnosti a následnosti. Jedna jazyková forma může mít i více významů, více funkcí, tedy jedna forma může vyjadřovat jak čas základní, tak čas relativní.

Můžeme pozorovat, jak kombinace časů a dalších prostředků ztvárňuje relativnost, nebo naopak přesnost okamžiku děje. Tím, že neexistují specifické formy pro relativní čas, tato relativnost v podstatě z toho, že minulost je předčasná k přítomnosti a ta je předčasná k budoucnosti. Popřípadě, že přítomnost je následná k minulosti a budoucnost je následná k přítomnosti.

Bylo by vhodné uvažovat o dalších formách nebo jiném termínu pro tzv. relativní časy v češtině. Mohlo by se uvažovat o návratu k původnímu Šmilauerovu (1943) označení časů prvotních, druhotných a mimočasových. Bečka (1975) přichází s termínem subjektivní časy, ale přiklání se i k Šmilauerovu návrhu s menší úpravou druhotných časů na sekundární časy, což sice nevystihuje podstatu věci, ale dobře rozlišuje dvojí funkci časů v češtině, funkci základní, primární a funkci posunutou, sekundární. Samotný název slovesného času však neřeší problém dvojí funkce tří tvarů, pokud se tvary v ničem neliší.

Upřesnění *času* v jazyce neznamená pouze přiřazení pojmenování časových pásem pro minulost, přítomnost a budoucnost. Časové zařazení slovesného děje vyjadřujeme vzhledem k okamžiku promluvy (objektivní, absolutní, základní) i vzhledem k jinému ději (relativní, poměrné, současnost, předčasnost, následnost).

Hranice slovesného času vymezují české gramatiky shodně okamžikem promluvy pro slovesný čas absolutní. Vymezit okamžik promluvy je ovšem komplikované, jelikož jde o subjektivní vymezení s cílem dosažení úspěšné komunikace. Mohu souhlasit s Chloupkovým (1984) vyjádřením, jak dosáhnout komunikačního souladu v popisu toku času: *Soulad mezi vědomím mluvčího a adresáta při popisu dějů např. formulovaných přítomným časem bude dosažen i bez zpřesnění rozdílu mezi aktuálním okamžikem promluvy a aktuálností referované skutečnosti, pokud jde o běžně prožívané pásmo aktuálnosti prézentnosti.* (Chloupek, 1984, s. 89-90) Nelze zcela souhlasit s popisem *roztažnosti* okamžiku promluvy, jak uvádí Panevová (1971, s. 24-25), jelikož užitím specifického pásma aktuálnosti v určitém časovém pásmu spíše zužujeme aktuálnost i okamžik promluvy. *Široce* vymezený čas promluvy chápu jako široké spektrum vymezení okamžiku promluvy v toku času, tj. v časových pásmech, přičemž mluvčí libovolně toto pásmo, časový bod vymezí tak, aby byl dosažen soulad a porozumění.

Pokud minulost vyjadřuje ukončenost děje/stavu a tento děj situuje před široce vymezený čas promluvy, předpokládám, že jde o soulad s fyzikálním časem, kdy okamžik promluvy je aktuální přítomnost. Vazba na budoucnost někdy trvá, někdy je v okamžiku promluvy ukončena. Ohraničenost je především subjektivní myšlenka mluvčího, která

stanovila tyto hranice. Čeština nemá odlišný tvar slovesa pro děj, který započal v minulosti a končí v aktuálním okamžiku promluvy a tvar slovesa pro děj, který byl ukončen již před mnoha lety. Čas minulý informuje, že děj/stav před promluvou alespoň započal (PMČ, 1997, s. 318).

Děj /stav, který teprve nastane, nezačne obvykle od okamžiku promluvy, ale v tomto okamžiku vyjadřujeme budoucí plán, přání, podmínku, předpověď, nejistotu o budoucím ději. Futura, času budoucího se užívá také bez *futurální platnosti*, jestliže se užití prezentu jeví jako příliš jednoznačné, konkrétní, tedy například z důvodů zdvořilostních nebo pro zmírnění radikálního konstatování, při nejistotě, respektive vyjadřování pravděpodobnosti, nebo naopak v naléhavých příkazech, zákazech a výhradách, tedy v generalizované platnosti imperativní (AGSČ, 2013 s. 437- 440). *Budoucnost není v lidském vnímání pouhým zrcadlovým obrazem minulosti. Minulost se již udála, můžeme ji fakticky popsat, ale budoucnost předpokládáme, odhadujeme a očekáváme.* (ESČ, 2002, s. 215)

U pojmu slovesný čas přítomný, prézens očekáváme vyjádření časového pásma pro přítomnost. Prézens je popisován jako čas bezpříznakový, přesahující do obou časových polí préterita a futura. *Ne vždy existují přesné hranice mezi minulostí a přítomností nebo mezi přítomností a budoucností. Parametry specifické pro daný kontext mohou tyto hranice udělat propustné*. (ESČ, 2002 s. 61) Díky bezpříznakové funkci je sice uplatnění prézentu široké, ale sémantika slovesného přítomného času je vágní. Promluva vyjadřuje určitou platnost, která je subjektivní a vyžaduje upřesnění časových hranic a časového zařazení. Zda je hraničním časovým bodem komunikace přítomnost rozhoduje autor. *Prézens tedy nemusí vyjadřovat jen aktuální bodovou přítomnost, ale i reálně vzdálenější minulost sahající do přítomnosti, blízkou budoucnost, trvalost, průběžnou opakovanost nebo mimočasovou platnost. Časová nezařazenost (gnómičnost) je vlastní obecně platným konstatováním* (AGSČ, 2013, s. 437- 440). Mluvčí může jasné vymezení platnosti prézentu (popř. i dalších forem) specifikovat užitím lexikálních časových jednotek. Tyto časové jednotky pak znázorňují bod promluvy, bod počátku události, nebo souslednost více událostí. Časové jednotky také mohou vyjadřovat pravidelnost a ukončení události. *Je-li ve větě časové zařazení děje/stavu zprostředkováno lexikálně, mohou (u omezeného množství sloves, zejména sloves pohybu) prézentní formy zastupovat čas budoucí i minulý*. (AGSČ, 2013, s. 437- 440). Aktuálnost, nebo naopak neaktuálnost děje/stavu je stanovena mluvčím a vyjadřována kombinací slovesa nejčastěji v přítomném čase s lexikální jednotkou

právě, v okamžiku, v době, která určuje hranice aktuálnosti. *Jde o děje, u nichž jde o vztah k určenému bodu, ať už v minulosti, přítomnosti i budoucnosti* (Panevová, 1971, s. 97).

Přítomný čas může specifikovat v toku času děje trvalé, tzv. *mimočasové*, dále děje mluvčím aktualizované do přítomnosti – *prézens historický*, děj budoucí (v kontextu časových jednotek, které vyjádří budoucnost). Časy objektivní a časy poměrné. Z hlediska forem času tvoří zvláštní skupinu tzv. slovesa pohybu a některá jiná, která pohyb implikují.

Sloveso má odlišné tvary pro kategorii způsobu a kategorii vidu, která bývá pokládána za kategorii morfologicko-sémantickou. Kategorie způsobu a vidu rozšiřují míru přesnosti časového pole slovesného času s ohledem na přání v naší mysli a subjektivním prožívání děje/stavu. Pro objasnění jejich vztahu, je nutno zdůraznit fakt, že: *přiřazení tří základních forem ke třem časovým pásmům nemůže být zjednodušeně přímočaré. Časové průniky, které nastávají v naší mysli, nejsou realizovatelné pouze formou kategorie času slovesa, jelikož vyplývají z nejednoznačnosti tzv. okamžiku promluvy a ze sémantiky kategorie vidu. Moment promluvy je pomíjející téměř okamžitě, a to je v kontrastu s intenzitou prožívání přítomnosti a sémantikou dějů, jež s přítomností souvisejí směrem do minulosti*
i do budoucnosti. (Hirschová, 2013, s. 77)

Intenzita prožívání se subjektivně odráží v myšlení jedince, kategorie vidu a způsobu umožňuje zanést tyto vjemy do jazykového vyjádření děje/stavu. Kategorie času souvisí s kategorií vidu velmi těsně, jejich formální soustavy se doplňují a prolínají. Kategorie vidu ovlivňuje kategorii času, vid s kategorií času ale nelze směšovat. Vid je prostředkem vyjadřujícím časovost. Vyjadřuje děj časově neohraničený (imperfektivum) nebo ohraničený (perfektivum). Slovesa videm vyjadřují, zjednodušeně řečeno, celistvost děje nebo jeho průběh. Některá slovesa vytvářejí vidovou dvojici, ve které se členy liší z hlediska sémantického. Slovesa dokonavá nemají formu prézentu, tvar prézentu vyjadřuje budoucnost. V rámci kategorie vidu dochází k průniku v prezentu, kdy jeden tvar vidové dvojice doplňuje druhý. Podkategorie vidu vyjadřující opakovanost děje vícekrát je násobenost u sloves trvacích a nenásobenost vyjadřující děj probíhající pouze jednou u sloves počínajících, či finitních.

Ještě zpět ke kategorii způsobu a k funkcím kondicionálu. Podmiňovací způsob vyjadřuje děj/stav možný nebo děj/stav, který se může uskutečnit za určité podmínky. Tato podmínka může být splnitelná, pak užijeme formu pro kondicionál mimočasový (někdy označován též kondicionál přítomný), nebo nesplnitelná, pak užijeme kondicionál

minulý. Kondicionál je také prostředkem zdvořilostním, nebo naopak asociálním, projevujícím krajní distanc z komunikační situace, či dokonce gnómickým u děje situovaného mimo aktuální realitu. U podmiňovacího způsobu neurčujeme kategorii času, jde o vyjádření subjektivní modality mluvčího. Slovesný čas je podřízen kategorii způsobu, protože se nerozprostírá po všech modech.

Některá slovesa obsahují časový význam v sémantice slovesného tvaru. Z tohoto pohledu můžeme slovesa dělit např. na plnovýznamová a neplnovýznamová, tj. pomocná, sponová, fázová, modální (způsobová). Fázová slovesa (např. začít, přestat) přitom specifikují vybrané fráze děje. *Sémantiku časových sloves tvoří derivační sufixy slovesných tvarů (přesněji řečeno gramémy vyjadřující v jejich rámci časové významy), v češtině také významy vidové (perfectiva obvykle nevyjadřují prézentními tvary přítomnost), které se vyjadřují na morfematickém složení slovesa (sufixy a slovesné prefixy)* (Hirschová, 2013, s. 76).

Čeština vystihuje sémantický časový *charakter* slovesných tvarů také prefixy. Specifické slovesné tvary vyjadřují způsob slovesného děje, vyjádření malé míry děje, přerušovaného děje (polehávat), děje s důrazem na neúplnost provedení (nakrojit), neúplnou míru děje (přibrzdit). Vyjádření počáteční fáze děje prefixem roz- (rozběhnout se), průběžný průběh děje prefixem před- (předcvičit), závěrečná fáze děje prefixem do- (dočíst), od- (odhlasovat), také pro vyjádření odbytí děje (odsedět). Dodatečný děj prefixem při- (přimalovat). Nový, opakovaný průběh děje prefixem pře- (převyprávět). Perkurzivnost prefixem pro- (probdít) znázorní fakt, že děj probíhá po celý vymezený úsek. Distributivnost znázorněná prefixem po- (pomřít) je vyjádření postupného průběhu řady stejných dějů, které zasahují řadu obdobných objektů. Vidová funkce perfektivizační neovlivňuje lexikální sémantiku slovesa. Časové vymezení je také ovlivněno perfektivizací. (PMČ, 1997, s. 213)

Před uzavřením výkladu o problematice slovesného času je třeba shrnout opěrné body a určitou „zátěž“ slovesných tvarů. Gramatické kategorie tvary sloves zařadí do časového pásma pro minulost, přítomnost, nebo budoucnost, ale samotná diskuse o názvu těchto tvarů (viz výše) naznačuje, že vymezení slovesných tvarů a jejich množství je složitější. Doplňkem by mohly být časy *relativní*, pokud by tyto slovesné tvary měly další odlišný tvar. V češtině však takovéto tvary (s výjimkou neurčitých tvarů přechodníkových) nemáme. Pokud se zdá, že na první pohled jednoduchý gramatický systému může být při počátcích nabývání jazyka oporou, s rostoucí jazykovou úrovní se může ukázat opak. Zásadní je vymezení bezpříznakového prézentu, který je, jak se odborné oborové práce snaží

vyjádřit, *propustný, roztažný* či *přesahující*. Ačkoli zasahuje do obou sousedních polí, nelze říci, že nerodilý mluvčí může vystačit pouze se znalostí slovesných tvarů prézentu.

Pro ilustraci toho, jak je důležitý kontext, uvedu příklad časového vymezení slovesa *číst*. Jde o základní reprezentativní tvar slovesa, infinitiv. Sémantika infinitivu *číst* vyjadřuje jazykovou dovednost, kterou mluvčí praktikuje nahlas, nebo potichu. Sémantické hledisko nevyjadřuje jasný časový úsek (s výjimkou toho, jak je děj ztvárněn nedokonavým videm). Pro zařazení do časového pole vytvoříme například tvary kategorie slovesného času pro 3. osobu j.č. minulého času oznamovacího způsobu, tj. (on) *četl*, přítomného času, tj. *čte*, budoucího času, tj. *bude číst*. Slovesný tvar *četl* vyjádřil, že dovednost někdy v minulosti nastala, ale nevíme odkdy, jak dlouho, dokdy četl, kdy byla aktivita ukončena. Slovesný tvar *čte* vyjadřuje, co se děje, opět není upřesněno, zda právě teď, nebo zda čtení trvá delší dobu, popř. zda jde o schopnost, kterou umí už dlouho. Složený tvar pro budoucí čas *bude číst* vyjadřuje, že dovednost nastane, což vyvolá otázky pro upřesnění, tj. kdy? odkdy? Upřesnit všechny tyto hranice a zodpovědět doplňující otázky lze doplněním časovými jednotkami s jasným časovým vymezením nejen fyzikálního času, ale i subjektivní hranice. Například: *Včera četl až do večera. Dnes čte už od snídaně. Příští rok bude číst celé prázdniny*.

Ukazuje se, že slovesný čas vyjádřený jedním tvarem slovesa vyžaduje upřesnění pro zařazení do toku času a srozumitelnost sdělení. Ačkoli jsou slovesa základem české věty, a propracovaný systém pozic i vhodných jednotek, je daný valencí i kolokací, sloveso je často nedostatečným prostředkem vyjádření toku času. Sloveso může pro časové upřesnění vyžadovat doplnění časovými jednotkami. Časové jednotky pak plní funkci upřesnění sémantiky slovesa a někdy je možné časové upřesnění vymezit pouze časovými jednotkami. *Mluvnickým i významovým centrem české věty je sloveso, neboť určuje obsazení určitých pozic ve větě a tím organizuje její stavbu. Sloveso je také z hlediska soustavy tvarů a mluvnických kategorií nejbohatší. Avšak z hlediska sémantického často vyžaduje doplnění* (ČŘJ, 2000, s. 160).

2.3 Časové lexikální jednotky

Jak již bylo řečeno, hlavním jazykovým nositelem vyjádření času v češtině je sloveso. Přikláním se k popisu slovesa jako gramatického centra věty, zároveň ale i k zásadní významnosti lexikálních časových jednotek, a to nejen v procesu nabývání

češtiny jako cizího jazyka. Tok času probíhá na nějakém místě a v nějakém čase, lze jej hodnotit z různých hledisek a nelze jej vyjádřit pouze slovesem. Oddělíme-li, větu na sloveso a časové jednotky, *časová informace vyjádřena slovesem je nedostatečná* (Štěpán, 1987, s. 11). Podle Štěpána slovesa přidělují sémantické funkce komponentům věty, ale časové jednotky mají ve větě při ztvárnění času závažnější postavení než slovesa. Při uvědomování si, jakou informaci ve sdělované větě získáváme, můžeme zkusit v textu oddělit slovesa. Takový řetězec sloves vyňatý z textu podává nižší informaci o mimojazykové skutečnosti než řetězec časových jednotek.

Zvláštní problematiku představují možnosti rozvíjení jednotek s časovým významem dalšími časovými jednotkami či vztahy mezi více jednotkami vzájemně se doplňujícími. *V současné jazykovědě se těžiště sémantiky přesunulo ze slov na větu, protože se vychází z předpokladu, že obsahy si předáváme v jazykové komunikaci nikoli pomocí slov, ale pomocí vět (výpovědí). I v případě, že v komunikaci užijeme pouze jediné slovo, plní toto slovo funkci výpovědi* (Hrbáček, 1991).

Časové jednotky *ukotvují stav / událost / proces časově lokalizují vzhledem k časové ose fyzikálního času a s pomocí dohodnutých kvantifikujících (časoměrných) jednotek, tedy vlastně "měřítka", které na průběh času klademe. Výchozí ukotvující bod fyzikálního času je věcí dohodnuté konvence* (Hirschová, 2013 s. 77). Obdobně jako sémantika sloves i význam časových jednotek může vymezit časový okamžik v určité míře, což určí jejich charakter na *základní, obecné, fázové, přibližné, neurčité* (Šmilauer, 1966, s. 335). Některé navazují na základní jednotky fyzikálního času a je možné jejich fyzikální vyměření, např. minuta je vyměřena šedesáti vteřinami. Kvantifikaci jiných časových jednotek je člověk schopen odhadnout v souladu s fyzikálním časem, např. den (standardizované) a některé je nutné společensky dohodnout, např. dopoledne (nestandardizované).

Vzájemný soulad časové kvantifikace časové jednotky a slovesa zahrnuje dvě hlediska, a to sémantické a syntaktické. Upřesnění děje/stavu v toku času lze vyjádřit *souborem několika syntakticko-sémantických vztahů, pro volná doplnění, která vyjadřují různé časové body nebo intervaly, k nimž se vztahuje řídící děj. Časové okolnosti mohou být vedle substantivních a adverbiálních výrazů udány také závislou predikací, jde o valenční doplnění sloves časovými jednotkami* (Panevová, 1971, s. 97). Sloveso určuje obsazení určitých pozic ve větě danou *kolokabilitou*, tj. schopností spojení s jinou jazykovou jednotkou. Toto spojení můžeme v časovém upřesnění chápat jako doplnění časovou jednotkou. Doplnění slovesa podléhá také *valenci*, tj. sloveso může vyžadovat spojení

s určitými jednotkami a někdy i v určité formě. Časová doplnění, která nemají vzájemně v souladu syntakticko-sémantické vztahy, jsou tudíž inkompatibilní. *Obecně platí, že kolokabilita každého slova je úzce restringovaná a v zásadě daná jeho sémantikou* (ESČ, s. 218, 517). Jedinečná sémantická spojení v souladu s valencí nazýváme *kolokace*. Tato pragmatická spojení můžeme odlišit podle rozvití sloves na *neintenční a intenční*. Doplněná kvantifikace časovou jednotkou není kombinovatelná se všemi časovými poli. Sémantika časových jednotek doplní slovesa určitého významu a s určitými hodnotami gramatických kategorií. Je nutné dodržet soulad časové kvantifikace slovesa a časových jednotek v časovém poli minulosti, přítomnosti a budoucnosti. *Pro kombinaci se slovesem v prézentu platí, že jakákoli kvantifikační modifikace vytváří neaktuální časový význam* (Hirschová, 2013 s. 87).

Sémantické hledisko můžeme uplatnit také při umísťování dějů na časové ose. Na každý okamžik lze položit upřesňující otázku. Časové jednotky specifikují lokalizaci (kdy? odkdy? dokdy?), a to vpřed, tj. do budoucnosti, i zpět. Zpět mohou odkazovat časové jednotky pouze ve spojení se slovesem v préteritu. Další lokalizací je specifikace délky trvání (jak dlouho?), míry toku času v určitém okamžiku, který může zasahovat do minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Specifikovat lze opakování, tj. frekvenci (jak často? kolikrát?), přičemž časová jednotka *často* i *pravidelně* neudává, v jakých intervalech, ale u časové jednotky *obvykle* je předpoklad děje/stavu více než jednou. Kvantifikace může být neomezená, tj. rozšířená na všechna časová pole, nebo omezená, tj. vymezená zvoleným intervalem.

Všechny časové jednotky jsou podřízeny časové lokalizaci, kterou vyjadřuje slovesný čas a především intenci, kterou volí mluvčí jako relevantní. Vzájemné časové vztahy časových jednotek a sloves vytváří syntakticko-sémantické vztahy jednoduchých vět a vzájemné vztahy časových významů mezi větami v souvětí a v kontextu celé komunikace. Vždy je nutné vycházet z dohodnutého orientačního „bodu nula“, například okamžiku promluvy.

Časové lexikální jednotky lze také vymezit na *deiktické a strukturované*. *Zatímco referenty deiktických výrazů např. teď, dnes, včera, zítra, jsou zcela determinovány situačním kontextem výpovědi, strukturované časové jednotky jako například 15. prosince jsou determinovány faktickým časem, tj. jsou standardizovaná časoměrnými jednotkami* (Hirschová, 2013, s. 77-88). Časové lexikální jednotky nabízejí jasnější význam, ale jejich sémantika nemusí vést k jistotě vyjádření časového okamžiku, pokud je zvolen nesprávný

slovní druh. Podívejme se, jakou časovou funkci kategorie slovních druhů nabízejí. Vycházím z popisu Akademické gramatiky spisovné češtiny (AGSČ, 2013, s. 524-529). *Partikule* vyjadřují vztah autora ke komunikační situaci včetně adresáta a sdělovaných obsahů, struktury komunikátu a funkci jeho částí. *Adjektiva* označují vlastnosti substančně pojatých jevů jako jejich gramaticky nedynamické příznaky. Tyto vlastnosti v širokém smyslu slova mají charakter kvalitativní, nebo relační. Intenzitu příznaku vyjádřeného kvalifikačně kvalitativními adjektivy lze slovotvornými prostředky gradovat. *Adverbia* označují časové, měrové, způsobové okolnosti dějů a stavů, vlastností a jiných okolností. Část z nich má schopnost formálně vyjádřit sémantickou gradaci, tj. srovnání základního stupně intenzity okolního příznaku (rychle) s intenzitou nezákladní, interpretovanou dvěma dalšími stupni jako vyšší nebo nejvyšší (rychleji, nejrychleji). *Prepozice* vyjadřují relaci mezi obsahem substantiva a verba či jiného substantiva (například - na týden, na čas, za čas, pro minutu, na chvíli). Specifické jsou prepozice s časovým vymezením: během, blízko, blíž, do, k, ke, kolem, mezi, mimo, místo, na, nad, o, ob, od, okolo, po, před, přes, při, současně, souběžně, uprostřed, v, ve, vstříc, vyjma, za, zároveň, zevnitř, zkraje, zpod, zpoza, zprostředka. *Konjunkce* vyjadřují relaci vět ve formálním rámci souvětí i mimo něj, nebo relaci hierarchicky ekvivalentních větných členů. Kromě toho, že ustavují koordinační nebo subordinační vztah, povahu tohoto vztahu ještě dále upřesňují. Konjunkce parataktické souřadicí vyjadřují vztah koordinace mezi syntakticky rovnocennými větami nebo větnými členy. Vztah slučovací vyjadřují spojky pak, brzo-brzo, hned-hned, tu-tu, jednou-podruhé, zčásti-zčásti. Ke spojkové platnosti směřují i původní adverbia: potom, pak. Spojky podřadicí časové vyjadřují současnost, předčasnost, následnost průběhu dějů: až, dokud, hned jak, jak, jakmile, jen, jenom, když, než, pokaždé když, potom co, zatímco. (AGSČ, 2013, s. 524-529)

Mezi slovními druhy nejsou vždy zřetelné hranice a *ani nemohou být, neboť jednotlivá kritéria se vrství, kříží, zčásti jdou proti sobě* (Vondráček, 1999). Kde se gramatická pojetí shodují u částic a příslovcí? Jak zasahují do upřesnění časové kvantifikace? Adverbia jsou plnovýznamovým slovním druhem s vymezením časové míry (měrová), zatímco částice jsou slovním druhem neplnovýznamovým s významem časové intenzity (intenzifikační). Neplnovýznamovost částic přitom neznamená úplnou absenci sémantiky, jde nanejvýš o oslabení významu. O částici se jedná, pokud jazykový prostředek vyjadřuje postoj mluvčího k míře příznaku, tj. modifikuje jeho platnost ve smyslu zdůraznění či významové restrikce, nebo vyjadřuje-li postoj mluvčího k výstižnosti

modifikovaného prostředku, tedy i oba póly jistotní modality. Volba slovního druhu je často závislá na sémantice. V případě adverbií a částic je nejpodstatnější kontextové posouzení toho, zda jazykový prostředek vyjadřuje měrovou okolnost, za níž platí statický příznak substance (vlastnost vyjádřená zpravidla adjektivem), dynamický příznak substance (děj nebo stav, zpravidla vyjádřený slovesem) či příznak těchto příznaků (jiná okolnost), v takovém případě jde o adverbium (Vondráček, 1999).

Časové jednotky jsou zastoupeny v jazykovém systému v rámci několika slovních druhů, což je i zde v gramatickém systému časově doplňujících jednotek omezující. Situace jednoho tvaru slova pro dvě a více jazykových kategorií je matoucí. Časové jednotky stejné nebo podobné formy mohou být zastoupeny v několika slovních druzích a příslušnost ke slovnímu druhu ovlivňuje i jejich zapojení do věty. Časové jednotky různých slovních druhů přitom mohou vyjadřovat velmi podobný, někdy až identický význam. U některých tvarů lexikálních jednotek se také do jisté míry překrývá sémantická funkce časová a prostorová.

večer - podstatné jméno - *To je krásný večer.*

večer - příslovce - *Přijede až zítra večer.*

během - podstatné jméno - *Ani rychlým během ho nedostihneš.*

během - předložka - *Během noci se ochladilo.*

Příslovce *ještě* vyjadřuje trvání, neskončení děje, nebo stavu (se záporem) že určitý děj nebo stav dosud nenastal, do této doby, do této chvíle, v této chvíli, dosud. N*emůžete s ním mluvit, ještě přednáší. Ještě se nevrátil, představení ještě nezačalo.*

Ještě vyjadřuje, že nějaká činnost, nějaké dění, stav pokračuje, stupňuje se apod. *Jdu ještě do mlékárny, přikoupil si ještě metr látky. U lesa je cesta ještě blátivější.*

Ještě v kategorii částice zdůrazňuje (často časový okamžik). *Ještě dnes ti zavolám. Ještě ráno jsem s ním mluvil*.

Už v kategorii příslovce - *Už odjeli. Už neprší.*

Už v kategorii částice zdůrazňovací - *Už budu hodný. To už nespravíš.*

Brzy v platnosti spojky souřadné slučovací - *Brzy pršelo. Brzy bylo hezky.*

Brzy (zakrátko, zanedlouho) *Přijď zas brzy.*

Brzy časně x pozdě - *Vstát brzy ráno. Dítě se narodilo brzy. Je na to příliš brzy, je to předčasné. Kde jsi byl, to jdeš brzy.*

2.4 Shrnutí

Při vymezení slovesného času z hlediska morfologie jsem vycházela z několika oborových odborných prací, tj. gramatik a lingvistických monografií. Pozornost byla věnována i shodě a občasné odlišnosti užívaných termínů, které jsou součástí opory orientace v jazykovém systému nejen češtiny.

Shrneme-li situaci v češtině, můžeme se opřít o tři slovesné formy pro kategorii času. V případě prolínání či přesahu daných pásem, je pro upřesnění zapotřebí využít dalších gramatických kategorií slovesa a lexikálních časových jednotek. Časové jednotky mají sémanticky jasnější časové hranice, ale mohou někdy zastupovat několik kategorií a významů v identickém tvaru. Při nabývání češtiny by nerodilý mluvčí měl zvládnout volbu formy slovesného času jako slovesné gramatické kategorie, upřesňující časové prostředky a to vše v korektní formě. Pro dosažení správné a srozumitelné komunikace je též nutná znalost syntakticko-sémantických vztahů. Nabývání probíhá postupně, můžeme tedy postup nabývání pozorovat v mezičase, tj. v mezijazyce.

3 Čas v mezijazyce

Předpokladem úspěšné konverzace je znalost jazykových syntakticko-sémantických vztahů a dovednost je nejen korektně využít, ale také případně porozumět defektním sdělením. Takto můžeme popsat cílovou jazykovou kompetenci, která prochází určitým vývojem, tj. procesem nabývání jazyka, a to nabývání jazyka druhého nebo cizího u nerodilého mluvčího. *Mezijazyk* je individuální systém jazyka v procesu nabývání druhého jazyka s vlastní strukturou a uspořádáním, který by měl postupně směrovat k úplnému osvojení. Tento proces je individuální v délce a intenzitě. Mezijazyk se neustále proměňuje a vyvíjí od nulové jazykové znalosti až po cílovou znalost blížící se úrovni rodilého mluvčího. Podle Selinkera zásadně ovlivní vývoj mezijazyka pět procesů. *Pozitivním vlivem je jazykový transfer, vhodné učební a komunikační strategie. Negativním jevem je generalizace gramatických pravidel, interference a nadužívání i vyhýbání se určitému jevu* (Selinker, 2003). Proces nabývání jazyka také závisí na individualitě nerodilého mluvčího.

3.1 Prekoncept času v mezijazyce

Postupné nabývání druhého či cizího jazyka je odrazem myšlení jednotlivce. *Mezijazyk, je jazykové stadium v mezidobí od nulové znalosti k plné znalosti a svobodnému projevu, kdy jazyková úroveň odpovídá u rodilého mluvčího i u cizince získaným znalostem v daném období. Gramatický systém, který zakládá řečové aktivity nerodilého mluvčího, není nedokonalý či pokažený druhý jazyk, ale jedinečný vyvíjející se systém* (VCJ, 2017, s. 84). Rodilý mluvčí si většinu normy osvojuje postupně v přirozeném prostředí. Lidský mozek postupuje kognitivním vývojem, který člověk vědomě neovlivní. Díky kognitivnímu vývoji dítě rozeznává konkrétní jevy, abstraktní jevy a učí se je pojmenovat jazykovými prostředky. Získává jazykovou dovednost a vytváří si jazykový systém. Tento jazykový systém můžeme nazvat *prekonceptem*. Je to koncept utvořený na základě zkušenosti a nabývání mateřského, tedy prvního jazyka (L1). Tento prekoncept je konfrontován při výuce jazykového systému ve škole. Cizinec, tedy nerodilý mluvčí prochází blízkým procesem při konfrontaci konceptu L1 s určitou představou, tedy prekoceptem o cizím tedy druhém jazyce (viz 1.4.).

Teorie osvojování mateřského jazyka se do určité míry prolínají s teoriemi osvojování jazyka druhého/cizího. *Zásadní otázkou, která stále zůstává nevyjasněná, je,*

do jaké míry se tyto procesy odlišují. Existují teorie, podle nichž se osvojování druhého a prvního jazyka nijak výrazně neliší, dnes už se však tento názor považuje za překonaný. Jiné teorie tvrdí, že učení se druhému jazyku probíhá vždy vědomě. Koncepce se různí také v pohledu na roli prvního jazyka a jeho potenciál ovlivňovat nabývání dalšího jazyka. (Saicová Římalová 2016, s. 20) Podle Hrdličky (2009, s. 16) *existují mezi osvojováním prvního a cizího jazyka styčné body.* Nerodilý mluvčí konfrontuje češtinu a prekoncept z L1 a rodilý mluvčí spojuje dovednost s teorií. *Učení se jazyku i osvojování si jazyka mohou koexistovat a vzájemně se doplňovat* (Hrdlička 2009, s. 13).

3.2 „Časová“ strategie v mezijazyce

Strategie jazykové úspěšnosti jsou rysy, které mají víceméně univerzální platnost. Jde například o tendence upřednostňovat pravidelné tvary bez hláskových alternací, snahu o jazykovou úspornost a sklony k univerzalizaci. Porovnáním výsledků prací lingvistů, kteří věnovali pozornost tomuto individuálnímu systému jazyka (viz dále), a to jak u rodilých mluvčích mladšího věku, tak u nerodilých mluvčích nabývající cizí jazyk, jsme zaznamenali obdobné výsledky. Obě skupiny při vyjadřování přesnosti času v komunikaci užívají časové lexikální jednotky, někdy je i upřednostňují. V dané literatuře nás zajímal především způsob pozorování a charakter objektu pozorování. Uvedu zde stručně poznatky z výzkumných projektů, které věnovaly určitou pozornost vyjadřování toku času nejen prostřednictvím slovesného času, ale i užíváním časových jednotek jako indikátoru časového upřesnění. Z rozsáhlé práce Christiane von Stutterheimové (1986) uvedu krátkou ukázku, jak si dospělý jedinec osvojuje časové indikátory druhého jazyka (L2) v prostředí L2. Také výzkum Höflerové (2004) pozoruje osvojování jednotek přesnosti, ale u dětí nabývajících češtinu jako mateřský jazyk. Obdobně zaměřila svůj výzkum řešitelská skupina lingvistů v projektu „Vztah kognitivních struktur žáka a struktur jazykového systému v procesu edukace českého jazyka“ (Hájková, 2013), kde mne zaujala část *Určení časové platnosti výpovědi*. Jiný zajímavý výsledek získal Štícha (2006) malou výzkumnou sondou o chápání přesnosti též v mateřském jazyce. Zajímavě rozšiřující a překvapivě shodný je pohled v Diplomové práci Richterové (2009), kde popisuje vyjadřování času v češtině nevidomých.

Christiane von Stutterheimová (1986) popsala, jak si dospělí člověk osvojuje L2 v prostředí L2, ale bez intenzivní práce s lektorem. Pozorovala deset tureckých dělníků, kteří pracovali v západním Berlíně. Jejich motivací naučit se cizí jazyk byla „pouze“ potřeba

domluvit se na pracovišti a v praktických částech života mimo pracoviště. Cílem nebyla integrace a přestěhování celé rodiny do Německa. Naopak, dělníci strádali odloučením od rodin a důvodem, proč pracovali v cizí zemi, bylo, aby finančně podpořili členy rodiny v Turecku. Očekávám, že vhled do vztahu mezi lingvistickou a konceptuální reprezentací v případě osvojování druhého jazyka lze použít k vyvození závěrů o organizaci časových konceptů a jejich jazykové implementaci. Specifická forma konceptualizace získaná mateřským jazykem je základní součástí nabývání druhého jazyka dospělých. Nerodilí mluvčí vstupují do procesu akvizice v době, kdy již mají dobře vyvinutý koncepční systém mateřského jazyka, a přesto (nebo právě proto) je proces druhého jazyka zatížen strategiemi jazykové úspěšnosti. Lze předpokládat, že sémanticko-morfologické kategorie formují popisování děje. Například, pokud jazyk rozlišuje formy pro šest časových úrovní pro minulost, přítomnost a budoucnost, nerodilý mluvčí se bezprostředně „chytá“ popisných, signálních slov: včera, před týden, před hodinou. (srov. Corrie, 1984). Problém tohoto přístupu spočívá v tom, že orientací na pravidla cílového jazyka nelze pochopit vztahy nezávislých jazykových struktur. Při komunikaci stojí před mluvčím L2 úkol zprostředkovat obsah s omezenou jazykovou kompetencí. Pro něj existuje nerovnováha mezi záměrem a dovedností. *Komunikační strategie se používají k vyrovnání některých nedostatků znalosti lingvistického systému* (Stutterheimová, 1986, s. 18). *Nejdůležitější komunikační strategie používané cizincem jsou strategie zjednodušování* (Stutterheimová, 1986, s. 19). Nerodilý mluvčí přechází od využívání jasné sémantiky časových jednotek, které mohou zastupovat konkrétní body a prostředky k popisu děje nebo orientaci v čase, k abstraktním prostředkům bez časových jednotek potřebných k upřesňování času. Stutterheimová sledovala průběh osvojování němčiny nerodilých mluvčích, kteří v L2 primárně komunikovali a jejich nabývání jazyka tedy nebylo ovlivněno intenzivním studiem, didaktickým vedením a kontrolou učitelem, ale informacemi z prostředí L2. Mohli bychom očekávat, že se jedná o proces osvojování jako u malého dítěte. Zásadní rozdíl je zde ten, že dítě poznává svůj mateřský jazyk jako jazyk první, ve kterém si vytváří vlastní představu hmoty, prostoru a děje. Nerodilý mluvčí již tuto představu má a konfrontuje jazykové prostředky L1 a prostředky L2.

Pokud jde o časové pojmy, vychází Stutterheimová ze vztahu mezi časovým pojmem a událostí a chápe jej ze tří aspektů. *Zaprvé, poměr může být určen z hlediska události, kdy se časové vlastnosti jeví jako komponenty věcných obsahů a událostí; autorka uvažuje o jejich inherentních časových rysech. Zadruhé relační aspekt a zatřetí časové*

řazení věcných obsahů. (Stutterheimová, Štěpán, 1987). Stutterheimová naznačuje, jak si pozorovaní nerodilý mluvčí osvojili do různé hloubky systém adverbií, sloves, principy organizace promluvy a implicitní referenci. Např. časová adverbia si osvojují nerodilí mluvčí v cizím jazyce dříve než slovesný čas. Dále Stutterheimová zjistila, že časová reference je v jazycích jednotlivých mluvčích zprostředkována rozdílnými typy implicitní reference. Je to především inherentní temporální reference, která je nejdůležitějším nositelem časové koherence v promluvě. Ve všech jazycích se mluvčí musejí opírat o inherentní časové rysy, o rys hranice a trvání děje. Dále jsou to kontextová reference, asociativní časová reference a přenášení pojmů.

Pokud výzkum Stutterheimové vypozoroval postup nabývání jazyka v těchto fázích, mohu je porovnat s postupem vytváření pojmu času u dítěte, které si osvojuje mateřský jazyk (srov. Piaget, 2014, s. 85). Shledáme v postupu podobnost? Jelikož i u dítěte probíhá proces nabývání jazyka a není to fáze vrcholná, jde o jistý mezijazyk s postupnými kroky. Zaprvé dítě zvládá pochopení časové následnosti a řazení událostí. Zadruhé chápe spoluzahrnování intervalů mezi bodovými událostmi, což je zdroj trvání. Zatřetí si uvědomuje měření času, které je rovnoměrné, bez vztahu k povaze dějů probíhajících v minulosti, přítomnosti či budoucnosti.

Podobnost jazykového systému u dětí osvojujících si mateřštinu je zřejmá i u skupin ve stejné fázi mezijazyka, kdy děti stejného věku a nerodilí mluvčí ve shodné jazykové skupině vedou mezi sebou navzájem srozumitelný dialog díky obdobnému vnímání a jazykovému vyjádření. K pochopení tedy dochází i s množstvím odchylek právě díky např. užívání dokonavých sloves především v prezentu a upřesnění vyjádřenému časovými adverbii a prepozicemi.

3.3 Vymezení časových jednotek napříč jazyky

Pro pochopení mezijazyka je pro nás také přínosné pozorování odlišného vymezení tzv. fázových příslovcí evropských jazyků. V rozsáhlé práci věnované příslovcím evropských jazyků editor a autor několika kapitol Johan van der Auwera (1998, s. 25) uvádí v úvodu popisu projektu, že proběhla pozorování fázových příslovcí, což jsou jednotky časového upřesnění děje, stavu, vnímání situace, v několika evropských jazycích pod vedením lingvistů - rodilých mluvčích dané oblasti: němčina (e. 8. Abraham 1977: Doherty

1973; Konig 1977; Lobner 1989), holandština (e. g. Rombouts 1979; Van Baar 1990; Van deweghe 197919831992 ; Smessacrt 1993), angličtina (e. g. Horn 1970; Konig & Traugott 1982; Michaelis 1993), francouzština (e. 8. Fuchs 19851993; Martin 1980; Muller 1975) a ruština (e. &, Boguslavskij 1992; Mustajoki 1988).

Přiblížím tento projekt, abych upozornila na odlišné způsoby vymezení časových jednotek, a především na zjišťování sémantických podobností časových jednotek. Zajímala mne část s anglickými, německými a ruskými příklady. Johan van der Auwera pozoroval, jakou roli mají adverbia při vymezení časových polí pro minulost, přítomnost a budoucnost. Dochází ke zjištění, že časové jednotky jazykové kategorie adverbia mají různou šíři časového prostoru, a tedy různé možnosti využití. Na příkladu časových jednotek typu *už, ještě* ukazuje prostor, který i v češtině podléhá individuální situaci, kterou mluvčí vyjadřuje. Podotýká, že základem pro úspěšnou komunikaci je stanovení hraničních časových bodů, a právě časové jednotky mohou těmito body být.

Fázové časové jednotky upřesňují stav, který buď pokračuje, skončil, nebo vůbec nezačal existovat. V angličtině patří mezi relevantní fázové jednotky (In English the relevant adverbiale include still, no longer, already, not yet) *ještě, už ne, už a ještě ne*, které *vytvářejí základní paradigmatické pole pro upřesnění času* (Johan van der Auwera, 1998, s. 25). Pokud by tomu tak bylo i v ostatních jazycích, nabývání L2 by probíhalo snadněji.

Popišme možnosti některých jazyků podle Johana van der Auwery. Užití fázových deskriptorů v konkrétním sdělení napříč několika evropskými jazyky poukazuje na omezení překladu, i kdyby existovaly identické časové jednotky. Můžeme to chápat jako pozitivní interferenci při nabývání gramatických jevů vyjadřujících časová pole a doplnění českých fázových časových jednotek. *Rozdílnost v pojetí jednotlivých jazyků se odráží v sémantice, ale není jasné, zda se jedná o polysemii, či odlišné užití v kontextu, tedy v ucelené frázi* (Johan van der Auwera, 1998, s. 26). Jde o soulad mezi významem a kontextem? Je zde několik možností vyjádření, ale i omezení. Je zřejmé, že nelze získat pro analýzu identická autentická sdělení ve všech jazycích, ale lze je vytvořit. Je otázka, zda je prioritou přesnost převodu slov, či významu sdělení. Všechny jazyky jednotky časové přesnosti mají, ale tyto jednotky nemají shodnou polohu v paradigmatickém poli, což můžeme chápat jako tok času, nebo konkrétněji časovou osu. Často jde o odlišný systém časových jednotek, který způsobí stejné či odlišné vyjádření. Opravdu překvapivé je, jaké množství informací tyto časové jednotky vyjadřují. Jde především o subjektivní vidění děje/stavu, a tedy individuální volbu časových jednotek.

Pro pochopení různých možností přesnosti při popisu plynutí času se podíváme na konkrétní příklady. Jako klíčová *signální* slova ucelené představy plynutí času autor uvádí čtyři polohy, body, fáze obsažené v anglických adverbiích *už, už ne, ještě, ještě ne,* s překladem.

a. *Johnis **still** at home*. - John je **ještě** doma.

b. *John is **no longer** at home.* - John **už** není doma.

c. *John is not at home **yet**.* - John **ještě** není doma.

d. *John is **already** at home.* - John **už** je doma. (Johan van der Auwera, 1998, s. 32, překlad IM)

Zásadní rozdíl je v množství anglických časových jednotek v kontrastu k češtině, kdy angličtina specifikuje každou situaci. Čeština může pro první větu použít jako alternativu adjektivum *stále*, domnívám se však, že tím dojde ke změně celého fázového pole. Časovou jednotku *stále* můžeme přeložit jako *still*, ale též *constantly*, *permanently*, *all the time, always*. Tyto možnosti obsahují jiné okolnosti a pro jejich výběr je nutná znalost kontextu. Jak již bylo řečeno, kontext a subjektivita mluvčího je zásadní ovlivňující faktor. Právě tak angličtina adverbium *still* nepoužívá striktně jako fázový deskriptor času.

It is raining very hard and still he is going for a walk.

London is nice, Berlin is nicer, and Paris is nicer still. (Johan van der Auwera, 1998, s. 36)

Časová jednotka *ještě* naplňuje v češtině vyjádření výčtu i subjektivitu časového pole v odlišných kontextech. *Ještě* vyjadřuje trvání, neskončení děje nebo stavu a nejen to. Komárek (1979) přehledně popisuje výraz *ještě* a také *už* ve své stati o funkčním rozdílu dvou typů partikulí.

(1) Výrazy *ještě*, *již*/*už* nemají primární význam časový (význam tzv. adverbií času); ten u nich vyplývá až z kontextu, je velmi proměnlivý a mnohdy zcela chybí.

(2) Výrazy *ještě*, *již*/*už* těsně souvisí s negací; při jejich užití jde o dvě parciálně kontradiktorické propozice, které modelují dva procesy nebo stavy jakožto dvě různé fáze, jež na sebe těsně navazují, ať už v posloupnosti časové, nebo místní či jiné (např. v hodnocení).

(3) Slova *ještě*, *již*/*už* signalizují existenci těchto dvou protichůdných fází, identifikují proces nebo stav s jednou z nich a naznačují jeho poměr k předělu mezi nimi.

a) Příklady časové posloupnosti:

Tehdy ještě byl učitelem (později jím nebyl).

Tehdy již byl učitelem (dříve jím nebyl).

b) Příklady prostorové posloupnosti:

Vesnice X je ještě v okrese A (tj. těsně před hranicemi sousedního okresu).

Vesnice Y je již v okrese B (tj. těsně za hranicemi sousedního okresu).

Je různé množství možností vyjadřování deskriptoru *už*, v evropských jazycích. Existují jazyky, které mají více než jednu možnost využití této časové jednotky jako čeština, ale islandština je pravděpodobně jediným jazykem bez této jednotky (Johan van der Auwera, 1998, s. 27). Všechny jazyky mají dva základní způsoby, jak vyjádřit změnu a její pokračování. Někde se něco děje, pokračuje, nebo nepokračuje a je ukončeno. K popisu děje pomocí *už* a *ještě* potřebujeme pouze dva body počátku a konce a případně bod změny mezi nimi. Polaritu aktuálnosti prezentuje Van der Auwera na větách: Igor *ještě je* v Moskvě. Igor *už není* v Moskvě. Igor *už je* v Moskvě. Igor *už není* v Moskvě (překlad IM, Johan van der Auwera, 1998, s. 39).

Cílem bylo pozorovat, kolik dle Van der Auwery (1998) kvantifikačních časových parametrů jazyk potřebuje pro jasnou volbu časových jednotek přesného vyjádření děje skutečnosti. Pro časové jednotky byly vymezeny parametry, a to název a charakter. Tzv. časové jednotky *invazivní*, by měla být slova zásadně ovlivňující své okolí tedy, sémantiku věty. Časové jednotky *inchoativní* jsou slova, která časovou sémantiku věty připravují, tj. děj právě nastává nebo teprve nastane. Časové jednotky *kontinuální* jsou jednotky, které naznačují děj pokračující nepřerušený. Toto rozdělení považuje Van der Auwera (1998) ve své práci za možnou cestu *vytvoření časového souladu při popisu časového toku všech jazyků. Dosud ale nebyly nalezeny odpovídající časové jednotky pro všechny stanovené jazyky* (překlad IM, Van der Auwera, 1998, s. 75).

Pokud bychom hledali odpovídající rozdělení časových jednotek v češtině, pro inchoativní jednotky vnímám jako ekvivalent časové jednotky lokalizující od určitého okamžiku, reagující na otázku *odkdy?,* např. *až, po*. Kontinuální časové jednotky jsou v češtině zastoupeny jednotkami opakujícími se nepřetržitě a invazivní jednotky mohou odpovídat deiktickým časovým jednotkám. Nejedná se však o identické zařazení na časovou osu.

Ačkoli je tok času jenom jeden, není ve všech jazycích popisován identickými prostředky. Jde o propojení vnímání toku času a způsobu vytváření jazykových prostředků a jejich vymezení. Srov. například chápání přítomnosti jako neměnné a jediné možné reality. *Chápání prostoru stejně jako chápání času, eventuálně dalších dimenzí, je antropocentrické a to se odráží i v jazykovém obrazu světa. Svět se jeví jako vztah pozorujícího a pozorovaného, přičemž subjekt je součástí prostoru, jeho vnímání prostoru zahrnuje vnitřní prostor těla, vnější prostor určuje způsob, jak autor/komunikant jevy pojmenovává, jak užívá výrazové prostředky, jak kategorizuje to, co poznává. Doklady různých prostorových frazémů a živé mluvy. Předložky, frazeologická spojení (vpředu, vzadu, všude, někde, někdy…)* (ČJL, 2004, s. 142).

S tokem času koresponduje prostor, ve kterém se děj odehrává. Představa časových pásem vyjádřená např. časovou osou může být v různých jazycích plastičtější ve smyslu práce s reálným prostorovým rozměrem světa. Některé jazyky popisují změny v čase jako změny v reálném prostoru, tedy prostor, kolem nás a jazykové prostředky tomu odpovídají. Richterová (2009) ve své diplomové práci zmiňuje odlišnosti vnímání toku času ve znakovém jazyce brazilských indiánů, který pracuje s prostorem za zády jako s budoucností, kterou ještě nevidíme a s prostorem před obličejem jako s minulostí, kterou známe a tedy ji vidíme. Český znakový jazyk popisuje v reálném prostoru nejen děj, ale i vtip, báseň, životopis. *Díky své prostorové existenci představu času zhmotňuje, užívá ikonické mapování. Referenčním bodem je tělo mluvčího, od něhož se konceptualizace času odvíjí.* Český znakový jazyk užívá hierarchii prostoru - budoucnost vpředu, minulost za zády, opakující se sloveso naznačuje otevírající se dlaní. Bohatost jazyka je odrazem bohatosti představ v mysli jeho uživatele.

3.4 Co zatěžuje temporální kvantifikaci v mezijazyce

Pozorování nejednotnosti vyjadřování toku času a strategií v různých jazycích, které nerodilí mluvčí v procesu mezijazyka volí, mě vede k výzkumu procesu osvojování mateřského jazyka. Právě skupina lingvistů vedená Hájkovou (2013) pozorovala, jak děti pracují s časovými jednotkami a identifikují výpovědi z hlediska zařazení do časového pásma. Ve třech fázích pozorování byly dětem zadávány jednotky obsahující časové obsahy bez časového adverbia, s jeho zařazením a také bylo zkoumáno porozumění časovým

výrazům. Děti předškolního a školního věku prokazovaly schopnost zařadit fráze do časových pásem minulost, přítomnost a budoucnost s průměrnou úspěšností. Děti chápou časový význam výpovědi přesně pouze tehdy, není-li zařazena časová jednotka. V takových výpovědích pak dobře chápou časovou platnost všech slovesných forem, dobře zařazují i prézentní tvary dokonavé – rozumějí, že se jimi označuje děj po aktuálním okamžiku promluvy, tedy děj budoucí. *Nositelem dějového významu je tvar slovesa. Lexikální význam slov vypovídajících o čase je zatím mimo kognitivní možnosti sedmiletých a osmiletých dětí. Chápou kontext, v němž jsou výrazy užity, časovou platnost však nikoli.* (Hájková, 2013, s. 82)

Ukazuje se, že vymezit „průniky" časových pásem patří mezi komunikační potřeby dospělých i dětí. Průniky (nerealizovatelné formou slovesa) vyplývají z nejednoznačnosti tzv. okamžiku promluvy. Také je nutné odlišit fyzikální plynutí času od plynutí času měřeného subjektivními prožitky. Höflerová (2004) píše, že v řeči dospělých i v řeči dětí hraje významnou roli fakt, že příslovce času nelze zjednodušeně ztotožňovat jen s jedním časovým úsekem, i když k tomu význam příslovečného výrazu v mnoha případech vybízí (slova *teď, právě, hned* evokují především šíře chápanou přítomnost). Příslovcí s jednoznačnou časovou sémantikou není mnoho (např. *zítra, včera* ale nikoli už slovo *dnes*). Mnohá příslovce času rozvíjejí slovesný tvar jakéhokoli časového pásma (*často, obvykle, hned, vždycky*) a pomáhají tak překlenout důsledky absence těch slovesných tvarů, které by zahrnuly referování o ději minulém nebo budoucím sahajícím až k okamžiku promluvy.

Jev, který mi připadá relevantní k vlastnímu výzkumu a byl zde zaznamenán, byla vysoká „chybovost" při určování časové platnosti takové výpovědi, v níž vedle slovesa v některém z tvarů pro préteritum, prézens či futurum bylo užito i časové adverbiale. *Dítě dokáže ve sdělení identifikovat děj a zařadit ho na časovou osu, velmi dobře rozlišuje vidový rozdíl u sloves s prézentním tvarotvorným formantem, zpravidla se nemýlí při identifikaci prézentních tvarů pro budoucnost. Pokud je sloveso v syntagmatu s adverbiem, má dítě sklon upřednostňovat v hodnocení časový prostor obsažený v sémantice adverbia* (Höflerová, 2004, s. 6). Jestliže, je adverbium z hlediska distribuce v časových pásmech nevyhraněné (*dnes, hned, právě, vždycky*), posuzuje dítě sdělení komplexně a při řešení zpravidla převládne vliv asociace k vlastní komunikační zkušenosti (Höflerová, 2004, s. 7).

Malým testem šesti větných dvojic s drobnou odlišností ověřil Štícha (2006) tři předpoklady spjaté s tématem nepřesnosti našeho vyjadřování. Zaprvé autor zaznamenal,

že pomalé myšlení v určitých případech blokuje naše rychlé intuitivní myšlení. Zadruhé, že větný kontext dokáže dosti spolehlivě, ale ne stoprocentně eliminovat systémovou dvojznačnost gramatické konstrukce a zatření znalosti světa mohou dosti spolehlivě eliminovat systémový a potenciální význam jazykového výrazu.

Která z následujících vět je významově přesnější?:

*Tato kapalina je **velmi** čirá.* *(př. IM: Tento vlak je velmi rychlý)*

Tato kapalina je čirá. (Štícha, 2006, s. 154) *(př. IM: Tento vlak je rychlý)*

Na tuto otázku šedesát dva studentů odpovědělo, že věta *Tato kapalina je čirá.,* je přesnější a čtyřicet dva studentů zvolilo druhou variantu. Chápeme-li čirost jako nestupňovatelnou vlastnost musíme jako přesnější chápat větu druhou, jak odpověděla většina. Jestliže se však při svém pomalém, analytickém myšlení upneme na slovo velmi, pak dojdeme k závěru opačnému. Jedna věc je stav jazyka, čili soustava prostředků, které má určitý přirozený jazyk v dané době k dispozici, a věc jiná jsou různé schopnosti a různá vůle lidí své mateřštiny určitým způsobem užívat.

3.5 Shrnutí

V úvodu je zdůvodněno, proč není snadné popsat tok času. Čas je abstraktní veličina, kterou lidstvo vnímá podvědomě a různě ho vyjadřuje. Každý jedinec je originál a individuálně vnímá svět, který sdílí jazykem. Každý jazyk vnímání času popisuje s využitím různých jazykových prostředků. Čeština nabízí k vyjádření toku času slovesný čas, popř. vid a způsob, a časové lexikální jednotky. Vyjádření toku času je silně ovlivněno prvním jazykem, který svou strukturou ovlivní myšlení jedince a zařazování skutečnosti do obecné reality. Člověk, který v jakémkoliv období svého života nabývá druhý/cizí jazyk, jej propojuje s jazykem mateřským. Popis gramatických forem a funkcí slovesného času v češtině odhalil, že tento systém může působit pro cizince složitě, a proto potřebuje upřesňující doplnění. Lexikální časové jednotky jsou sémanticky jednoznačné, ale jejich začlenění do funkčního objektivně reálného sdělení, vyžaduje dodržení určitých pravidel. Užívání lexikálních jednotek, nazývaných také časovými jednotkami, je možná určitá forma zjednodušení, jelikož časové jednotky napomáhají upřesnění např. časových úseků díky vymezení syntaktickému i sémantickému.

Teoretická část je východiskem ke stanovení výzkumné cesty k pozorování prezentace přesnosti v čase a produkce v projevech nerodilých mluvčích. Předpokládám, že produkci češtiny předchází určitý způsob nabytí, tj. percepce. K výuce češtiny je k dispozici mnoho studijních materiálů. Zvolila jsem tři učebnice a pozorovala prezentaci především časových jednotek. Následně jsem vyhledala písemné práce, tj. produkci nerodilých mluvčích a pozorovala užití časových jednotek.

Díky teoretickému základu a zjištění, jaké jsou možnosti pro výzkum percepce i produkce, jsem stanovila základní výzkumné otázky. Kladu si tyto otázky: Zda se časové jednotky v přípravných materiálech vyskytují a může dojít k jejich percepci. Zda a jaké prostředky se objevují v produkci. Jaká je jejich frekvence, správnost a srozumitelnost. Otázky byly stanoveny co nejjednodušeji a lze je rozvést, což ukáže praktická část.

Jsou časové jednotky přítomny v písemné produkci mezijazyka nerodilých mluvčích?
Jsou v písemné produkci mezijazyka nerodilých mluvčích přítomny časové otázky a odpovědi s využitím časových jednotek?
Je v korpusových textech srozumitelně a správně užíván slovesný čas v češtině ve spojení s časovými jednotkami?

4 Analýza percepce časových jednotek

Předešlé kapitoly ukázaly jazykové možnosti znázornit časové jednotky. Poukázali jsme na to, co je důvodem potřeby užívání časových jednotek a zda jsou pro cizince oporou či zátěží. V této kapitole bude soustředěn pohled na percepci časových jednotek v učebnicích. Je percepce času včetně časových jednotek podpořena systematicky? Učebnice jsou zdrojem jazykových pojmů pro propojení znalosti jazykového systému s prekonceptem tj. dovedností popisu toku času získanou bez opory cíleného vědomého učení. Učebnice vychází z poznatků především lingvistiky a didaktiky, měly by být v souladu oborová jazyková pojetí s didaktickou transformací přizpůsobenou nízké či nulové znalosti češtiny nerodilých mluvčích. Současným trendem výuky druhého jazyka (L2) je komunikační přístup, což zahrnuje mimo jiné komunikaci ve výuce s vyloučením mateřštiny, bez překladu, včetně výkladu gramatických jevů, tedy se užívá autentického jazykového materiálu. Rozsah jazykové učebnice, tj. jazykový cíl, vychází z požadavků pro danou jazykovou úroveň, která byla stanovena a schválena na úrovni mezinárodní spolupráce. Stanovené požadavky popisuje dokument, který je východiskem jak pro vytváření učebnic, tj. percepčního materiálu, tak certifikovaných zkoušek (CEFR) jako potvrzení dané jazykové úrovně v produkci nerodilých mluvčích. Jazykové certifikáty by měly být standardní součástí každého jazykového životopisu. Smysl tohoto dokumentu je především usnadnit mezinárodní trh práce. Pro evropské jazyky je východiskem Společný evropský referenční rámec (SERR). V následující části bude popsáno, jak jsou v SERR charakterizovány jazykové úrovně a jak jsou vymezeny časové jednotky pro námi zvolenou jazykovou úroveň A2 a to v češtině díky vypracovanému referenčnímu popisu češtiny pro účely zkoušky z cizího jazyka úrovní A1, A2 (viz http://www.nuv.cz/referencni-popis-cj).

4.1 Vymezení jazykových úrovní dle SERR

Jak vymezuje jazykové úrovně druhého jazyka SERR? Společný evropský referenční rámec pro jazyky poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikul, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. V úplnosti popisuje, co by se měli studenti naučit, aby užívali jazyka ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musí rozvíjet, aby byli schopni účinně jednat. Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen. *Sociokulturní kompetence je dána charakteristickými vlastnostmi dané společnosti*

a kultury a odráží se v chování jejích příslušníků při komunikaci. Jazykový projev přímo ovlivňují všechny skutečnosti, které sociokulturní kompetenci tvoří, a odrážejí se ve všech jazykových rovinách (Šindelářová, 2010). Rámec také definuje úrovně ovládání jazyka, které umožňují měřit pokrok studentů v každém stadiu studia a v průběhu celého života studenta v tzv. kurikulárním dokumentu. *Způsob realizace výuky již nebude stěžejním měřítkem kvality práce* (IM lektorů), *nýbrž znalosti a dovednosti (čili kompetence) jejich žáků a studentů, jež povedou ke splnění výstupů podle SERR a celkově k posílení cizincovy aktivity* (Šindelářová, 2010)

Společný evropský referenční rámec jazykových úrovní, který je dosud komentován a doplňován, byl podepsán členy EU, především pro sjednocení jazykových úrovní a otevření pracovního trhu s novými principy kurikulární politiky. Cvejnová v komentáři SERR popisuje potřebu stanovení jazykových dovedností a jejich hodnocení, kdy se stupeň jazykových dovedností začal měřit jazykovými testy, které se vztahují k úrovním popsaným v SERR. Tyto jazykové testy zjišťují úroveň řečových dovedností, aniž by explicitně testovaly gramatiku. Gramatika tedy přestala být hlavním pilířem, na který se zaměřuje jazykové vyučování, ale je jeho důležitou součástí. Hlavním cílem výuky a nerodilých mluvčích je úspěšná komunikace. Popisy jednotlivých úrovní se soustředí na okruhy písemné i ústní produkce.

Zvolená jazyková úroveň mezijazyka A2 je podmínkou pro získání trvalého pobytu, je to tedy jazyková úroveň dostačující pro jazykovou schopnost komunikace v praktickém životě. *Ale schopnost mluvčího produkovat gramaticky správné věty nevede k dosažení úspěšné komunikace* (Šindelářová, 2010). Klíčovým předpokladem, nejen pro výzkum, je orientovat se zdatně v možnostech upřesnění časových událostí. Pro výzkum byla zvolena úroveň A2 z důvodu zájmu o dosahování časového upřesnění v produkci mezijazyka.

4.2 Znalosti časových jednotek dle SERR

Pro zapojení časových jednotek do percepčního materiálu, je nutné směřovat nejen k dosažení gramatické jazykové znalosti, v rozsahu jazykových úrovní, ale též rozvíjet jazykové kompetence, tj. také komunikační dovednosti. Témata by měla být maximálně prakticky využitelná, jelikož nerodilý mluvčí je většinou dospělý jedinec, pro kterého je nesnadné přizpůsobit zralé myšlení omezeným možnostem jazykových znalostí. Jaké

jazykové znalosti předpokládá SERR? Odpovědi jsem čerpala z volně dostupného popisu - https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-projazyky.

Na úrovni A1 má nerodilý mluvčí pouze základní repertoár slov a jednoduchých frází týkajících se osobních dat a situací konkrétní povahy. Samostatně tvoří věty, které mu pomáhají řešit komunikaci v osobní rovině, ale také na veřejnosti, na úřadech a v pracovním prostředí. Dokáže písemně vyjádřit stručnou žádost i omluvu, vyplnit formulář u lékaře, na policii, na poště. S podporou adresáta je schopen porozumět pomalému poslechu rodilého mluvčího a případně vytvořit doplňující otázku. S ohledem na orientaci v časových pásmech, se zaměřením pro upřesnění na základní časové jednotky s časovým vymezení a souladem s fyzikálním časem tj. dny v týdnu, časově orientující substantiva dnes, ráno, večer aj.

Na úrovni A2 používá základní typy vět s pamětně osvojenými frázemi, skupinami několika slov a formulacemi k tomu, aby byla prokázána schopnost vyjádřit omezený rozsah informací v jednoduchých každodenních situacích. Uživatel by měl jazykové znalosti projevovat ve všech kompetencích (poslech, psaní, čtení, mluvení) ve vyšším tempu. Je schopen vést hovor vlastním směrem a udržovat delší konverzaci díky širší slovní zásobě z oblastí širšího jazykového pole (tělo, doprava, jídlo, nákupy, služby atp.). Pokud nerodilý mluvčí nabývá druhý jazyk v zemi, kde se setkává s rodilými mluvčími, získává jazykovou jistotu a motivaci jazyk užívat.

Na úrovni B1 nerodilý mluvčí, tj. uživatel jazyka rozumí hlavním myšlenkám srozumitelné spisovné vstupní informace týkající se běžných témat, se kterými se pravidelně setkává v práci, ve škole, ve volném čase atd. Umí si poradit s většinou situací, jež mohou nastat při cestování v oblasti, kde se tímto jazykem mluví. Umí napsat jednoduchý souvislý text na témata, která dobře zná nebo která ho/ji osobně zajímají. Uživatel jazyka dokáže popsat své zážitky a události, sny, naděje a cíle a umí stručně vysvětlit a odůvodnit své názory a plány. Na úrovni B1 by měl uživatel využívat další jazykovou rovinu, která je spojena se socializací v zemi, kde se jazyk užívá, tedy zdvořilost a jazykovou etiku. Především by měl znát, kdy jsou určitá slova nevhodná. K tomu by mu měla napomoci četba, poslech rozhlasu a sledování filmů v originálním jazyce.

Na úrovni B2 nerodilý mluvčí dokáže porozumět hlavním myšlenkám složitých textů týkajících se jak konkrétních, tak abstraktních témat včetně odborně zaměřených diskusí ve svém oboru. Dokáže se účastnit rozhovoru natolik plynule a spontánně že může vést běžný rozhovor s rodilými mluvčími, aniž by to představovalo zvýšené úsilí pro kteréhokoliv

účastníka interakce. Umí napsat srozumitelné podrobné texty na širokou škálu témat a vysvětlit vlastní názorové stanovisko týkající se aktuálního problému s uvedením výhod a nevýhod různých možnosti. Je schopen využít více možností pro popis stejné situace, zvládá práci s homonymy a pochopí i přenesený český humor.

Podrobněji mě zajímal popis znalostí časového upřesnění, které je popsáno pro jazykovou úroveň A1 a A2 v Referenčním popisu češtiny pro účely zkoušky z českého jazyka pro trvalý pobyt v ČR (Cvejnová, 2006, s. 84 - 87)

Na úrovni A2 by měla být dosažena dovednost všech slovesných tvarů préterita, prézentu i futura, a znalost funkce kategorie vidu, tedy futurum u dokonavých sloves. Některé nepravidelné tvary a několik lexémů s časově vymezenou platností. Vše podrobně popisuje Cvejnová a kolektiv v *Referenčním popisu češtiny pro účely zkoušky z českého jazyka pro trvalý pobyt v ČR - úrovně A1-A2* (viz http://www.nuv.cz/referencni-popis-cj). Na jazykové úrovni A2 by měla být časová perspektiva vyjádřena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti, tedy pochopení pojmů minulý čas, přítomný čas, budoucí čas, relativní časové vztahy vyjádřené předčasností (už, předtím) současností (zároveň), následností (hned, potom, pak, později), včasností (brzo, brzy, napřed, včas, pozdě) Fáze děje: začátek (začátek, začínat/začít, nejdříve, kdy, odkdy), konec či přerušení (konec, přestávka, končit/skončit, přestávat/přestat, nakonec, kdy, dokdy), pokračování bez přerušení (pokračování, pokračovat, ještě, pořád), trvání děje (být, trvat, zůstat, dlouhý, krátký, dlouho, krátce, jak dlouho, odkdy, dokdy), frekvence (každý, denně, týdně, měsíčně, často, vždycky, pravidelně, ještě jednou, zase, znovu, nikdy, někdy, jednou, dvakrát…, mnohokrát, jak často? Kolikrát?). Časové úseky: čas, chvíle, datum, doba, sekunda, minuta, hodina, půl hodiny, čtvrt hodiny, den, noc, poledne, půlnoc, týden, měsíc, rok, pondělí, úterý, středa, čtvrtek, pátek, sobota, neděle, víkend leden, únor, březen, duben, květen, červen, červenec, srpen, září, říjen, listopad, prosinec jaro, léto, podzim, zima být denní, noční ranní, dopolední, odpolední, večerní, týdenní, měsíční, roční pondělní, úterní, středeční… lednový, únorový, březnový… jarní, letní, podzimní, zimní ráno, dopoledne, odpoledne, večer, kolik, kdy, který. Věk: věk dítě, mládež, dospělý být + dativ zájmena + věk, mladý, starý nový, moderní, starý nově, moderně, mladě kolik jak starý. Časové otázky: Ptáme se na čas (kdy?), ptáme se na dobu trvání (jak dlouho?), ptáme se na frekvenci děje (jak často?), ptáme se na začátek děje (odkdy?), ptáme se na konec děje (dokdy?)

Slovní zásobě na nejnižších referenčních úrovních A1 a A2 podle SERR se věnuje i diplomová práce *Vokabuláře referenčních popisů úrovní znalosti češtiny jako cizího jazyka*

ve světle korpusových dat Kláry Vaníčkové (2018). Výsledky této práce jsou data časových jednotek, které vytvořila na základě výzkumu frekvence užívání lexémů českého jazyka rodilými mluvčími v korpusu SYN 2015, jehož materiály vycházejí primárně ze SERR. Uspořádala vokabulář slov, která by měl uživatel jazyka na dané úrovni podle SERR znát a poukázala na frekvenci užívání rodilými mluvčími. Po prostudování vokabuláře jsem vybrala tyto časové jednotky odpovídající zkoumanému tématu: *Až, brzy, během, často, další, dlouho, docela, dokdy, hodně, chvíle, jen, ještě, kolem, málo, moc, moment, někdy, občas, obvykle, pak, pořád, potom, pozdě, přesně, příliš, příští, současně, teď, trochu, už, včas, vždy, vždycky, zatím, zatímco, zpět.*

Následně byly tyto časové jednotky vyhledávány nejdříve v učebnicích a pak v písemných projevech nerodilých mluvčích v korpusu Merlin.

4.3 Výzkumné otázky pro analýzu učebnic

Na základě teoretických poznatků byla popsána potřeba subjektivně vnímaný abstraktní tok času vyjádřený slovesným časem upřesnit lexikálními časovými jednotkami. Pro praktickou část, jsem stanovila hypotézy, které prostřednictvím analýzy vyvrátím, nebo potvrdím. Pokud jsou lexikální jednotky přesnosti času natolik důležitou součástí základního vymezení toku času, je nezbytné jejich zařazení do percepce jazyka a budou v učebnicích češtiny pro cizince prezentovány tak, aby je nerodilý mluvčí nejen pochopil, ale hlavně uměl správně použít. V ideálním případě tak, aby si na úrovni počátku nabývání češtiny vymezil hranice jazykových časových pásem, která může s vyšší jazykovou úrovní obohacovat a upřesňovat, především díky schopnosti vytvářet korektní spojení slov, vět i rozsáhlejší kompozici textu. Předpokládám, že se v učebnicích časové jednotky vyskytují a budou následně aplikovány v písemných projevech už na úrovni A2. Kladu si tyto otázky:

Jsou časové jednotky přítomny v učebních materiálech?

Jaké je jejich frekvenční zastoupení?

Jsou v učebnicích přítomny časové otázky a odpovědi s využitím časových jednotek?

Jsou v učebnicích srozumitelně prezentována časová pásma v češtině?

4.4 Metodika práce

V krátkém přehledu znalostí jazykových úrovní podle SERR je uvedena specifikace znalostí pro dosažení úrovně A2, tedy vymezení znalostí, které očekávám v produkci nerodilých mluvčích a které určily cíl percepčního materiálu. Popis okolních úrovní je uveden pro přehled jazykového posunu, který souvisí s potřebou vytvoření časových pásem v češtině tak, aby z teoretického základu nabytí tvarů i funkcí morfologických kategorií mohl plynule pokračovat. Pro analýzu studijního materiálu jsem zvolila učebnice se stejným cílem, kterým je dosažení jazykové kompetence úrovně A2. Je to studijní materiál pro úplné začátečníky, kteří si vytváří zcela novou jazykovou strukturu češtiny, nejen časových prostředků. Jedná se o tři učebnice pro úroveň A2 a jedna pro úroveň B1 z důvodu pozorování, zda dochází k zásadní změně prezentace časových jednotek u materiálu pro vyšší úroveň.

Získání přehledu množství a frekvence časových jednotek předcházelo vyhledání, zaznamenání a uspořádání dat. Vyhledávání probíhalo manuálně, jelikož není dostupný elektronický materiál, který by zjednodušil vyhledávání výskytů časových jednotek a zaručil přesnost. Abych dosáhla vyšší úspěšnosti metody, vyhledávání jsem opakovala. Došlo k minimalizaci chyb a přesvědčivosti získaných dat. Data jsem uspořádala podle časových pásem, časových jednotek a funkčních frází otázky a odpovědi. Pozorovala jsem jaké prostředky, přístupy a metody autorky používají. Zaznamenala jsem frekvenci časových jednotek a užité kolokace s jednotkami přesnosti času.

Popis prezentace časových jednotek jsem rozdělila na několik částí. Zásadní pohled je užití jazykových názvů slovesného času, které SERR uvádí, tj. přítomný čas, minulý čas, budoucí čas. Zajímala mě parcelace časového konceptu, tj. postupné vytváření jazykového ztvárnění toku času a to postupem od jednodušších frází (bez překladu) ke složitějším. Další hledisko je práce se sémantikou časových jednotek, tj. upozornění na lexikální i morfologická homonyma některých jednotek. Třetí hledisko je kolokace časových jednotek ve třech časových pásmech. Čtvrté hledisko je prezentace slovesného času. Součástí analýzy je stručný popis parametrů učebnice, témat užitých při prezentaci slovesného času.

Ve všech fázích analýzy učebnic se budu držet požadavků SERR a pozorovat zastoupení a kolokace časových jednotek z hlediska fáze děje, časového úseku, časové otázky a doplním i věk, který SERR uvádí mezi časovým vymezením. Souhlasím s tímto zařazením, protože konverzace na téma věk je základní součástí komunikační dovednosti již

na jazykové úrovni A1 a s věkem souvisí další časová zařazení, která nevyjadřujeme číslovkou.

4.5 Učebnice Česky krok za krokem 1

Učebnice Česky krok za krokem 1 (ČKK1) vznikla pro nerodilé mluvčí, jejichž cílem je schopnost mluvit a rozumět česky na úrovni A2. Didaktická koncepce je založena na induktivním způsobu výuky. Lekce obsahují jednoduché autentické dialogy pro rozvoj komunikace, cvičení střídající způsoby procvičování studované látky (multiple-choice, dichotomické otázky a podobně). Zprostředkujícím jazykem je angličtina. Učební materiál je primárně směrován pro výuku v kurzech, ne pro samostudium.

S ohledem na podporu paměti či signální gramatiku, která by měla vytvářet signály, tj. vyznačit, kde jsou v učebnici klíčové informace a které informace jsou v lekci nové, které se procvičují či připomínají na jiném tématu, obsahuje kniha bohatý fotografický a obrazový materiál. Pro prezentaci gramatických jevů využívá učebnice šedé plochy s komentářem v angličtině nebo v jiné jazykové verzi (němčina, ukrajinština a ruština). Pro tuto analýzu je použita učebnice s anglickým komentářem. Všechna zadání u cvičení jsou v češtině, některá cvičení uvádí příklad řešení úkolu, v každé lekci je zařazena aktivita poslechová, práce s textem, procvičování gramatiky a téma pro komunikační aktivity. Autorka pracuje se zvýrazněním písma, barevnými plochami a identickými formuláři pro ilustraci reálného života (e-mail, vizitka, jídelní lístek, nabídka RK). Textový materiál je rozdělen do 24 lekcí na ploše 204 stran rámcově formátu A4. Témata jsou volena pragmaticky a tvar slovesných časů je prezentována v pořadí přítomnost, minulost a budoucnost.

V úvodu učebnice je pro orientaci v učebnici přehledně vytvořen systém symbolů, zkratek (latinské názvosloví) a instrukcí, tj. seznam sloves s překladem (ČKK1, s. 7) užívaných v imperativu při návodu jak s texty pracovat.

Učebnice postupuje s cílem rozvíjet jazykové kompetence komunikačním přístupem, ale domnívám se, že ne vždy jde o způsob nejvhodnější. Učebnice Česky krok za krokem 1 na první straně první lekce, tj. na straně devět pracuje s frázemi „užitečnými“ pro začátečníka. Časová jednotka je součástí fráze číslo osm: *Ještě jednou, prosím*. Díky překladu do angličtiny a ilustračnímu obrázku lze pochopit význam, ale spojení ještě jednou je pro začátečníka složitě zařaditelné. Navrhuji změnu na časovou jednotku - *Opakujte to prosím*, nebo *Řekněte to znovu, prosím*. Změna se může jevit nevýrazná, ale jako

zásadní v navrhované frázi vidím jasné užití sémantiky slovesa *opakovat*, nebo spojení slovesa a časové jednotky *říci znovu*. Navrhovanou frázi vnímám jako srozumitelnější s univerzálním využitím při nepochopení jakéhokoli sdělení. Sama autorka sloveso - *opakovat* v zadáních užívá již v první lekci. Také ne zcela vhodně je koncipována otázka v zadání - *Na co často končí substantiva*? (ČKK1, str. 10). Tato fráze navazuje na předcházející cvičení s přehledem příkladů slovních druhů spojené s poslechem, ale již není přeložena. Domnívám se, že je možné s ohledem na proces nabývání druhého jazyka frázi zjednodušit - *Pozorujte zakončení substantiv*. Takových možností pro jednotné a opakované užívání zvolených frází je více.

Slovesa jsou v úvodu učebnice označena za základ české věty (ČKK1, s. 6). Parcelace je pojata od slovesa *být* včetně záporu, tvarů tří slovesných tříd v přítomném čase pro všechny osoby jednotného čísla (ČKK1, s. 13). Popis tabulky tvarů těchto tří vzorů slovesných tříd (dělat, rozumět, pracovat) kombinuje češtinu, angličtinu a latinský pojem slovesného času a to v lokálu. Určitě by pro nerodilé mluvčí bylo jednoznačnější pojmenování v nominativu. Soustředí se na přehled slovesných tvarů rozdělených podle koncovky do tří skupin, další skupina sloves (*číst, pít*) navazuje ve třetí lekci (ČKK1, s. 29). Prezentace minulého slovesného času (ČKK1, s. 49) je rozdělena do tří fází. První fáze je popis tvorby příčestí l-ového v angličtině a přehled několika jeho nepravidelných tvarů. Popis tabulky uvádí pojem v češtině (minulý čas) a v angličtině (The past tense). Druhou fázi popisuje tabulka (ČKK1, s. 50) s tvary slovesa dělat ve všech osobách minulého času jednotného i množného čísla. Třetí fáze je upozornění na druhou pozici ve větě pomocného slovesa *být*, pojem je přeložen do angličtiny opět kombinuje češtinu (budoucí čas), latinské názvosloví (futurum) a angličtinu (The future tense), čtyři možnosti tvorby tvaru slovesa pro budoucí čas. Poprvé je zde prezentován slovesný vid a jeho pojmenování je kombinace latinského názvosloví, češtiny (imperfektivní/perfektivní slovesa) a anglického překladu (imperfective/perfective verbs) s odkazem na vysvětlení, které bude následovat na straně 103. Tomuto vysvětlení předchází prezentace sloves pohybu. Pojem slovesa pohybu je přeložen do angličtiny (Long and short verb of motion) a vytvořena kombinace češtiny a latinského názvosloví (dlouhá a krátká verba), tj. vidové dvojice. Výklad v angličtině (ČKK1, s. 90) uvádí kolokace s časovými jednotkami, které doplňují nedokonavá slovesa i kolokace pro nedokonavá slovesa. Přiřazena jsou i další tři vidové dvojice českých sloves. Navazuje tabulka sloves pohybu s prefixy (ČKK1, s. 92) s užitím pojmu v češtině (s předponami), latinsky (s prefixy) i anglicky (with the prefixes). Ačkoli autorka odkazuje

na prezentaci vidu, setkáváme se s ní o tři strany dříve v přehledu tří časových pásem. Díky popisu v angličtině nerodilý mluvčí pozoruje rozdíl ve vyjadřování prézentu u vidové dvojice psát/napsat. Následující avízované vysvětlení českého vidu upozorňuje znovu na tři slovesné časy imperfektivních sloves a dva tvary perfektivních sloves.

V učebnici česky krok za krokem 1 je nad rámec jazykové úrovně A2 zařazen podmiňovací způsob. Popis uvádí pojem ve třech variantách (kondicionál, podmiňovací způsob, The conditional) a tvary slovesa *pracovat* ve všech osobách jednotného i množného čísla. Na následující straně je v tabulce prezentován podmiňovací způsob minulý pojmem „Kdyby-věty" (conditional clauses with kdyby) tvarem slovesa *pracovat* ve všech osobách jednotného i množného čísla (ČKK1, s. 107). Kondicionál je v učebnici prezentován také se spojkou *aby*, jako „aby-věty" (clauses with the conjugation aby), tabulka uvádí tvar pomocného slovesa *být* ve všech osobách jednotného i množného čísla (ČKK1, s. 157).

Kategorie *rozkazovací způsob* je zařazena do znalostí jazykové úrovně A2 podle SERR. Učebnice rozkazovací způsob prezentuje v tabulce pojmenované ve třech variantách: *imperativ, rozkazovací způsob, The imperative*. Slovesné tvary jsou rozdělené na pravidelné tvary tří skupin a nepravidelné tvary. Zde uvádí autorka pouze anglický pojem *regular/ irregular forms*.

Časové jednotky jsou užívány ve spojeních s mnoha slovesy, ale i s dalšími lexikálními jednotkami. V uvedených příkladech jsem vybrala jednotky ve všech časových pásmech. Převažuje prézent doplněný časovou jednotkou pro znázornění přítomnosti i budoucnosti, což potvrzuje můj předpoklad potřeby časového upřesnění časově bezpříznakového slovesa v prézentu (*Už vím. Už ho vidím. Je tu brzy. Pak už nemůžu. Ještě pracuje. Přitom cvičím jógu. Pořád se učím gramatiku.)*. Také význam slova *teď* je využit pro okamžik promluvy (*Kde jste teď?*) i širší platnost v současnosti (*Studuji teď v ČR*.). Obdobně je užívána i jednotka *dnes* (*Dnes je ve škole. Co můžete dnes o problémech říct?*), ale i *zítra* (*Zítra jsem ve škole. Co bude zítra?*). Věk je znázorněn jak číslovkou, tak širším významem odhadu s využitím adverbií (*starý, už je ženatý/vdaná, ještě studuje, ještě nemá děti, už není mladá)*. Části dne jsou užívány především pro plánování ve spojení dalších časových jednotek např. *brzy ráno, pozdě večer, do rána* (příloha 1 obr. č. 1).

Časové otázky jsou zastoupeny v plném rozsahu dle doporučení SERR v různých obměnách (*Kdy se sejdeme? Kdy to začíná/končí? Už jsi pil pivo? Za jak dlouho přijedeš? Kolikrát bereš léky za den, za dva týdny, na dva týdny… Můžete přijít za chvíli? Jak často*

jezdíš na dovolenou?). Časové jednotky jsou prezentovány v tabulce jako časové výrazy (příloha 1 obr. č. 2).

Přehled zvolených časových jednotek a jejich frekvence: asi 5, až 13, brzo 4, často 55, další 1, dlouho 1, ještě 47, ještě jednou 40, každý 7, moment 1, někdy 6, občas 9, obvykle 5, pak 12, pořád 2, příští 14, teď 34, už 88. Nejfrekventovanější časové deskriptory jsme zařadili do společného grafu všech učebnic. (obr. č. 1, 7)

časová jednotka	výskyt celkem	minulost	přítomnost	budoucnost	kolokace
včera	26	26	-	-	mluvit, dokončit, jít, být, pršet, mít,
dnes	58	6	44	8	mít, být, stihnout, nakupovat, muset, jít
zítra	43	-	36	9	jet, dělat, přečíst, letět, muset, vstávat, mít, přijít,
ráno	40	5	32	3	zavolat, muset, nakupovat, jít
večer	64	3	55	6	večeřet, mluvit, jít,
příští	14	-	8	6	rok, týden, měsíc, čtvrtek, pátek
často	55	18	37	-	chodím, říká, jezdím, čekám
už	88	7	38	43	vím, musím, je, není, mám, chodí
brzy	18	-	14	4	ráno, vstávám, bude, uzdrav se
dlouho	22	2	18	2	snídá, spí, za jak …přijede, zná, chodí
až	44	-	31	13	ráno, zítra, v pátek, pozítří, vyhraje, začíná, přijedeš, byl
ještě	47	-	38	9	nikdy, nemá, říká, pracuju, nebyla, neměla, nejedla
teď	34	10	22	2	už je, má, jste, chtěla, nemůžu, pracuje, studují, žiju, chodím
potom	12	8	2	2	byli, šla, vařila, hledá, se učím, půjdeme

Obrázek 1 frekvence časových jednotek

Shrnutí

Jsou časové jednotky přítomny v učebních materiálech? Ano

Jaké je jejich frekvenční zastoupení? Viz obr. č. 1, 2

Jsou v učebnicích přítomny časové otázky a odpovědi s využitím časových jednotek? Ano

Jsou v učebnicích srozumitelně prezentována časová pásma v češtině? Ne

4.6 Učebnice Čeština pro cizince A1-A2

Učebnice Čeština pro cizince úroveň A1 a A2 (ČPC) autorek Kestřánková, Štěpánová, Vodičková, obsahuje 12 lekcí, počet stran včetně klíče a slovníku je 570 na malém formátu A5. Učebnice čeština pro cizince úroveň A1 a A2 zvolila komunikační přístup, velice komunikativní konverzační styl výuky, každá lekce začíná dialogy tedy formou induktivní, kdy si žák na dialozích ukazuje gramatické jevy a nové lexikum, pochopení dialogů napomáhá ilustrační obrázek. Každá lekce je složena z částí minidialogy, slovní zásoba, dialogy, gramatika, čtení + psaní, poslech + psaní, zopakujte si, výslovnost, reálie.

V úvodu seznamuje učebnice s termíny, které užívá a jsou to především české názvy gramatických pojmů (např. přítomný čas, minulý čas, budoucí čas) i latinské termíny (např. adverbium, perfektivní, imperfektivní). Čeština pro cizince užívá primárně české pojmy pro gramatické jevy a komentář k nim je pouze v češtině. Jde o komunikativní přístup také pojetím každé lekce, tj. maximální důraz na kompetenci mluvení a nabývání gramatických jevů pozorováním zapsaného dialogu, nebo jeho poslechem. Učebnice nejvíce z uvedených tří materiálů rozkládá prezentaci slovesného času a věnuje značnou pozornost jednotlivým slovesným třídám. Přítomný čas je rozložen do pěti lekcí. Jako první je uvedeno sloveso *pracovat* pak sloveso *dělat, mít*. Slovesa *mluvit* a nepravidelná slovesa (ČPC, s. 139). vid imperfektivní/perfektivní a budoucí čas v jedné lekci (ČPC, s. 229). Učebnice nepřekračuje rozsah jazykové úrovně o zařazení kondicionálu, jen uvádí několik užití pro pasivní znalost této kategorie.

Časové jednotky jsou prezentovány začleněním do dialogů a krátkých textů. Opakováním identických kolokací mohou autorky naplnit ukotvení v paměti nerodilých mluvčích. V učebnici jsou zastoupena všechna časová vymezení, tj. jednotky jazykového znázornění trvání stavu/děje (*Ty **pořád ještě** studuješ, Julie? Jednou pojedu **na** týden.*), frekvenci děje (***Často** telefonuju domů do Španělska. Teď si spolu **často** píšeme.*), fáze děje (*Doufám, že **už** začínám trochu mluvit i rozumět. **Ještě** bohužel nemůžu číst české knihy.*), úsek (*No, tak? Tak co? Tak co Katka? **Už**? **Dnes** jsem celý den doma a můžu relaxovat*). Také sémantická či morfologická homonyma vyjadřující čas (***Teď'** jsem hodně unavená. Madla **teď'** vstává často v sedm ráno.*), dokonce je v učebnici uvedena věta vyjadřující časovou následnost (*Musím **ještě** dnes večer studovat a chci jít **brzo** spát, protože **zítra** píšeme test.).*

Časové jednotky jsou zařazeny také do představení postav příběhu (učebnice vytváří vztahy postav a jejich příběhy využívá k autentičnosti témat dialogů), což vnímám jako prvek komunikačního principu, který nerodilí mluvčí využijí při představení sama sebe například při ústní části CCE.

*Ivana má **pořád** dobrou náladu. Její velký kamarád je Šimon, zná ho moc **dlouho**. Ivana má taky kamarádku Madlu, ale tu neznám moc **dlouho**. **Občas** jdou studenti do kina nebo do galerie.*

*Madla miluje Prahu, kde **teď** studuje češtinu pro cizince. Má ráda cizí jazyky, mluví **už** anglicky německy česky a samozřejmě francouzsky.*

*Norbert do Německa nechce, protože v ČR on a Lucie žijí **dlouho** a mají dobrou práci. Norbert dobře dělá ryby a maso a nechce vařit **každý** den. Lucie a Norbert mají kamarády Petru a Michala, **o** víkendu jsou **často** spolu. Někdy jdou večer do kina nebo na večeři do restaurace. **Občas** spolu hrají tenis nebo jedou na chalupu.*

V celém textu, byly vyhodnoceny zvolené časové jednotky: asi 10, až 29 brzo 20, celý 1, často 28, dlouho 28, hned 25, chvíli 7, ještě 103, ještě jednou 35, každý 29, moment 16, někdy 1, občas 3, obvykle 3, pořád 5, příští 41, teď 54, už 202, vždy 1, zítra 1. Nejfrekventovanější časové jednotky jsme zařadili do tabulky a do společného grafu všech učebnic. (obr. č. 2, 7)

Při analýze prezentace a výskytu časových jednotek byly objeveny jak jednotky fyzikálního času (tens), tak lexikální časové jednotky vyjadřující míru temporální kvantifikace jazykového času (temp). Učebnice *Čeština pro cizince A1-A2* v porovnání s ostatními materiály užívá výlučně češtinu a naplňuje komunikační přístup, fázuje prezentaci slovesného času a obsahuje nejbohatší spektrum a frekvenci časových jednotek, které maximálně využívá v dialozích. Zařazuje časové jednotky například do kontextu popisu charakteru postav, což je velice praktické především pro široké využití (jak při představování, tak jakýkoli popis postav ze života i z literatury či filmu). Učebnice vede nerodilé mluvčí k učení celých dialogů, tvorbou otázek a reakcí na ně.

časová jednotka	výskyt celkem	minulost	přítomnost	budoucnost	kolokace
včera	58	58	-	-	studoval, četl, šel, byl
dnes	138	3	130	5	mít, být, vstát, muset
zítra	75	-	5	70	najít, psát, zeptat se, nemuset, vstávat, mít, podívat se
ráno	98	4	88	6	rozumím, byla, vstává, pije, jedu, musím, učím, studují, nakupovala, šla, dělala
večer	117	10	101	6	dívá se, nevaří, dělá, je,
příští	41	-	12	29	týden, víkend, cestu, semestr, musím, jedu
často	28	5	23	-	nosí, učí se, má na sobě, spolu, myslet na, prohlížet si, jezdit, mluvit, chodit, muset pracovat,
už	202	7	97	98	zápor 37, mluvit, vědět, rozumět, moci, být, muset
brzo	20	-	4	16	Ráno, spát, vstávat, přijít, mít narozeniny, přijet
dlouho	28	6	22	-	docela, moc, už, tak, sportovat, být, učit se, studovat, spát, mluvit, telefonovat
až	29	-	-	29	příští, v úterý, pak, uvařit, skončit, přijet, podívat, mít čas, začínat
ještě	103	48	51	4	tenhle rok, dnes, studovat, čekat, psát, nevědět, jezdit, potřebovat,
teď	54	2	49	3	studuje, nedělat, nemít čas, vstávat, často psát, připravovat, nezajímat, už rozumět, pořád jezdit, čekat
pak/potom	0	-	-	-	číst, zkontrolovat, uklidit, dělat, čekat, zopakovat, muset jít,

Obrázek 2 frekvence časových jednotek a příklady doplnění

Shrnutí

Jsou časové jednotky přítomny v učebních materiálech? Ano

Jaké je jejich frekvenční zastoupení? Viz obr. č. 2

Jsou v učebnicích přítomny časové otázky a odpovědi s využitím časových jednotek? Ano

Jsou v učebnicích srozumitelně prezentována časová pásma v češtině? Ne

4.7 Učebnice Communicative Czech (elementary czech)

Učebnice Communicative Czech (CC) autorek Ivany Reškové a Magdaleny Pintarové, je první částí kompletu učebnic a měla by nerodilé mluvčí dovést ke znalosti jazyka na úrovni A2 podle SERR. Učebnice pracuje se základními tématy ve dvanácti lekcích, počet stran včetně slovníku je 262. Velikost knihy neodpovídá základnímu formátu A4, je menší (tato informace je pouze částečné vykreslení materiálu pro orientaci jeho rozsahu ve srovnání s dalšími uváděnými učebnicemi). Lekce mají jednotnou strukturu, tj. úvodní text, práce s textem, přehled gramatického jevu, jeho procvičování, poslech, slovní zásoba s překladem do angličtiny. Pro rozvoj základních jazykových kompetencí (čtení s porozuměním, mluvení, poslech a psaní) jsou voleny různé typy cvičení, tj. drilová pro upevnění gramatiky, substituční, stylistická a komunikativní. Učebnice užívá angličtinu jako komunikační jazyk, ale instrukce výkladu gramatiky i zadání u cvičení jsou vždy uvedeny také v češtině. V úvodu učebnice je seznam užívaných zkratek pro pojmy latinského názvosloví.

Slovesný čas je rozložen v pořadí přítomný, minulý a budoucí. Prezentace je započata tvary slovesa *být* ve všech osobách jednotného i množného čísla, včetně záporu. Tabulka je pojmenována česky a anglicky (sloveso být, the verb to be), současně jsou prezentována zájmena osobní (CC, s. 17). Následuje v druhé lekci tabulka tří slovesných tříd, jejich tvary a tabulka nepravidelných sloves (CC, s. 31). Pro název *přítomný čas* je užíván "pouze" latinský výraz *prézens* a překlad do angličtiny (present tense). Modální slovesa (CC, s. 71) v přítomném čase jsou v tabulce pojmenované česky *modální slovesa* (modal verbs). Následuje v šesté lekci tabulka nadepsaná *minulý čas* (past tense), která ukazuje tvary slovesa *dělat* a zvratného slovesa *oblékat se/si* (CC, s. 86), tvorba tvaru minulého času popsána není, jsou uvedeny nepravidelné tvary příčestí l-ového jak pravidelných, tak nepravidelných sloves. Pro ukotvení minulého času jsou uvedena spojení s časovými jednotkami *ráno, včera, večer*. Prezentace budoucího času v deváté lekci je rozdělena do tří fází. Jako první je tabulka nadepsaná *Budoucí čas imperfektivní a perfektivní* (*Imperfective and perfective future tense*) a ukazuje sloveso *studovat*. Druhá fáze je tabulka pro vidové dvojice, která také ukazuje nepřítomnost présentu u perfektivních sloves. K uvedeným slovesům v infinitivu nerodilý mluvčí samostatně tvoří tvary tří časových pásem do sloupců tabulky nadepsaných *présent, future, past* (CC, s. 145). Třetí fáze je tvorba vět se spojkami *když, až* ve futuru (CC, s. 147). Způsob rozkazovací je prezentován v tabulce

nadepsané bez českého názvu *Imperativ* (Imperative), kde je popsána tvorba tvaru slovesa a rozdělena do tří slovesných skupin (CC, s. 168). Učebnice slovesný čas prezentuje výčtem nepravidelných tvarů a tabulkou tvarů pravidelných. Každá lekce obsahuje mnoho příkladů jak dané kategorie času použít ve větách, ve kterých jsou zařazeny také časové jednotky.

Podíváme se na spojení kategorie času slovesa a časových jednotek. Učebnice nepracuje s časovými jednotkami systematicky, často užívá překladu do angličtiny jak užitečných frází, tak jednotlivých slov, v každé lekci je slovníček. V první lekci jsou přeloženy základní fráze do angličtiny a domnívám se obsahují výstižně zvolené fráze pro upřesnění komunikace začátečníka, např. *Opakujte prosím. Mluvte pomalu, prosím* (CC, s. 17). Také jsou zde uvedeny základní pozdravy, které díky překladu podpoří vymezení částí dne a zároveň dochází k ukládání do paměti shoda adjektiva s rodem substantiva znázorněná odlišnou koncovkou pro neutrum, maskulinum a femininum: *Dobré ráno, dobrý den, dobrý večer dobou noc*.

Ve cvičeních, dialozích a krátkých textech se objevují jak spojení ztvárňující časové trvání děje ve významu slovesa (*čekat na, těšit se na, spát dlouho*) i časových jednotek (*Čtu knihu* ***dlouho****. V sobotu* ***dlouho*** *spím.* ***Ještě*** *je chladno. Už umí trochu česky. Ještě nemám dárek*.). Doplnění časovými jednotkami vyjadřuje časové úseky (Máš **teď** čas? *Jaké je* ***teď*** *počasí? Co dávají* ***příští*** *sobotu? Zastavte se* ***příští*** *úterý. Šla jsem spát dost* ***pozdě.*** *Doufám, že tě* ***brzy*** *uvidím*.), časovou frekvenci či fázi (*Jak* ***často*** *čteš knihu?* ***Často*** *je horko.* ***Už*** *je teplo.* ***Už*** *je ve třídě.* ***Už*** *má učebnici.* ***Už*** *jsme tady.*). V učebnici jsou zařazena i časová homonyma (***Teď*** *mám všechno. Máš* ***teď*** *čas? Jaké je* ***teď*** *počasí?* ***Teď*** *nepracuje,* ***teď*** *žije v ČR.).*

Po kompletní opakované manuální analýze, tedy vyhledávání zvolených časových jednotek v celém textu, byly vyhodnoceny tyto jednotky: až 17, brzy 6, celý 1, často 17, dlouho 10, chvíli 2, ještě 17, ještě jednou 25, každý 9, moment 1, někdy 3, občas 3, obvykle 2, pozdě 2, příští 4, teď 18, už 42, vždy 1. Nejfrekventovanější časové jednotky jsme zařadili do společného přehledu všech učebnic (obr. č. 7) a zde uvedeme frekvenci vyjádření v různém časovém poli.

časová jednotka	výskyt celkem	minulost	přítomnost	budoucnost	kolokace
včera	59	53	6	-	učit se, přijít, koupit, dělat, svítit, ptát se,
dnes	30	5	13	12	mít, být, psát, vzít, muset, povečeřet,
zítra	26	-	15	11	být, muset, vařit, chtít, ukázat, jet
ráno	24	6	16	2	pít, cvičit, vstávat, jet, čekat
večer	59	30	22	7	jít, moct, večeřet, být, sprchovat se, vrátit se
příští	7	-	4	3	víkend, sobotu, týden, úterý, chtěl bych si rezervovat, setkáme se, dávají
často	35	6	29	-	Viděla, vzpomínal, chodí, nakupuje, čte, jí, cvičí
už	42	8	20	14	dlouho, čekat, nevidět, umět, těšit se, být, nebýt, učit se, přijet
brzy	9	-	5	4	vstát, mluvit, odjíždět
dlouho	32	5	27	-	číst, trvat, být nemocný, učit se, čekat, znát, povídat si
až	29	-	-	29	do večera, odpoledne, do oběda, bude, udělat, přijít, skončit, setkat se
ještě	17	-	15	2	chtít, potřebovat, neznat, nemít, muset, chodit,
teď	18	2	15	1	žít, znát, mít, těšit se, nepracovat, jet
potom	22	-	22	-	doprava, jít, pracovat, koupit, dělat

Obrázek 3 frekvence časových jednotek a příklady doplnění

Shrnutí

Jsou časové jednotky přítomny v učebních materiálech? Ano

Jaké je jejich frekvenční zastoupení? Viz obr. č. 3

Jsou v učebnicích přítomny časové otázky a odpovědi s využitím časových jednotek? Ano

Jsou v učebnicích srozumitelně prezentována časová pásma v češtině? Ne

4.8 Učebnice Česky krok za krokem 2

Tyto informace jsme zařadili především pro uvědomění si, jak navazující materiál využívá předcházející díl a kam se percepce s takovým materiálem posune. Pro vykreslení tedy postačí jedna navazující učebnice s cílem dosažení jazykové úrovně B1.

Česky krok za krokem 2 (ČKK2) je navazující učebnice na Česky krok za krokem1. Druhý díl zpracovala Lída Holá a Pavla Bořilová. Tento díl je na ploše 208 stran rozdělen do 20 lekcí 20 různých témat. Učebnice je pro náročné studenty a práci s lektorem, není primárně určena k samostudiu. Každá lekce vede žáky k samostatné kontrole díky nabídnutému formuláři ke shrnutí, co se žák v dané lekci naučil a jak bude pokračovat. Materiál je pro žáky s cílem dosažení jazykové úrovně B1. Předpokládá zvládnutí znalostí v rozsahu učebnice předešlého dílu. Nenavazuje zcela, ale většinu gramatických jevů a témat opakuje a rozšiřuje. Zásadním didaktickým rozdílem je užívání pouze cílového jazyka. Autorky pracují s piktogramy, které usnadňují orientaci v aktivitách každé lekce i bez překladu do komunikačního jazyka. Jako v prvním dílu jsou využity signály pro důležité informace „bubliny“ upozorňující na gramatické jevy. Zadání u cvičení jsou pouze češtině bez překladů, nebo se překlad objeví ojediněle.

Každá lekce sestává z 10 stran, s výjimkou "literární" 20. lekce, která má stran 12. Ověřuje se a upevňuje to, co už nerodilí mluvčí v rámci daného tématu znají, a dále se znalosti cíleně rozšiřují. Texty pro rozvoj čtení jsou adaptované a jejich výběr se řídí dvěma kritérii, tj. snahou o zajímavé, aktuální téma a vhodností pro výklad gramatického jevu, který bude prezentován. Pro fázovou a detailní práci s textem je uvedeno velké množství variant textu, které umožňují detailní procvičení a osvojení mnoha gramatických i lexikálních jevů. Témata lekcí se shodují s prvním dílem.

Pozorovali jsme stejná kritéria jako v předchozích učebnicích, především v jakých frázích a kontextech se časové jednotky vyskytují. Jakým způsobem pokračuje prezentace časových jednotek. Učebnice rozšíří časové upřesnění stavu/děje zařazením jazykového znázornění poměrných slovesných časů, tj. předčasnosti (…***předtím než*** *jsem přijel do ČR, jsem bydlel v USA … teď mám kočku, ale* ***předtím*** *jsem měl psa)*, současnosti (…***přitom*** *dramatickém filmu …* ***při*** *té naší debatě)* a následnosti (***Po*** *tom tučném obědě.* ***Na*** *minulé lekci.*). Poměrné časy čeština vyjadřuje implicitně, nebo vyplívají z významu jiných gramatických kategorií či lexikálně z časových jednotek. Pro vyjádření vzájemných vztahů dvou nebo více stavů/dějů učebnice prezentuje také slovesné tvary podmiňovacího způsobu, opakuje tvary vidových dvojic, zařazuje přehledněji časové jednotky např. v tabulce časové

věty (příloha 1 obr. č. 3), časové výrazy (ČKK2, s. 83), časové prepozice (ČKK2, s. 81) vid (s. 90). Učebnice zařazuje znázornění časového upřesnění do dialogů a pragmaticky vhodných textů. Například v první lekci (ČKK2, s. 19) je několik časových jednotek zařazeno do dialogu představení jazykových zkušeností (*Jak **dlouho** se učí česky? Jak **často** má lekce?* M*y se **ještě** neznáme, že? Denis **už** umí docela dobře česky.* A**ž** *skončí kurz, budu dělat zkoušku*). Při popisu životní cesty (*P**o** příjezdu do Česka jsem začala pracovat v hotelu. Jak **dlouho** trvá mateřská. **Až** uvidíš rodiče, pozdravuj je*.). Dále jsou časové jednotky v dopise, což je formát, který je součástí produkce u CCE (*Omlouvám se, že jsem ti **dlouho** nepsal. **Už** mě ta práce nebavila*.).

Po kompletní opakovaném vyhledávání vybraných časových jednotek v celém textu, byly vyhodnoceny tyto jednotky: až 9, brzo 38, celý 7, často 7, dlouho 1, chvíle 17, letos 10, ještě37, moment 32, někdy 6, okamžik 4, potom 17, pozdě 1, příští 4, už 2, včas 13. Nejvíce zastoupené časové jednotky jsou znázorněny v obr. č. 4, 5. Učebnice Česky krok za krokem 2 pro úroveň B1 se dle mého názoru věnuje prezentaci časových jednotek dostatečně přehledně a srozumitelně.

Shrnutí

Jsou časové jednotky přítomny v učebních materiálech? Ano

Jaké je jejich frekvenční zastoupení? Viz obr. č. 4

Jsou v učebnicích přítomny časové otázky a odpovědi s využitím časových jednotek? Ano

Jsou v učebnicích srozumitelně prezentována časová pásma v češtině? Ano

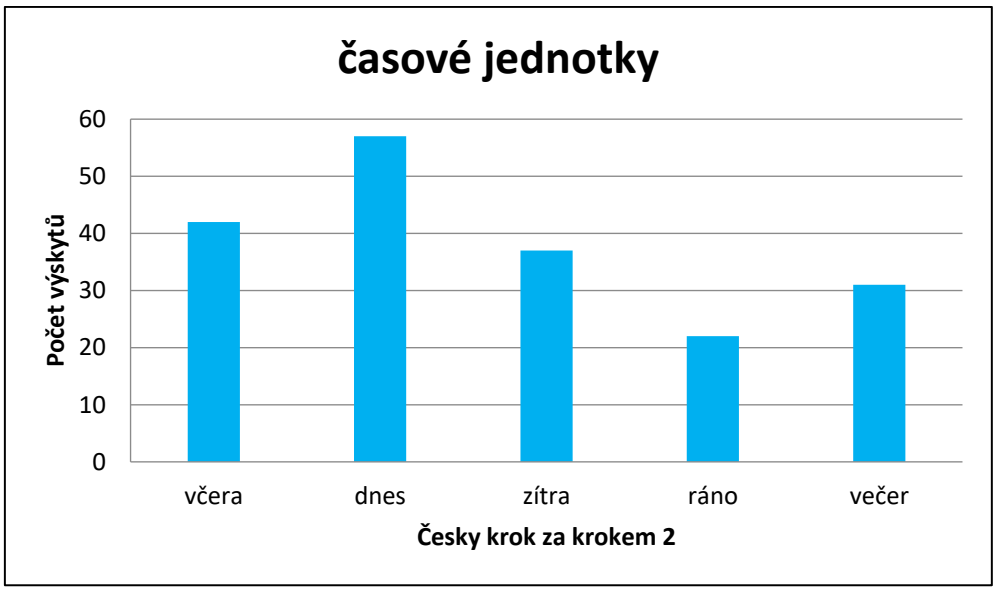

Obrázek 4 frekvence časových jednotek

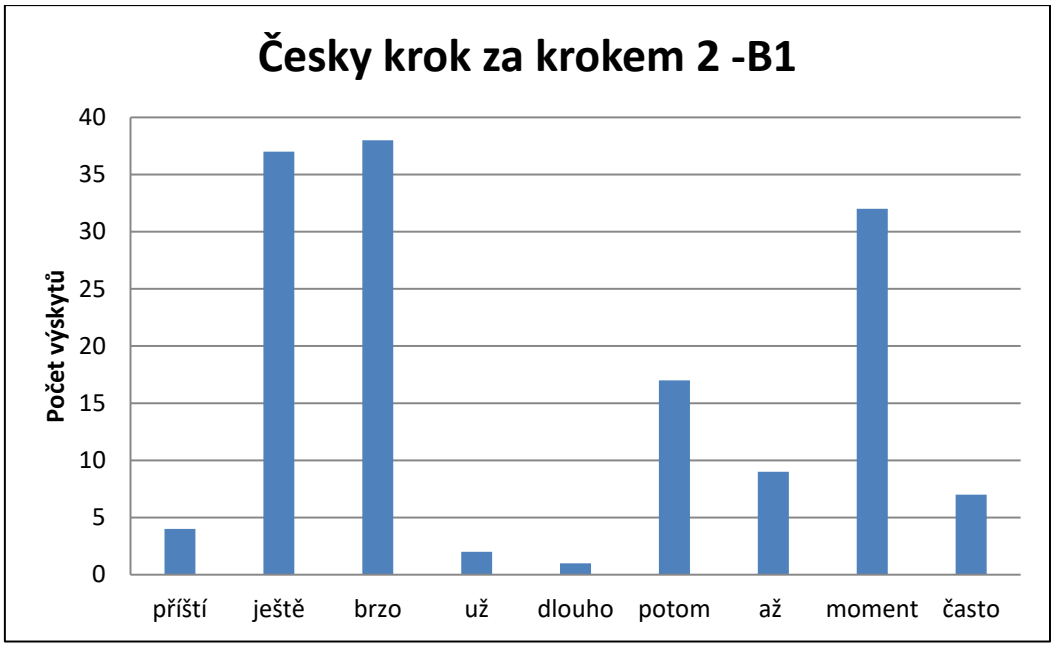

Obrázek 5 frekvence časových jednotek

4.9 Předpoklady kvalitní percepce cizího jazyka

Před shrnutím získaných dat a jejich vyhodnocením se jeví jako přínosné uvést poznatky z teorie didaktiky, jak percepci cizího jazyka úspěšně vést a ukázku funkčního doplňujícího studijního materiálu věnujícího pozornost slovesnému vidu, kde jsou užity časové jednotky jako signální slova.

Mluvčí na jazykové úrovni A2 má vytvořenu představu, jakýsi jazykový prekoncept L2, který může učitel využít, nebo vytvořit pro češtinu jako cizí jazyk zcela novou koncepci, tj. vycházet z mateřského jazyka dané skupiny při prezentaci slovesného času češtiny. Zásadní je proto vytvoření univerzálního názvosloví, které je nápomocno při koordinaci již získané dovednosti a kompetence pro novou nabývající.

Při vytváření představy časových pásem jsou podstatnou podporou vizuální prvky a signální slova. *O druzích paměti hovoříme také z hlediska smyslové modality, kterou při zapamatování využíváme. Můžeme pozorovat rozdíly v tom, jak si pamatujeme informace viděné, slyšené, ale také třeba pohyb* (Krejčová, 2013, s. 32). Nerodilý mluvčí studuje efektivně, má-li zažité principy paměti s vyspělou technikou učení. V běžném životě si umí zapamatovat události a časově je zařadit. *Z hlediska charakteru vzpomínek rozlišujeme deklarativní a nedeklarativní paměť. Jak už napovídají samotné názvy, první zmíněná paměť napomáhá uchování vzpomínek, které byly nějak deklarovány, tedy vyřčeny nebo prožity* (Krejčová, 2013, s. 31). Prostřednictvím deklarativní paměti si nerodilý mluvčí většinou

pamatuje, co a kdy prožil, na rozdíl od rodilého mluvčího v dětském věku. Díky nedeklarativní paměti umí pracovat s informacemi, které mohou souviset s osvojováním určité mechanické činnosti. Lektor by měl využít dosavadní představy nerodilých mluvčích o čase, což předpokládá, aby lektor znal alespoň strukturální systém mateřského jazyka nerodilých mluvčích ve skupině. *Informace k zapamatování je třeba strukturovat do smysluplných celků. Při zapamatování se snažíme přispět k takzvanému pozitivnímu transferu. To znamená, že co si žáci již pamatují velmi dobře, ovlivňuje snadnější zapamatování nových informací. Pokud nalezneme mezi jednotlivými informacemi logiku a vzájemně si je propojíme do vztahů, bezpochyby si je zapamatujeme více, než pokud jsme toto neučinili.* (Krejčová, 2013, s. 33). Učitel primárně pracuje podle koncepce učebnice, ale jeho kontakt s nerodilým mluvčím mu ukazuje, jak postupovat a co upřednostnit. Především by měl dát nerodilým mluvčím prostor k vlastnímu poznávání. *Když žákům předložíme více různých informací a žádáme je, aby usoudili, co vše dohromady znamenají, pobízíme je tak k induktivnímu přemýšlení. Naopak pokud jim sdělíme zákonitost a chceme, ať odvodí konkrétní postup řešení v určitém úkolu, vedeme je k dedukci. Pro rozvoj myšlení žáků je výhodné vyžadovat jeden či druhý způsob. Jestliže jim prezentujeme veškeré údaje, a pak je zobecníme, nebo obráceně sdělíme, oč se jedná a jak to souvisí s konkrétní situací, nenutíme je přemýšlet. Zaměstnáváme jen jejich vnímání možná paměť.* (Krejčová, 2013, s. 77) Prakticky jde o práci s textem a pozorováním časových jednotek, nebo naopak s uspořádanými pravidly, obrázky, s časovou osou a podobně. Je nutné vést nerodilé mluvčí k samostatnému uvažování, mapování a zařazování časových jednotek, neboť si tak každý může vytvořit vlastní ideální představu hranic časových pásem a tu používat. *Žáci přicházejí o zkušenost, díky které jsou schopni pravidlo opakovaně využít. Žák by měl umět vybírat si a tvořit adekvátní percepční klíče, neboli nápovědy pro řešení problémů, což je jedna ze základních myšlenkových operací. Učitel by měl tvorbu těchto nápověd u žáků podporovat a žáky trénovat, aby si uvědomili důležité klíče pro řešení složitějších úkolů.* (Krejčová, 2013, s. 75) Jako nápovědy a často i klíče pro orientaci v jazykovém čase jsou právě časové jednotky.

4.10 Česká čítanka

Česká čítanka je doplňující výukový materiál Ilony Kořánové. Autorka věnuje pozornost ucelenému textu, jak název napovídá, jde o čítanku adaptovaných textů pro

studenty na prahu úrovně A2. K adaptovaným textům jsou cvičení k rozšíření češtiny jako cizího jazyka. Autorka v úvodu uvádí, že *předkládaná témata jsou uspořádána tak, aby po dokončení práce s čítankou studenti ovládali úroveň A2 aktivně a B1 až B2 pasivně. Čítanka je koncipována jako doplňkový materiál ke gramatickým učebnicím češtiny* (Kořánová. 2012, s. 3). Učebnice obsahuje šestnáct kapitol, každá kapitola pracuje s adaptovaným textem českých autorů například K. Čapka, J. Haška, J. Seiferta, D. Fischerové, na který navazují cvičení na porozumění textu a rozvoj slovní zásoby. *Velká pozornost je věnována vidovým rozdílům v kontextu. Metodika jejich osvojování vznikla jako výsledek výzkumu prováděného na Českém národním korpusu a opírá se o vidovou kolokabilitu, tedy o spojitelnost slovesa určitého vidu s jinými slovy* (tamtéž). Tato slova označuje autorka jako signální slova a ve čtyřech přehledných tabulkách nerodilé mluvčí vede k vytvoření korektních frází a zásadní představy, jak užívat dokonavá a nedokonavá slovesa. Autorka pracuje s kontrastem opakovaného a jednorázového děje/stavu, krátkého a dlouhého trvání děje/stavu (příloha 1 obr. č. 4). Časové jednotky jsou prezentovány jako určující doplnění k slovesnému času a vidu, které mohou znázornit časové fáze, úseky a časové upřesnění pro úroveň A2 podle SERR.

4.11 Shrnutí

Učebnice se vytvoření představy nevěnují přímo. Hlavním cílem je rozvíjet jazykové kompetence na prezentovaná témata. Zkoumané materiály se shodují v jazykovém cíli, kterým je dosažení jazykové úrovně A2. Prezentace slovesných forem je analogická s využitím tabulky pro přehlednost slovesných tvarů. Výskyt jednotek časové přesnosti se liší četností i pestrostí, tedy způsobem zpracování jeho významu. V počátečních lekcích se objeví ve větách bez kontextu, v navazujících lekcích jsou časové jednotky využity pro vyjádření časové přesnosti při práci s textem i ve cvičeních s jasnějším vymezením a kontextem. Například při čtení s pochopením, nebo jsou důležitým prvkem v kladených otázkách jak u textu, tak ve cvičeních. Je zřejmé, že jednotky časové přesnosti jsou nedílnou součástí češtiny a proto je autorky všech uvedených učebnic užívají ve značné míře (obr. č. 6, 7, 8). Lexikální časové jednotky jsou pragmaticky zařazovány od první lekce, nerodilý mluvčí si je osvojuje podprahově automaticky dle vlastních paměťových schopností. Případně s podporou lektora, tj. zařazením opakování, nebo slovníku, tj. překladem do mateřštiny, či výkladem v češtině. V žádném materiálu se neobjevil systém

časových pásem, který by podpořil začátečníkovu jazykovou orientaci časových pásem např. časová osa. Frekvence časových jednotek je, domnívám se vysoká, ale v tabulce uvádíme pouze ty jednotky, jenž se objevily ve všech materiálech ve vyšším počtu. Upozorňujeme, že tabulka neznázorňuje porovnání učebnic, jelikož se shodují pouze v cíli dosažení jazykové úrovně A2.

přehled učebnic

Autorka	Počet stran	Formát	Počet lekcí	Už	Ještě	Dlouho	Teď	Příští	Až	Často
Holá	204	$A4^{+}$	24	88	47	1	34	14	13	55
Kestřánková	510	A5	12	202	103	28	54	41	29	28
Rešková	262	$A4^{-}$	12	42	17	10	18	4	17	17

Obrázek 6 frekvence časových jednotek

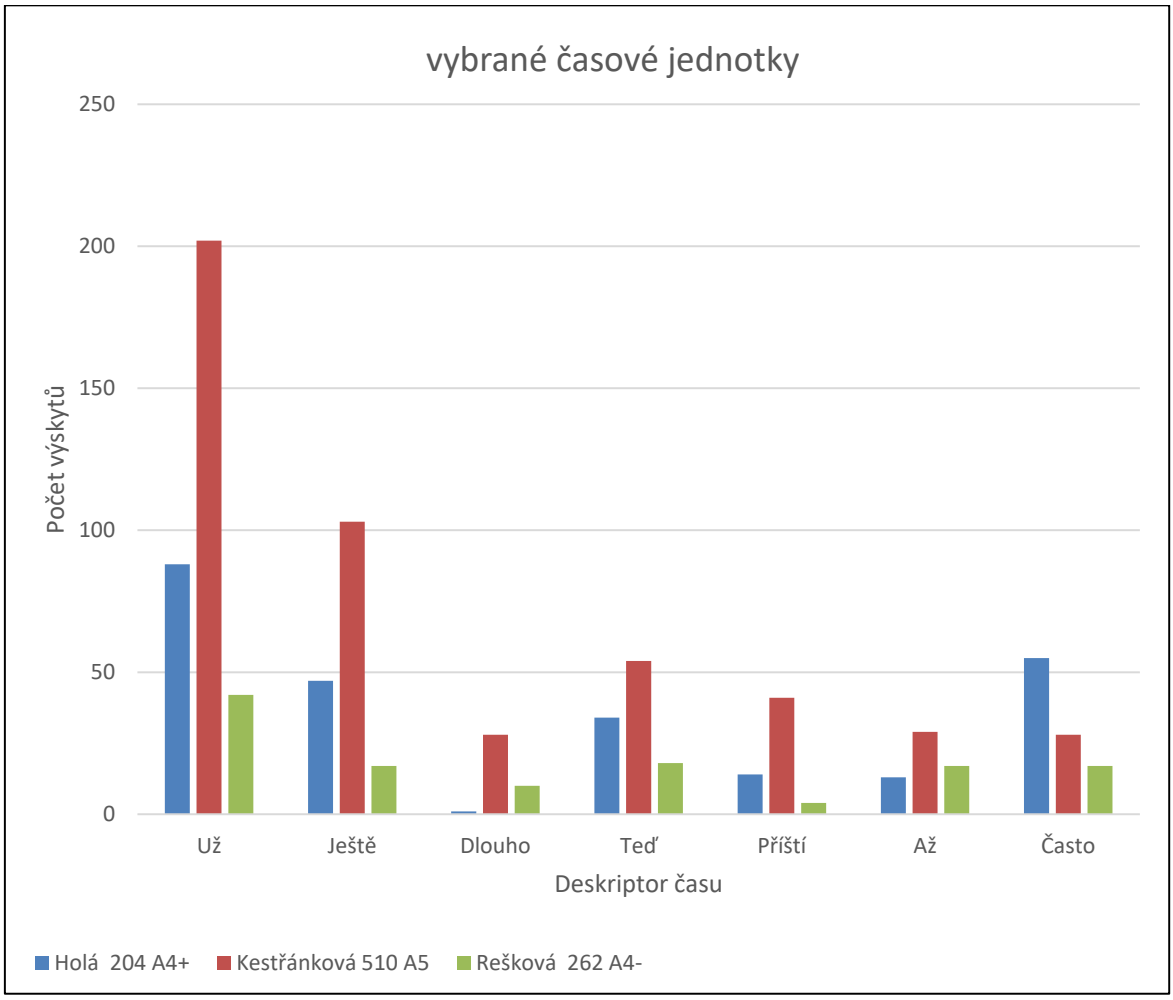

Obrázek 7 přehled frekvence časových jednotek

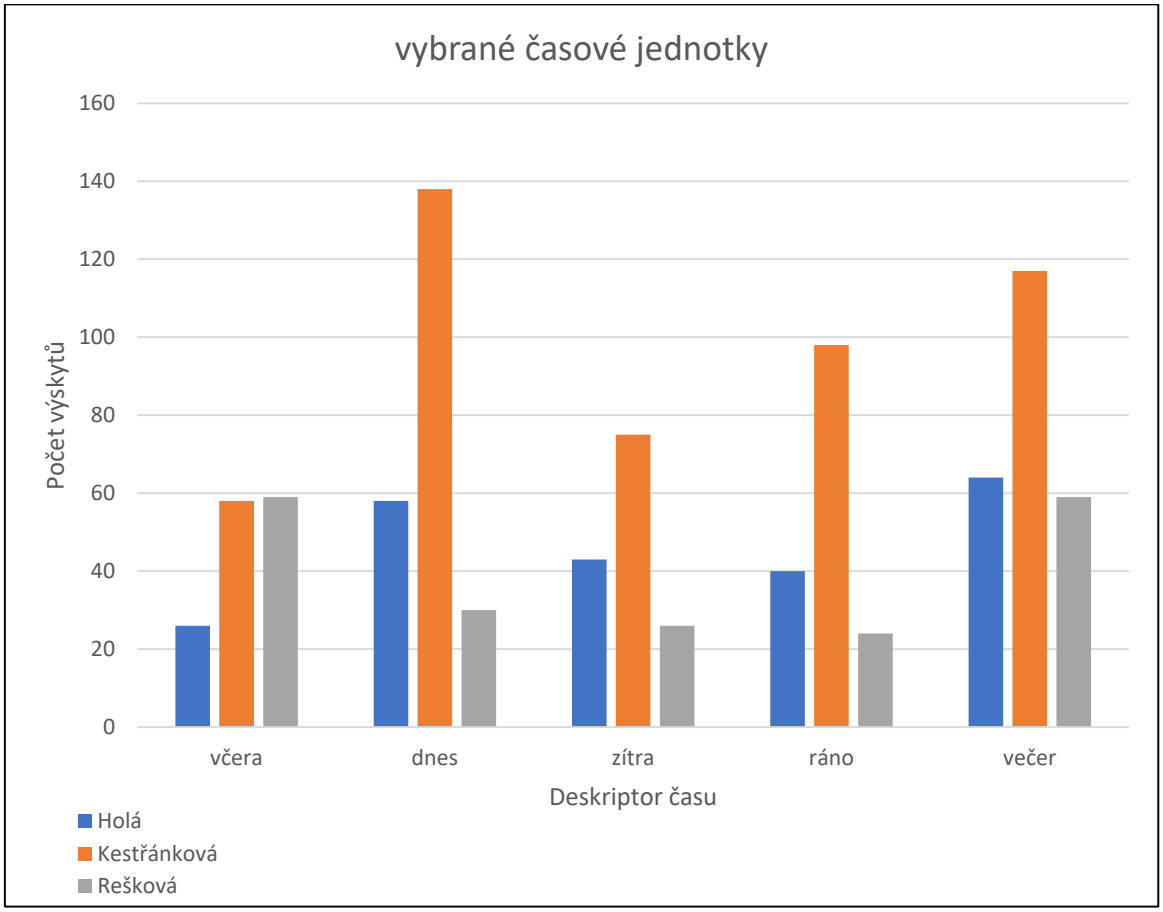

Obrázek 8 frekvence časových jednotek

5 Analýza produkce časových jednotek na základě korpusových dat

V předchozí části jsme získali představu o tom, jaké časové jednotky by měly být zařazeny do učebních materiálů a následně do zkušebního materiálu pro danou jazykovou úroveň podle SERR. V této kapitole je zkoumán jazykový projev nerodilých mluvčích se zaměřením na časové jednotky, které jsme zúžili na sadu třinácti položek. Zastoupeny jsou jak časově ohraničené jednotky, tak bez vymezení, i s částečným vymezením časové platnosti, tj. *příští, často, ještě, už, potom, dlouho, až, teď, včera, dnes, zítra, ráno, večer*.

Pro výzkumnou část jsem využila fond dat, který je k dispozici on line ve formě jazykového korpusu. Fond je určen, mimo jiné, k výzkumným účelům a z toho důvodu obsahuje tzv. metadata, což je určitý charakter respondentů. Respondenty jsou účastníci certifikovaných zkoušek a získaným materiálem je písemná část certifikované zkoušky. Písemný projev nerodilých mluvčích byl vytvořen se záměrem získání certifikátu o jazykové úrovni češtiny a tedy na základě zadání určité jazykové úrovně certifikované mezinárodní zkoušky. Tyto texty jsou vytvořeny v písemné formě a do korpusových dat byly naskenovány a přepsány, což je obrovská pomoc při jejich dalším zpracování. V následujících podkapitolách je popsán podrobněji korpus, charakter korpusových dat, metodika práce a zpracování získaných jednotek podle stanovených výzkumných otázek. Očekáváme frekventovaný výskyt časových jednotek v písemných projevech v ucelených frázích tak, jak byly prezentovány v učebnici (např. Už umím dobře česky.). Případné odchylky v písemných projevech by mohly nastat použitím ve frázích, které učebnice neuvádějí, nebo při užití v nesprávném časovém pásmu, což může zavinit nepochopení výkladu, nebo interference.

5.1 Kritéria korpusů

Korpusů je k dispozici několik, pro praktickou část jsme využili korpusová data žákovského korpusu. Pretestační analýzu jsme provedli na korpusech CZesl a Merlin. Každý fond dat má svá specifika. Níže jsou uvedeny důvody, proč byl pro analýzu DP zvolen korpus Merlin.

Zvažovaný korpus CzeSL má obdobná kritéria jako Merlin. Jak uvádí informační korpusový materiál, v korpusu CzeSL jsou veškeré výchozí slovní tvary označeny slovním

druhem, morfologickými kategoriemi a základním tvarem (lemmatem). Chybné tvary jsou následně opraveny a výsledná, tj. opravená podoba textu je znovu slovnědruhově a morfologicky označkována. Na základě porovnání původní a opravené podoby tvarů je stanoven druh chyby. Všechny tyto údaje jsou určeny automaticky. Texty jsou dále opatřeny údaji (metadaty), např. věk, pohlaví, úroveň znalosti jazyka reflektovaná žákem, délka institucializovaného studia jazyka**,** informace ohledně časové dotace jazykové výuky, způsobu studia, studijním materiálu, žákova znalost dalších cizích jazyků atd. Korpus je založen dominantně na jazykových projevech tří komunit – vietnamské, ruské a romské. Do korpusu jsou však výběrově začleňovány i projevy mluvčích s jiným jazykovým pozadím (francouzština, němčina, ukrajinština, mongolština apod.). Texty jsou velice různorodé a nejsou vypracovány podle standardizovaného zadání a jejich hodnocení je automatizované.

Specifičnost korpusu Merlin spočívá jednak v tom, že se jedná o trojjazyčný korpus (čeština, němčina a italština), ale nás zajímá pouze část akvizice češtiny. Jako jeden z mála akvizičních korpusů podstatným způsobem reflektuje SERR. *Česká část korpusu Merlin je vedle žákovského korpusu CzeSL v současné době jediným relevantním zdrojem projevů nerodilých mluvčích češtiny. Svým charakterem se zároveň řadí k souboru akvizičních korpusů AKCES* (Štindlová – Čurdová (2015, s. 191). Platforma korpusu Merlin je volně přístupná na webových stránkách www. merlin-platform.eu, kde je i prezentace s bohatou instruktáží pro uživatele, ze které vychází následující informace.

Korpus Merlin obsahuje přes 2000 autentických textů, které pocházejí ze zkoušek českého jazyka na Karlově univerzitě ve všech úrovních od A1 do C1, jež testují studenty dle Společenského evropského referenčního rámce (SERR). Spolu s texty byla sbírána i metadata, tj. informace o mateřském jazyce kandidáta, pohlaví, typu zpracovávaného úkolu a úrovni podle zadání a hodnocení textu. Texty byly v rámci projektu ohodnoceny profesionálními hodnotiteli podle kritérií vztahujících se k SERR. Použita byla holistická škála, založená na škále SERR pro rozsah všeobecných znalostí jazyka, a také analytická hodnotící tabulka s následujícími kritérii hodnocení: pravopis; gramatická správnost; rozsah slovní zásoby; ovládání slovní zásoby; koherence a koheze; sociolingvistická přiměřenost; a to v rozpětí úrovní A1 až C2.

5.2 Korpus Merlin

Korpus Merlin byl zvolen z několika důvodů. Jeho předností je dostupnost ucelených textů. Je k dispozici zadání testů pro jednotlivé jazykové úrovně podle SERR a ohodnocení hodnotiteli. Hodnocení každého textu obsahuje několik rovin. Anotace korpusu Merlin představuje kombinaci značkování založeného na formálních typech alternace zdrojového textu (chybějící element, přebývající element, chybně spojené elementy apod.) a hierarchicky strukturované lingvistické klasifikace. Hlavní anotace, které lze použít pro téměř celý korpus Merlin, jsou cílové hypotézy (cílová hypotéza 1 – TH1) a anotace gramatických a pravopisných rysů žákovského jazyka (anotace chyb 1 – EA1). V menším, tzv. jádrovém korpusu je anotace rozšířena o druhou cílovou hypotézu (cílová hypotéza 2 – TH2), která má za cíl vytvářet (pro rodilého mluvčího) přijatelnou verzi původního žákovského textu. Zahrnuje proto i aspekty týkající se slovní zásoby, pragmatiky a sociolingvistické přiměřenosti, které jsou zachyceny na druhé úrovni anotace (anotace chyb 2 – TH2).

Cílem praktické části je zodpovědět dílčí otázky, které potvrdí či nikoli hlavní hypotézu. Při práci s korpusem jsme postupovali následujícím způsobem. Nejprve jsme zkoumali metadata, která vytvořila povědomí o respondentech. Metadata jsem zpracovala a prezentovala tak vyváženost získané skupiny textů. Vytvořila jsem subkorpus textů podle jazykové úrovně, tj. A2 a B1. V dalším kroku jsem provedla analýzu textů. Identifikovali jsme časové jednotky a vytvořili tabulky výsledků frekvence časových jednotek a jejich užití. Následně jsme kategorizovali a klasifikovali identifikované časové jednotky. V poslední části uvádíme také chybovou taxonomii zjištěných jednotek, které byly identifikovány v průběhu analýzy.

5.2.1 Korpus Merlin – Subkorpusy A2, B1

Metadata korpusu Merlin uvádějí informace o autorovi textu (respondent) a ve fondu korpusu Merlin je k dispozici také zadání, podle nějž byl text napsán. Součástí každého textu je hodnocení celkové i hodnocení jednotlivých jazykových rovin podle SERR. Postupným poznáváním charakteru získaného materiálu byly vytvořeny dvě skupiny textů podle dosažené jazykové úrovně, kterou navrhl hodnotitel jako celkové hodnocení podle SERR. Nikoli podle úrovně zadání, úroveň zadání jsme zpracovali do přehledu zastoupení

respondentů v obou subkorpusech, ale při zadání parametrů ho nespecifikovali. Po seznámení se s funkcemi a možnostmi korpusu jsme pro vytvoření vlastního subkorpusu zadali tyto základní parametry do korpusového vyhledávače:

zadání všech úrovní testu podle SERR
cílový jazyk čeština
celkové hodnocení podle SERR A2, v druhém případě B1
všechny testovací úlohy.

Podrobným zkoumáním získaného materiálu, bylo z metadat zjištěno, že ne každý text dosáhl hodnocení takové jazykové úrovně, pro kterou bylo vytvořeno zadání a která byla cílem respondentova úsilí. Několika textům byla přiřazena nižší, nebo vyšší jazyková úroveň (obr. č. 9). Pro naše pozorování časových jednotek jsme vyhodnotili jako účelné vytvoření dvou subkorpusů, a to dvou samostatných subkorpusů pro jazykovou úroveň A2 a B1. Důvodem bylo také to, že takto hodnocené texty odpovídají jazykové úrovni, kterou by měli dosáhnout žáci po absolvování kurzu s výukou podle analyzovaných učebnic. Ačkoli jsme se při analýze učebnic věnovali více jazykové úrovni A2, je jistý předpoklad, že nerodilí mluvčí vyšší úrovně budou s časovými jednotkami pracovat také. Můžeme porovnat, zda na vyšší jazykové úrovni dochází k posunu užití časových jednotek.

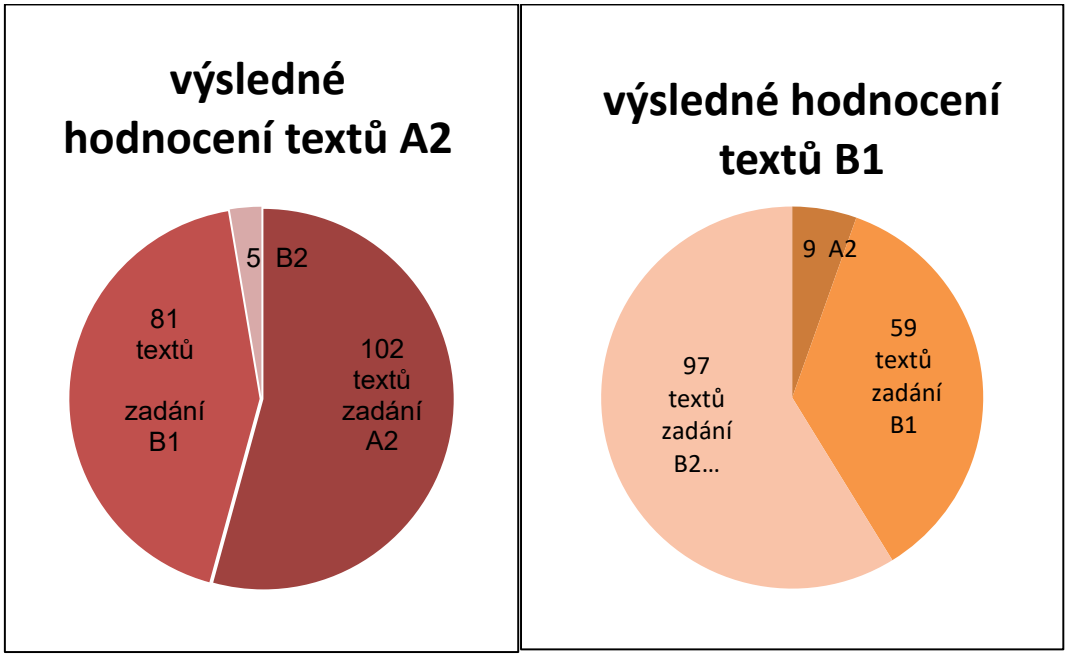

Obrázek 9 výčet úrovní zadávacích úloh z celkového počtu testů hodnocených úrovní A2/B1

Jak již bylo řečeno, v obou subkorpusech A2 i B1 jsou zastoupeny texty nerodilých mluvčích vytvořené na základě zadání všech jazykových úrovní podle SERR. V subkorpusu A2 bylo sto dva textů, které vznikly na zadání pro jazykovou úroveň A2 a této úrovně dosáhly, osmdesát jedna textů na zadání pro jazykovou úroveň B1, ale hodnotitel zařadil text na úroveň nižší. Pět textů bylo zařazeno hodnotiteli o dvě úrovně nižší tj. do úrovně A2, než cílené zadání pro jazykovou úroveň B2. V subkorpusu B1 bylo na zadání jazykové úrovně B1 devět textů ohodnoceno nižší úrovní A2 a devadesát sedm textů cílených na úroveň B2 bylo ohodnoceno nižší úrovní B1. Na zadání jazykové úrovně B1 splnilo požadavky padesát devět textů a osmdesát jedna je nesplnilo. V obou subkorpusech jsou respondenti v procesu mezijazyka různých jazykových znalostí ale přibližně shodných jazykových dovedností.

Podíváme se blíže na zadané úlohy a vytvoříme si představu o náročnosti a přehled jejich zastoupení v obou subkorpusech (obr. č. 9) Úkolem písemného projevu pro úroveň A2 bylo odpovědět na dopis, nebo popsat fotografii. Více je zadání popsáno v části 5.3.3. Zde je přehled počtu úkolů pro jednotlivé jazykové úrovně a upřesněný jejich název. Pro úroveň A2 je uvedeno pět různých zadání a to: Pozvánka na oslavu. (oslava) Popis fotografie u moře. (moře) Žádost o ubytování v hotelu. (hotel) fotografie na hřišti. (hřiště) Popis fotografie ženy u okna. (žena u okna)

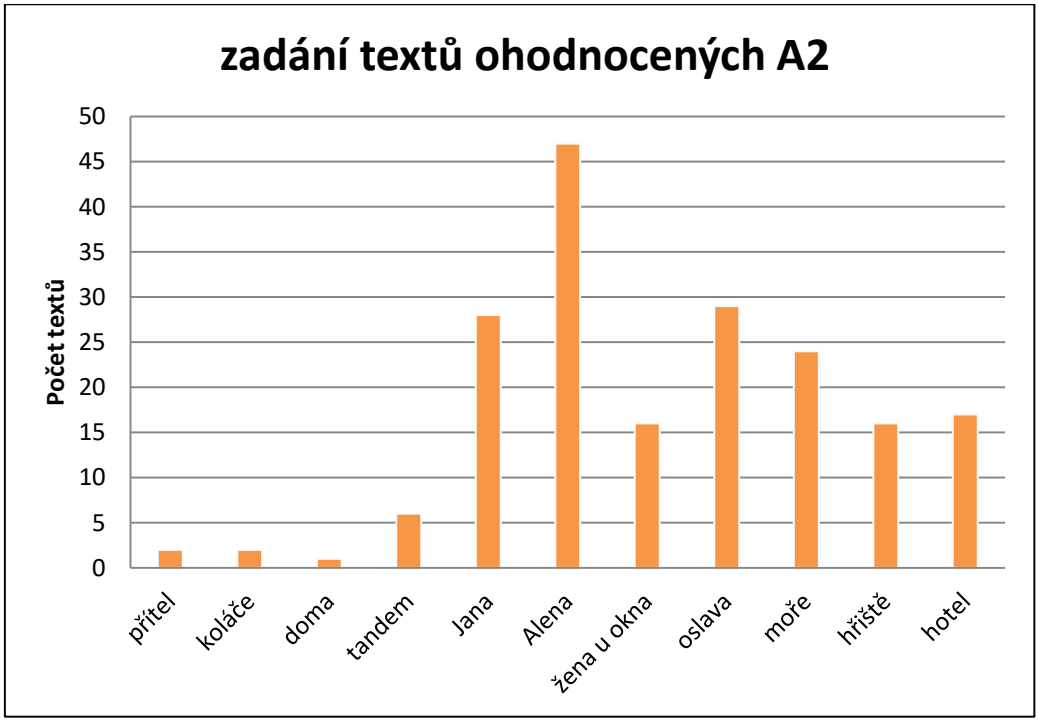

Obrázek 10 zastoupení témat zadání v subkorpusu A2

Pro úroveň B1, byly tři varianty zadání: Reakce podle pokynů na dopis od Aleny. (Alena), Reakce podle pokynů na dopis od Jany (Jana), Reakce na dopis o jazykových kurzech (tandem).

Zadání pro úroveň B2 je celkem šest variant. Respondent má možnost vybrat si ze tří možností u každé varianty zadané úlohy. Každá úloha má v zadání jako téma přísloví a žánr, ve kterém by mělo být přísloví rozvedeno. Respondent si volí nejen téma, ale především žánr (úvaha, vypravování). V některém zadání je odlišná možnost a to výběr pouze ze dvou variant úlohy. Zadání neobsahuje konkrétní otázku, ale respondent má určenu strukturu textu (úvod, vyjádření vlastního názoru, vysvětlení, závěr). Pro esej na téma *přísloví* bylo pět sad, zde uvedu témata, která byla respondenty zvolena: Všude dobře, ale doma nejlépe (doma), Přítel v nouzi je opravdu přítel (přítel), Více lidí ví více (hlava), Šaty dělají člověka (šaty), Škola je základ života (škola), Bez práce nejsou koláče. (koláče)

Z grafů na obrázcích č. 10 a č. 11 je lehce rozeznatelný počet zastoupených úloh v subkorpusu A2 a B1 a pestrost získaného vzorku produkce nerodilých mluvčích.

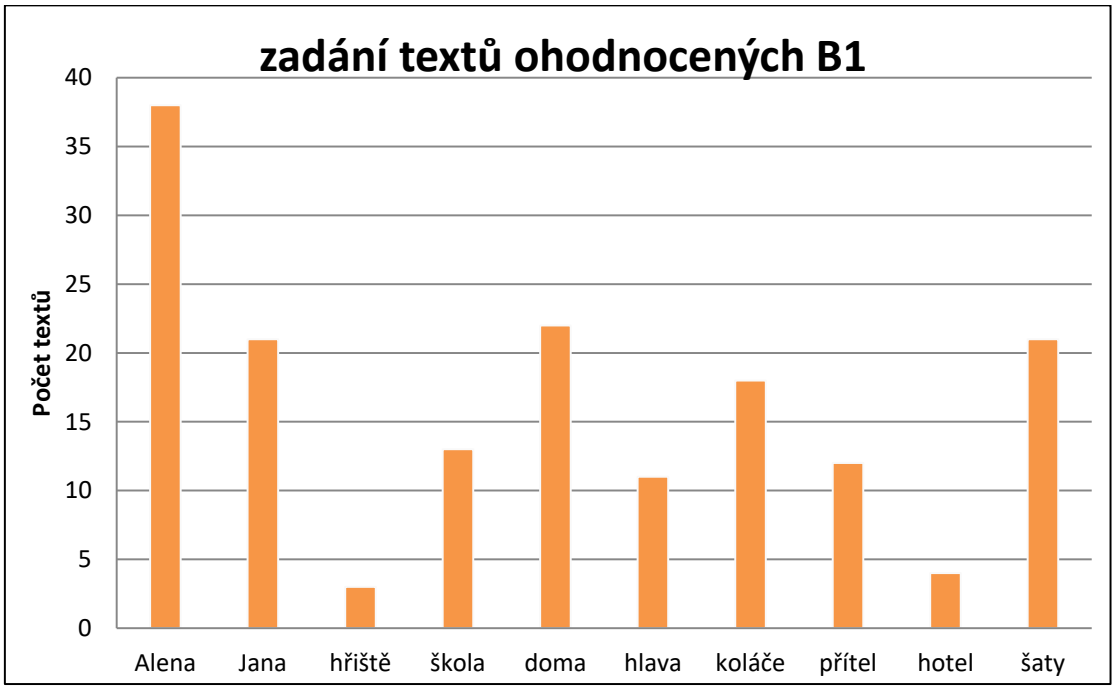

Obrázek 11 zastoupení témat zadání v subkorpusu B1

Získali jsme tak subkorpus textů s celkovým hodnocením A2, tento subkorpus obsahuje texty, které vznikly na základě zadání tří úrovní - A2, B1 a B2 (viz obr. č. 9). Druhý subkorpus B1 vznikl obdobně a překvapivě i zde byla zastoupena zadání ze tří úrovní A2, B1 a B2. Textů, které měly celkové hodnocení podle SERR A2 a B1 na zadání

testovacích úloh různých úrovní, bylo celkem tři sta padesát tři, z toho jedno sto osmdesát osm textů na jazykové úrovni A2 podle SERR a jedno sto šedesát pět textů na jazykové úrovni B1 podle SERR. U pěti textů v subkorpuse A2 a u devíti textů v subkorpuse B1 došlo k posunu výsledného hodnocení o dvě jazykové úrovně.

5.2.2 Charakter dat korpusu Merlin

V metadatech lze získat povědomí a přehled o charakteru respondentů. Podíváme-li se na informace o respondentech, které nám poskytne korpus Merlin v metadatech, zjistíme několik faktorů, které mohou nabývání druhého jazyka ovlivnit. Mezi tyto faktory patří především mateřský jazyk, věk, délka studia češtiny a způsob studia češtiny (samostudium/skupinový kurz) i studijní materiál, nebo respondentova znalost dalších cizích jazyků. Podrobným zkoumáním, jsem však zjistila, že formuláře pro metadata nebyly vyplněny všemi respondenty a je možné využít pouze zastoupení mateřského jazyka (L1) a pohlaví respondentů. Zpracovala jsem přehled charakteru metadat v obou subkorpusech.

U textů subkorpusu A2 jako svůj první, neboli mateřský jazyk uvedlo osmdesát čtyři zástupců němčinu, padesát ruštinu, devět angličtinu, pět francouzštinu, dva/dvě polštinu, čtyři španělštinu a třicet čtyři uchazečů či uchazeček první jazyk neuvedlo. Ačkoli existuje, není předmětem našeho zájmu, odlišný přístup jak ke studiu jazyka, tak k jeho projevu u mužů a žen, ale je pozitivní, že vyváženost respondentů můžeme doložit zastoupením obou pohlaví a nemuseli jsme vzorek zásadně upravovat. V subkorpusu A2 je zastoupeno sto jedna žen, osmdesát sedm mužů. U textů subkorpusu B1 jako svůj první, neboli mateřský jazyk uvedlo padesát čtyři respondentů němčinu, třicet dva ruštinu, čtyři angličtinu, osm francouzštinu, dvacet osm polštinu, jeden španělštinu, dvě slovenštinu a třicet šest respondentů první jazyk neuvedlo. V subkorpusu B1 je zastoupeno sto jedna žen, šedesát čtyři mužů.

V grafu na obr. č. 12 je znázorněn poměr zástupců mužů a žen a v přehledu obr. č. 13 vidíme převahu němčiny a ruštiny jako mateřského jazyka.

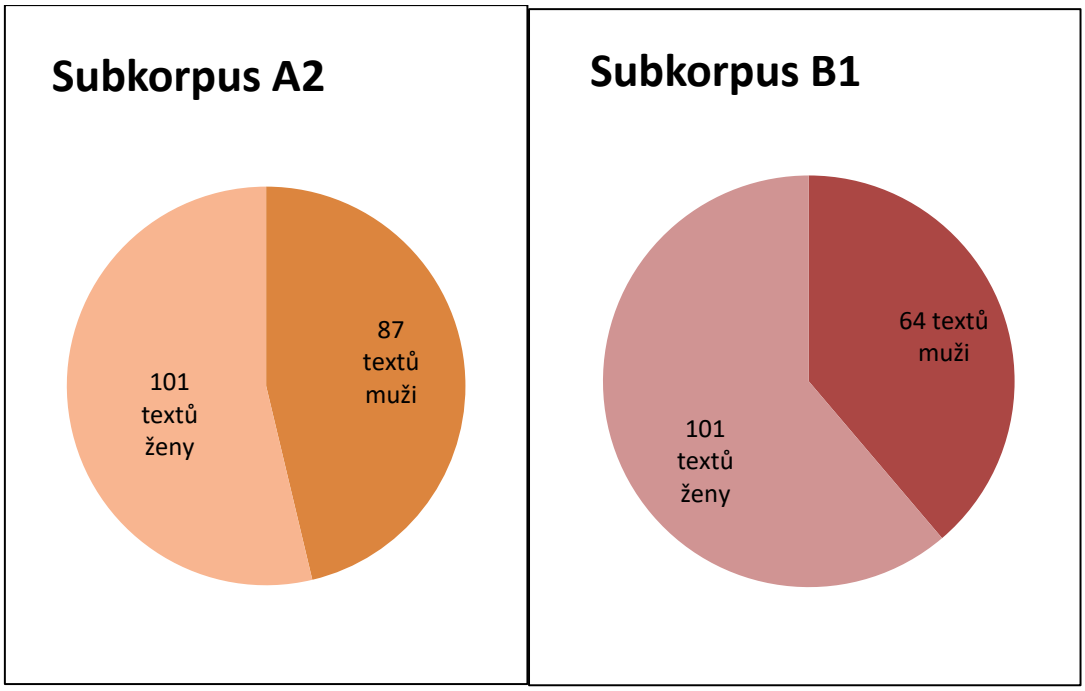

Obrázek 12 zastoupení mužů a žen

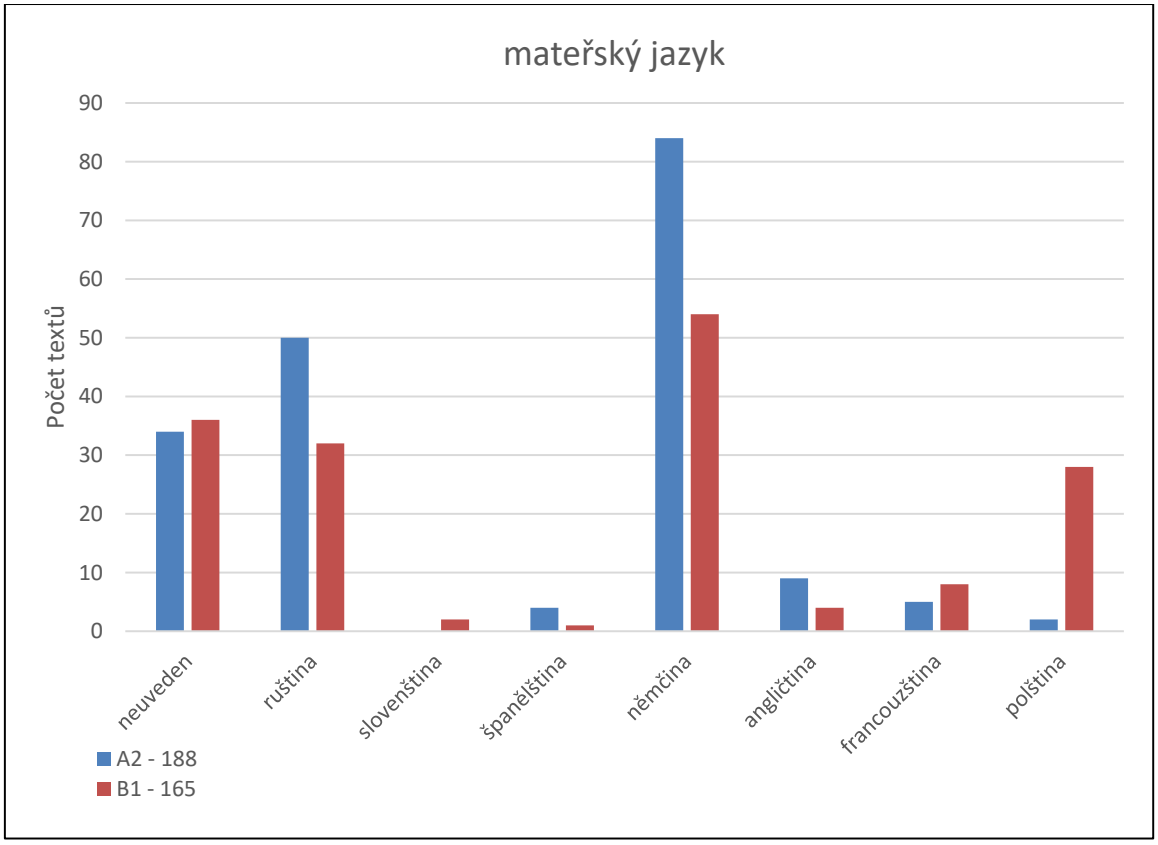

Obrázek 13 přehled mateřských jazyků (L1) všech respondentů v obou subkorpusech

5.3 Analýza textů z korpusu Merlin

Po vytvoření subkorpusu jsme u každého textu postupovali v analýze identicky. (podoba textu viz příloha 3) V teoretické části je uvedeno několik hledisek, která ovlivňují volbu časové jednotky a jazykové znázornění časového vymezení celé věty či textu. Nelze sledovat chod myšlenek respondenta, ale můžeme pozorovat jeho volbu jazykové kategorie časové jednotky a soulad syntakticko-sémantických vztahů v textu.

Prvním krokem pozorování temporální kvantifikace bylo vyhledávání zvolených časových jednotek a zaznamenání jejich frekvence. Kvantifikace zde zastupuje význam vymezení přesné či jen přibližné časové doby, časového okamžiku. Vyhledávali jsme sadu vybraných časových jednotek a zároveň manuálně analyzovali jednotlivé texty. Dalším krokem pak bylo pozorování užití časových jednotek. Jaké časové úseky časové jednotky vymezují, zda se jedná o upřesnění v odpovědi či v otázce, tj. jak respondenti reagovali na zadání a jaké se vyskytly odchylky. Ověřovali jsme předpoklad, zda nerodilí mluvčí využívali ucelené fráze, tj. valenční doplnění a kolokace užitá v učebnicích, ačkoli v učebnici nebyla stanovena pravidla, nebo vytvářeli časová upřesnění odlišných, ale korektních spojení.

Sledovali jsme kritéria rozsahu frekvence a následně vhodnosti i správnosti zařazení do textu. Analyzovat vhodnost i správnost zařazení do textu bylo často na hranici porozumění. Pro demonstraci komplikovanosti stanoveného cíle uvádíme analýzu jedné vypracované úlohy. Úloha je přepsána bez edičních úprav v původní podobě, jak ji poskytla korpusová data Korpusu Merlin, včetně uspořádání a odchylek. Časové jednotky jsou vyznačeny. Text byl prvním textem vytvořeného subkorpusu A2, tedy nebyl zvolen cíleně, ale ukázal se jako jeho zajímavý reprezentant. Úloha zadání byla pro jazykovou úroveň B1, avšak text byl celkově ohodnocen podle SERR úrovní A2.

Ahoj Aleno,

děkuju Ti mockrat za Tvůj email. Mám hodné práce na studium. Musím ***skončit*** *diplomce* ***přišt****ítýden.* ***Je brzo. Potom budu dělat*** *výlet do Norsku. Těším se na tebe* ***v 13. dubna****. Pozvám Ti na kávu na privatě.* ***Kdy přijedeš?*** *Chtěla bych dostat pro tebe na nadráží.*

Doufám, že dostáš stáž.

Mám zájem na kurz češtiny. Viš co kurz stojí a ***kdy začí****? Bylo by krásné, kdybych v Čechach pro kurz. Mohla bys mi poslat inzerát?*

Jak se má tého bratra? ***Ještě*** *je ve škole?* ***Viděla ho minulý rok.*** *Můj bratr* ***začinal studium minulý měsíc****. Studuje ekonomii v Berlíně. Má velké radost.* ***Ale, jak dlouho?***

Pro dnešek končim.

Pozdravuj rodinu.

Zatim ahoj Marie

Při analýze jsme postupovali od individuálního zadávání časových jednotek stanovených na základě analýzy učebnic češtiny pro cizince do vyhledávače. Vyhledávač nenajde slova s odchylkami, někdy dokonce ani správné lexikální jednotky. Proto jsme následně Subkorpus A2 zpracovávali manuálně. U tohoto textu bychom prostřednictvím vyhledávače našli časové jednotky *brzo, potom, ještě, dlouho*. Při manuální analýze jsme navíc zaznamenali časovou jednotku *příští* (s odchylkou) a pozorovali jsme, jak autorka textu zpracovala zadání. Na otázku *Už pracuješ na diplomce?* odpověděla: *Musím skončit diplomce přišti týden. Je brzo.* Odchylka v diakritice nebrání porozumění, ale navazující věta s časovou jednotkou *brzo* je nelogická. Měla by pravděpodobně vyjadřovat časovou tíseň. Pokud je autorka uchazečkou o získání jazykové úrovně B1, navrhuji některou z těchto frází - *Diplomku musím dokončit příští týden, což je brzy*. nebo *Už příští týden je čas odevzdat diplomovou práci*. nebo *Práci musím dokončit brzy, příští týden.*

Další věta - *Potom budu dělat výlet do Norsku.* ukazuje správné užití časové jednotky *potom* v kontextu dopisu, ale obsahuje nesprávný tvar verba i substantiva, což není cíl našeho pozorování. Je to ale součást vnímání způsobu temporálního vyjadřování ucelených frází. Následuje věta s nadbytečnou prepozicí v datu - *Těším se na tebe v 13.dubna.* Mohlo dojít k záměně s udáním času (v 13:00 hodin). Obě otázky na okamžik příjezdu i začátku kurzu *Kdy přijedeš a kdy začí?,* jsou výborně zařazeny do textu, ale verbu *začíná* chybí slovotvorné a tvarotvorné zakončení. Zmínka o bratrovi - *Jak se má tého bratra? Ještě je ve škole? Viděla ho minulý rok. Můj bratr začinal studium minulý měsíc.,* vhodnější by bylo neopakovat časovou jednotku *minulý* a volit ekvivalent *loni* pro prezentaci lexika. - *Jak se má tvůj bratr, je ještě ve škole? Naposledy jsem ho viděla loni. Můj bratr začal studovat před měsícem.*

V závěru není srozumitelná věta – *Ale, jak dlouho?* - i když je korektní, působí nedokončeně. Pro pochopitelnost by stačilo doplnění verba a pronomina – *Ale jak dlouho ji bude mít?* Jako rozloučení je korektně užita fráze - *Pro dnešek končím.*, kde je užito fázové sloveso a frekventované substantivum dnešek, běžně ustálená kolokace.

5.3.1 Frekvence časových jednotek

Frekvenci časových jednotek, tj. kolikrát se každá časová jednotka ze zadané sady vyskytla ve všech textech obou vytvořených subkorpusech, jsem vyhledávala jak zadáním do vyhledávače, tak opakovanou četbou textů. Texty byly vytvořeny ručním psaním a následně přepisovány do databáze korpusu, ale digitální kopie všech originálních textů jsou součástí korpusových dat. Pro analýzu textů nerodilých mluvčích, které mají svá specifika, tj. zčásti odlišnosti a zčásti odchylky, je manuální analýza vhodnější, někdy nutná. V subkorpusu A2 (obr. č. 14, 16) byla nejfrekventovanější časovou jednotkou ze zvolené sady časových jednotek na základě analýzy učebnic češtiny pro cizince jednotka *ještě,* kterou jsme našli padesát sedmkrát. Druhá nejčastější jednotka *teď* byla v textech padesát šestkrát, ekvivalent *momentálně* pouze pětkrát. Dvacet pět jednotek *brzo*, osmnáct *dlouho*, dvacet sedm *příští*, ekvivalent *další* pouze devět užití. Dvacet dva jednotek *potom* a sedmkrát varianta *pak*.

V subkorpusu B1 (Obr. č. 15, 17) byla nejfrekventovanější časovou jednotkou ze zvolených slov shodně jako u subkorpusu A2 na základě analýzy učebnic češtiny pro cizince časová jednotka *už,* kterou vyhledávač nalezl jedno sto čtyřicet jednou, ale při hlubší analýze jsme některé jednotky vyřadili, jelikož se nejednalo o cílenou časovou jednotku. Druhá nejčastější jednotka *ještě* byla v textech šedesát osmkrát. Dvacet tři jednotek *brzo*, dvacet osm *dlouho*, dvacet šest *příští*, jeho ekvivalent *další* pouze pět užití. Dvacet devět jednotek *potom* a třicet třikrát varianta *pak* a padesát jedna jednotek *teď*. Dvacet pětkrát bylo užito časové jednotky *často* a devětkrát *až*.

Skupina časových jednotek *včera, dnes, zítra, ráno, večer* byla zařazena dodatečně, a proto je znázorněna v samostatném grafu (obr. č. 14, 15). Porovnáme-li výsledky obou subkorpusů, je nárůst frekvence užití jednotky *dnes*, která je ve sto osmdesáti osmi textech ohodnocených úrovní A2 SERR užita jedenadvacetkrát a ve sto šedesáti pěti textech ohodnocených úrovní B1 SERR dvaačtyřicetkrát. Ostatní jednotky jsou využity s malým rozdílem v počtu využití v každém subkorpusu (A2, B1), tj. *včera, zítra, ráno, večer*.

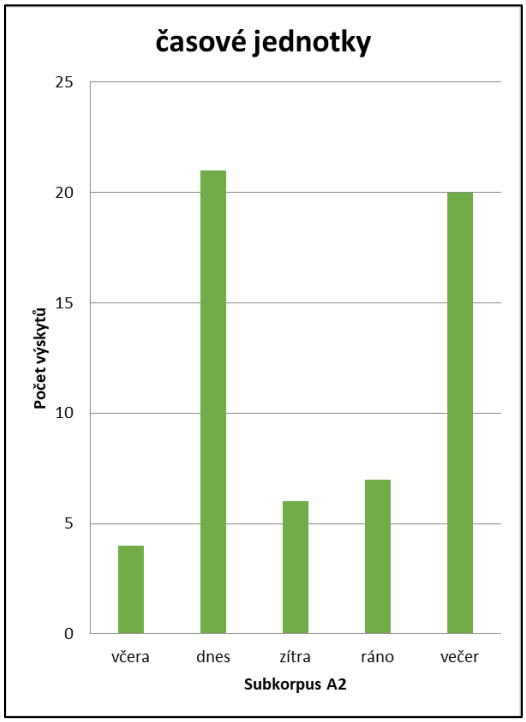

Obrázek 14 frekvence časových jednotek

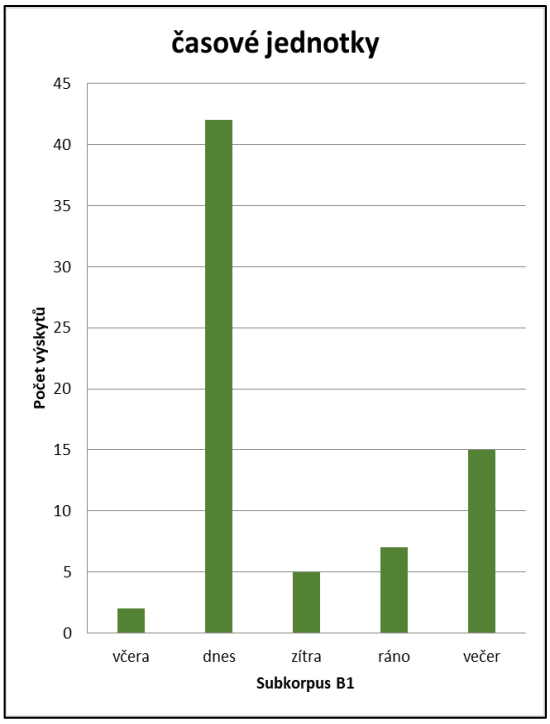

Obrázek 15 frekvence časových jednotek

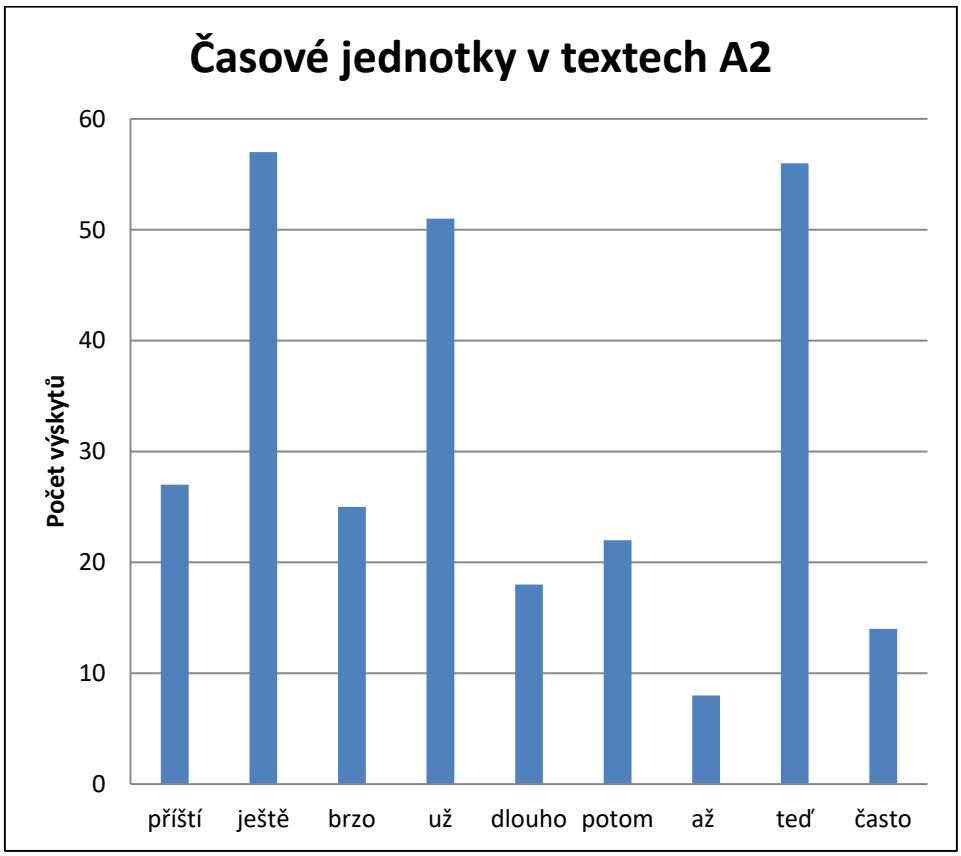

Obrázek 16 frekvence časových jednotek v subkorpusu A2

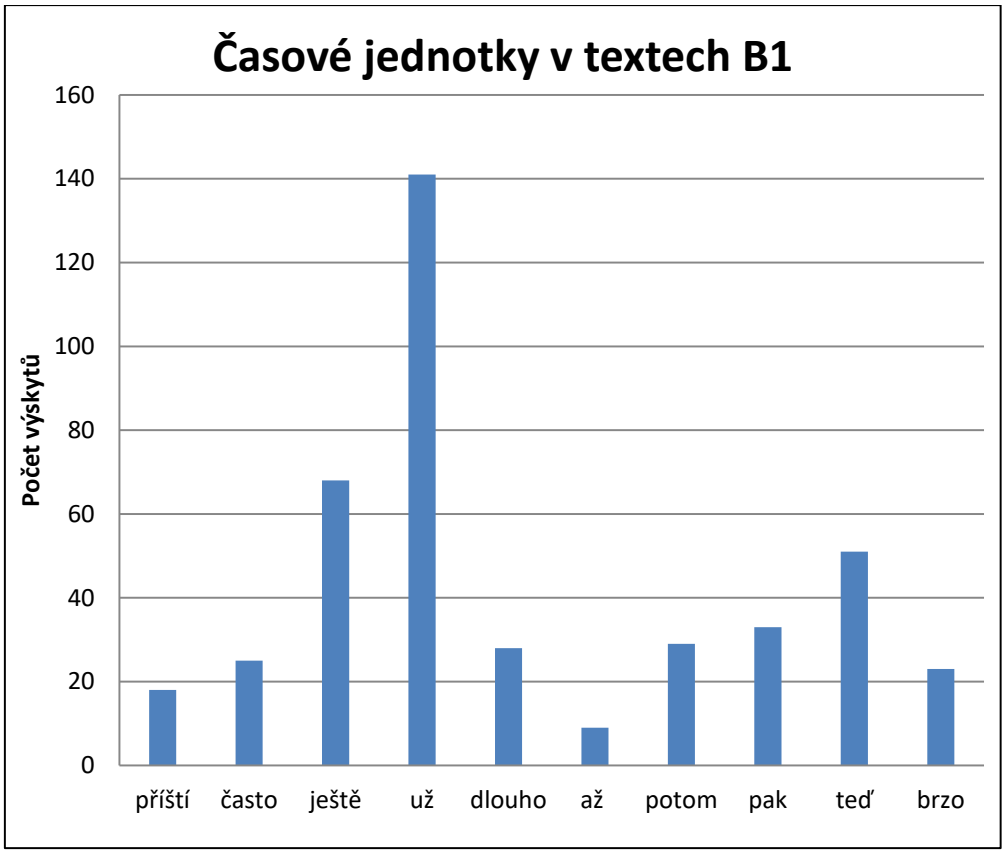

Obrázek 17 frekvence časových jednotek v subkorpusu B1

5.3.2 Kolokace časových jednotek

Dalším krokem je analýza užívání časových jednotek v textu. Pozorovali jsme, jak jsou časové jednotky *příští, často, ještě, už, potom, dlouho, až, teď, včera, dnes, zítra, ráno, večer* využívány v písemných projevech subkorpusu A2 a B1. Časové jednotky jsou součástí jazykového systému, jsou zařazeny do gramatických kategorií, některé jsou ve dvou gramatických kategoriích i dvou sémantických vymezeních. Podíváme se na schopnost respondentů tyto rozdíly správně užít a zapojit do textu. V jakém kontextu, kolokacích (viz 1. 3.) je respondenti užívají. Zda jde o spojení v obdobných větách, které byly prezentovány v učebnicích češtiny pro cizince. Budeme pozorovat tato slovní spojení časových jednotek, zda jsou syntakticko-sémantické vztahy v souladu časového pole. Klíčový je souvýskyt časové jednotky a slovesného času.

Všechny časové jednotky (kromě *pak*, *příští*, *potom*) se vyskytují se všemi slovesnými časy (preteritum, prezent a futurum) jak v pozitivu, tak v záporu. Některá sdělení byla srozumitelná i s odchylkami, některá ne. V následujících tabulkách je přehled spojení časových jednotek se slovesy v časových polích a frekventované kolokace.

	výskyt celkem	odchylka	minulost	přítomnost	budoucnost	kolokace
včera	4	-	4	-	-	být, mít se, dostat, pozvat
dnes/ dneska	17/4	2	2/1	11/1	4/2	teprve, večer, psát, být, mít, dostat
zítra	6	5	-	5	1	už, muset jet, mít, dělat
ráno	7	3	-	7	-	každé, musím brzo vstát, chodit,
večer	20	-	2	10	7	pozdě, dnes, kondicionál
příští	27	5	-	13	14	email, víkend, pondělí, semestr, rok, březen, výlet, dovolená, mít, mluvit, cestovat, strávit, pracovat
často	14	-	-	12	1	setkávat, v létě, chodit, cestovat, jezdit, myslet,
už	51	3	11	39	1	dlouho, hodně, minulý rok, být, ne/vědět, ne/pracovat, ne/psát, mít, ne/vidět, pít, bydlet, těšit se,
dlouho	18	0	11	6	1	trvat, potřebovat, zůstat, nepsat, nevidět, nepít
až	8	6	2	4	2	do doby, napsat, začínat, pracovat
ještě	57	-	4	40	12	chtít, moci, nebýt, muset, nepracovat, studovat
teď	56	1	2	51	3	už, plánovat, nevědět, studovat, nemít, jet, pracovat, napsat,
pak/potom	7/22	3	1/1	2/3	5/18	často, ještě, chtít se zeptat, chtít studovat, setkat se, nebýt, jít, říkat, chodit,

Obrázek 18 kolokace a frekvence časových jednotek v subkorpusu A2

	výskyt celkem	odchylka	minulost	přítomnost	budoucnost	kolokace
včera	2	-	2	-	-	dostat, odevzdat
dnes/dneska	32/10	3	-	28/7	4/3	už, teprve, žít, pracovat, mít
zítra	5	2	-	5	-	brzo, ráno, vrátit, vstávat
ráno	7	2	1	6	-	brzo, přijít, vstávat
večer	15	-	3	8	4	pozdě, každý, úterý, chodím, sedět, jít,
příští	26	2	-	18	8	semestr, rok, měsíc, týden, začínat, pracovat
často	25	4	1	17	-	mít, říkat, dělit, pršet, slyšet, používat, setkat se, hrát
už	141	-	41	93	7	těšit se, méně, dnes, dostat, pochopit
dlouho	28	2	24	3	1	nepsat, nevidět, učit se, jet, sedět
až	9	2	2	4	3	zůstat, objevit se, vrátit se, přijet, příští, do minulý rok
ještě	68	-	7	57	4	být, muset, nepracovat,
teď	51	-	2	47	2	taky, před, existovat, mít,
pak/potom	33/29	-	9/2	21/25	3/2	vytvořit, jít, letět, studovat

Obrázek 19 frekvence a kolokace časových jednotek v subkorpusu B1

Jak vyplívá z uvedených tabulek, časové jednotky doplňují všechna časová pásma, mimo jednotek, které jsou specifické pro minulost (*včera*) či budoucnost (*zítra, příští, až*). Lexikální jednotky a slovesa uvedená v pravém sloupci, jsou nejčastější spojení, která se někdy vyskytla opakovaně i v rámci jednoho textu. Uvedená slovesa jsou většinou časově „neutrální“ a dosahují časové upřesnění časovou jednotkou. Samozřejmě je nutné dodržet soulad slovesného času a sémantiky časové jednotky. Podíváme se na jednotky detailněji a porovnáme popis Slovníku spisovné češtiny (SSČ, Mejstřík, 2005), užití respondenty v korpusu Merlin (KM) a prezentaci v učebnicích.

Z vybraných časových jednotek trvání stavu/děje čeština znázorní jednotkou *dlouho*. Časová jednotka dlouho i dlouhý vypovídá o trvání děje po větší časový úsek, (po) dlouhou

dobu. Vyjádření časově rozsáhlé fáze, trvající větší dobu odkazující do minulosti přítomnosti i budoucnosti. Druhým významem je výpověď o minulém ději před velkým časovým úsekem. Ve všech významech je platnost subjektivně určena (SSČ). Časová jednotka *dlouho* byla užita v KM v úvodu dopisu ve spojení s negativním verbem v préteritu *nenapsal jsem* a s časovou jednotkou *už* i *až*. Další frekventované verbum *neviděli jsme se*, *dlouho jsem nepil, dlouho jsem neslyšel o, dlouho pracuje, dlouho trvá – jak dlouho trvalá kurz*, *dlouho jsem nenapsal/a* Ve třech textech KM dokonce v ucelené frázi *Mám černé svědomí, že jsem ti dlouho nenapsala.* Pouze dvakrát byla věta situována do budoucnosti slovesem *bude trvat*, ostatní spojení se vztahovala k minulosti - *jsme seděli, jsem jela, jsme se neviděli, jsem nebyla*. Dvakrát byla vytvořena otázka: J*ak dlouho to bude trvat?* Časová jednotka byla využita ve všech časových pásmech, především v minulosti, která zároveň vyjadřuje význam *dávno*. Třikrát byla jednotka užita jako adjektivum dvakrát *dlouhá dovolená*, jednou *dlouhý zájezd.* Ve všech učebnicích jsou zastoupeny věty se slovesem *trvat, učit se, čekat, číst, znát, být nemocný.* Například: *Jak dlouho jste ho znala?*(ČKK1, s. 148)

Trvání, neukončenost stavu/děje znázorňuje také časová jednotka *ještě.* Vyjadřuje, že do určené časové meze něco trvá, pokračuje nebo ještě nenastalo. Dále vyjadřuje, že se děj uskuteční před uplynutím určitého časového úseku. Nebo vyjadřuje určité omezení, nebo přidávání, množení či vystupňování něčeho (SSČ). Časové jednotky *ještě* bylo užito v KM ve větách vyjadřujících neskončení a pokračování děje: *Važně **ještě** i dokazat svůj vyhled rozumem. Nemusí mít člověk vysokoškolské vzdělaní, nebo několik, stači když jednou někdy prosadí svou myšlenku a ona bude o něčem, co **ještě** nikdo o tom ani neslyšel.* Dále respondenti znázornili trvání a stupňování události: *Ale to, co člověk může rychlé dostat, může člověk **ještě** rychlější ztrátit. Ja patřím k těm, kteři radi cestujou a **ještě** raději se po pobytu ze zahraničí vracejí domů.* A také vyjádřili zdůraznění časového okamžiku: *V tehle době jsem **ještě** netušila, jaké překvapení mě čeká.* V učebnicích je prezentována jednotka ještě například v těchto větách: *Ještě neznám tvého kolegu*. *Počkej, ještě jsi neslyšela tu historku o mamince*. *Musím se ještě hodně učit. Ještě nemůžu číst*…

Časový úsek vyjadřuje většina časových jednotek, především: *včera, dnes, zítra, ráno, večer*, které lze vymezit fyzikálním časem a to některé přesně, některé alespoň přibližně. Časová jednotka *dnes* vymezuje dobu přítomného okamžiku, dnešního dne, ale také spojení slov den a noc či širší vymezení v dnešní době. Obdobně lze vyjádřit časové jednotky *včera* a *zítra*, částečně i *ráno* a *večer*. Jednotka *včera* vymezuje den před tím dnešním, tj. den minulý, ale též nedávná doba, minulá doba. Zrcadlově můžeme popsat

časovou jednotku *zítra*, tj. den následující či doba následující za nějaký čas, zakrátko, později. Tomuto vymezení je blízká jednotka *ráno*, která znázorňuje jak *ranní* dobu, tak dobu „novou, čerstvou“. Určitým opakem je časová jednotka večer vymezující jak část dne od začátku soumraku, tj. konec dne, tak část života, tj. doby klidu, večerní čas. (SSČ)

Texty KM ukazují na využití obou významů těchto časových jednotek. *Dnes*, ve smyslu tento den (*Píši ti teprve dnes. Půjdu dnes večer do kina. Dneska sedí už dvě hodiny v knihovně*.) a v této době (*Dnes lidé častěje telefonují. Budou mít dovolenou v letě a dnes je jen jaří. B1- Dnes jsou velké možnosti. On je dnes jedním z nejbohatších lidí.). Večer* ve spojení s futurem (*večer půjdu, budeme jít, oslava bude večer*). Časté je další časové upřesnění: pozdě večer, dnes večer, v pátek večer, ten večer, do šest hodin večer, poledne nebo večer (*Je už pozdě večer tak končím.).* S prefixem navečer i na večer (*…kdybychom vařeli navečer, byl bych rád*.) Jednotka zítra byla užita ve futuru (*Mluví o co budou dělat zítra*.), nebo s modálním slovesem muset (*Už zítra musí jet domů. Musí zítra jít s manželem do polikliniky.),* které převažuje u všech časových jednotek.

Časový úsek okamžiku dané promluvy, *nyní, v přítomné době, v tomto okamžiku*, ale také ve významu širší platnosti *v této době* znázorňuje časová jednotka *teď*, která byla častěji užita v platnosti delšího období (B1-*Teď v našem století. Teď studuju češtinu v středisku. Teď je všechno jinak, než dřív.),* jako vymezení téměř (písemná komunikace) okamžiku promluvy (*Taký musím **teď’** končit. Teď planuju dovolenou s přitelkyni. Teď jedu u moři, protože mám dovolenou. Takže teď jsem jenom unavená. Ale teď vic nevím.).* Časová jednotka *teď* doplňuje sloveso ve všech časových pásmech, nejčastěji prézent.

Jazykové znázornění časové jednotky *příští* je okamžik následující nejdříve či nejblíže v pořadí, v budoucnosti. Také jeho platnost lze stanovit hned poté, po nejbližším následující. Není stanovena časová doba, lokalizace na časové ose je vymezená doplňující jednotkou a proto se adjektivum příští užívá ve spojení s časovým údajem, který jasně stanovuje hranici (týden, den, měsíc, rok), nebo ve spojení s aktivitou (zápas, setkání, dovolenou, projekt). Ne zcela přijatelná jsou spojení příští pivo, příští dítě, příští dárek, příští kniha. Důvodem může být nevyhraněnost časového okamžiku trvání. Zde upřednostňujeme časovou následnost vyjádřit slovem další. Vhodnost takového spojení může ovlivnit kontext, nebo přímo položená otázka.

V KM byla jednotka *příští* součástí časového upřesnění ve spojení s fyzikálně přesně vymezujícími časovými jednotkami (*Příští středa budu mít čas. Příští pátek máte volný pokoj pro dva osoby? Příští týden mám tři skoužký a musím se učit. Příští tyden napíšu*

tí ještě jeden e-mail.), ale také s lexiky, která často zařazujeme do toku času, tj. do času vlastního života (*Mluví o dětech, o počasí, a o příští dovolene. Jsou od příští vyletu.)*. U textů vyšší jazykové úrovně s časovou prepozicí (*v příštím semestru, s příštím mailem, do příštího léta, na příští*).

Jazykové znázornění posloupnosti, následnosti vyjadřuje časová jednotka *pak* či *potom*. Tato časová jednotka je využívána respondenty právě pro snadné vytvoření následnosti stavu/děje při popisu událostí, které se již staly i plánované do budoucnosti (*Pak můžeme se setkat častěji. Ale jen odpoledne, pak k obědu jdou za babičkou. Pak ještě chtěl bych zeptat, kde se dneska sejdeme. Pak člověk může chápat. Jaký obor pak chceš studovat?)*

Učebnice užívají jednotku pak především při posloupnosti pokynů (ČKK*: Co se stalo nejdřív, pak a nakonec? Potom řekněte, co jste zjistili. Mám přísnou dietu, pět mrkviček, pak pár vody skleniček…Pak kontrolujte.)*.

Časovou následnost znázorňuje časová jednotka *až*. Časová spojka *až* podřadící vyjadřuje, kdy nastane nebo dokdy trvá děj věty hlavní. (KM: *Studium je ještě hezké, protože mám hodně čas **až** do té doby, když diplom musit být dodělané. Ve tvůj email ti piseš, **až** bude prazdninové kurz češtiny na tvoje univerzita, máš detaily pro mě? ...ale když už jsem tam byla třetí týden počitala jsem dný do doby **až** se vratím domů.* (*To je fajn, že ty napsala až teď. Až jsem se vrátila do Česka jsem uvědomila, že tady je můj domov. Bylo to dobry až do mynuleho roka. Až se to objeví, okamžitě člověk přestane působit na ostatní stejně jak před tím*.). Spojka *až* účinková vyjadřuje výsledek nebo míru děje (SSČ) (KM: *Musel jsem se denně učit čtyřiset **až** sedmdesát slovních zásob. Je tu moc horko **až** 38 stupňů.)* Učebnice ČKK2 zařadila spojení přínosná k úspěšnému zvládnutí CCE: *Máme volný termín až pozítří. Tak až si to přečtu. Co chce dělat, až bude v důchodu? Až bude velký, chce mít hady. Přijde až večer. Já jsem až do svých dvaceti let nebyl schopen plánovat*.

Ukončenost stavu/děje je jedno z možných znázornění časové jednotky *už*, jejíž vyjádření pěti možností časového okamžiku SSČ popisuje. Zaprvé vyjadřuje rychlé, skoro neočekávané nastoupení nebo pominutí děje, jeho úplnost, definitivnost (KM: *Už nepracujem na diplomce, pretože mám moc čas. Minuly rok byl jsem už v Norske. Tím končím, je už pozdě večer.)*. Zadruhé zdůrazňuje, zesiluje význam slova, ke kterému se vztahuje, často s časovým určením (KM: *Těším se už teď. Ty jsi už zde?… ale kdy, už nevím. Už to víš?*). Zatřetí zdůrazňuje přání, výzvu nebo hrozbu; dodává řeči důvěrnosti (KM: *Chtěla jsem se už být doma.)*. Začtvrté ve spojení se záporem vyjadřuje, že nějaký děj přestal (přestane) nebo že se do té chvíle neopakoval (nebude opakovat). Zapáté vyjadřuje

velice intenzivně se blížící očekávaný okamžik, který třeba nenastane. Všechny učebnice časovou jednotku zařadily do textu (*Nemůžete si vzít dovolenou, protože už na dovolené jste. Nemám čas a už mě to nebaví. Už jsem začínal studovat asi pětkrát. Už asi víš úplně všechno. Milane, už jsme tě zase viděli, jak jdeš k Markétě.)*

Časová jednotka *často* vyjadřuje kvantifikační výraz frekvenční, lokalizující stav/děj do všech časových pásem (často pracoval, pracuje, bude pracovat o víkendu) opakující se mnohokrát; vyskytující se v mnohých případech ve spojení s dalším časovým upřesněním. (častý déšť, častá chyba) Nemá jasnou hranici frekvence, tato je subjektivně stanovena, kdy jde o častý jev a kdy jde o opakování v rytmu normy.

Subkorpus A2 ukázal, že časová jednotka často je užívána jako opakovaný časový bod, aktivita vyjádřená slovesy pohybu (*Často cestuju, v zahraničí travim moc času. Jezdím mnoho, a často po Evropě. často myslím o domů. Člověk ktery často cestuje lepe ví co to je dům. A mimo to se budeme setkat pak často. Ráda sportuje a často chodí na procházku se psem. Sešli bysme se často Ráda sportuje a často chodí na procházku se psem.)*. Zásadní nedostatek v užívání časové jednotky *často* je nekorektní slovesný vid (*A mimo to se budeme setkat pak často. Sešli bysme se často. V Brně, mohli bychom se setkat často a mluvit o životu*.)

5.3.3 Časové jednotky v otázce a v odpovědi

Třetím krokem pozorování písemných projevů ve vytvořených subkorpusech A2 a B1, byla analýza reakcí na zadání. (viz příloha 2 č. 1-8) Zadání vyžaduje, aby vypracovaný text vyjádřil s určitou mírou přesnosti dobu, nebo okamžik události. Především na projev časové přesnosti při vytvoření otázky, doplňující otázky, nebo odpovědi na základní otázky (délka studia, věk, roční období). Pro každou jazykovou úroveň je v korpusu Merlin uvedeno několik zadání testovacích úloh. V obou subkorpusech bylo celkem tři sta padesát tři textů vypracovaných na zadání jedenácti testovacích úloh pro tři jazykové úrovně A2, B1, B2 podle SEER (viz graf témata). Pro každou jazykovou úroveň je několik zadání, která jsme také analyzovali. Zajímalo nás, jak přesně jsou kladeny „časové“ otázky, na které mají respondenti reagovat.

Testovacích úloh na úrovni A2 je celkem pět na různá témata (viz příloha 2 č. 1-4).

Oslava (1) Pozvánka na oslavu. Kamarád/ka vás pozval/a na oslavu svých narozenin. V neformálním e-mailu musíte poděkovat, zeptat na začátek oslavy, na další hosty, místo oslavy.

Moře (2) Popis fotografie u moře. Prohlédněte si fotografii a odpovězte na otázky. Kdo je na fotografii? Kde jsou? Proč tam jsou? Co tam dělají? Jak se cítí? Co říkají? Které je roční období?

Hotel (3) Žádost o ubytování. Jdete s kamarádem/kou na hory. Napište e-mail do hotelu. Zeptejte se na volný pokoj, jídlo, parkoviště, lyžařskou školu.

Hřiště (4) Popis fotografie na hřišti. Prohlédněte si fotografii a odpovězte na otázky. Kdo je na fotografii? Kde jsou? Co tam dělají? Co mají na sobě? Jak se cítí? Na co myslí? O čem mluví? Které je roční období?

Žena u okna (5) Popis fotografie ženy u okna. Na obrázku vidíte ženu. Popište ženu tak, že odpovíte na všechny otázky: Kdo je ta žena a jak se jmenuje? Kde je? Odkud je?(země, město) Jaká je ta žena a kolik je jí let? Co vystudovala a kde pracuje? Je vdaná, má děti? Na co právě myslí? Jaké knihy má ráda? Kam chodí ráda na procházku? Má psa? Jak se jmenuje její pes?

Dvě zadání vyžadovala odpověď na dopis, jeden dopis formální (3) a jeden neformální (1). Další tři témata vyžadovala popis obrázku. Respondent si nemůže téma zvolit, dostane pouze jednu možnost. Každá testovací úloha obsahuje také časovou otázku. Zde uvádíme jejich přehled.

1. *Zeptejte se na **začátek** oslavy.* (1)
2. *Na co **právě** myslí?(5)*
3. *Které je roční **období**?(2,4)*

Některé otázky neobsahují zadání na vyjádření času přímo. V úloze (3) by měl respondent požádat o volný pokoj v určitém termínu, tj. *Máte volný pokoj v termínu **od** 2. ledna **do** 7. ledna*. Právě tak u zadání - *Zeptejte se na lyžařskou školu.* Nestačí položit dotaz, zda u hotelu lyžařská škola je. Respondent by měl ukázat schopnost specifikovat časovou kvantifikaci a získat přesnější informace, např. zda je možné využít lyžařskou školu *po celý týden*, nebo *jen o víkendu*. Toto jsou předpoklady, které budeme v textech obou subkorpusů sledovat.

Zadání na úrovni B1 jsou celkem tři varianty (viz příloha 2, č. 5-7). Respondent opět obdrží pouze jednu úlohu, kterou je dopis. Dopis obsahuje několik otázek, na které respondent reaguje. Sledovat budeme reakci na:

4. ***Už*** *pracuješ na diplomce, nebo plánuješ dovolenou?*
5. ***Odpoledne*** *bych mohla zajet do Drážďan. Co říkáš, měla bys čas?*
6. *Naše univerzita nabízí* ***prázdninové*** *kurzy češtiny.*
7. *Bylo by výborné, kdybychom se tu* ***v létě*** *viděly* ***častěji****, že?*
8. *Jaké plány máš* ***po ukončení*** *studia ty?*
9. ***Už*** *máš nějaké plány* ***na léto****?*
10. *Prosím, napiš mi,* ***který termín*** *se Ti hodí.*
11. *Také bychom potřebovali vědět,* ***jak dlouho*** *se už učíš česky.*

Zadání: *Odpovězte v dopise na pozvání na oslavu narozenin.* vyžaduje vytvoření dotazu na čas setkání, konkrétně: *Zeptejte se na začátek oslavy*. Nejfrekventovanější bylo vytvoření otázky s časovými jednotkami *Kdy?* a *V kolik?* (bez jednotek času), tři respondenti otázku nevytvořily vůbec, nebo texty obsahovaly otázku, jak oslava začne, viz následující ukázky reakcí:

A v kolik hodin mužu přijet. Neříkáš jestli oslavy bude poledne nebo večer.
Můžeš mi říct kde a kdy oslavíme, prosím tě? Doufám, že oslava nebude příští víkend.
Děkuju za dopis a za pozvání, určitě budu v čas. … A co bude na začátku?
Ale ty jsi zapoměla napsat kde a kdy se začina oslava.
Na jaky čas potřebuju přijít?
Kdy bude oslava?
Doufám, že oslava nebude příští víkend
Kolik hodin chtelabýs začat oslavu?

Při vyhledávání jsme také zadali časovou otázku *Kdy?* Nalezené výsledky, však odhalily zajímavé jednotky pro část odchylek. Opět se potvrdila manuální analýza jako vhodnější.

V zadání popisu ženy na obrázku mají respondenti odpovědět na otázku: *Kolik je jí let?* Jeden respondent na otázku vůbec nereagoval, většina respondentů vyjádřili věk číslovkou (*Ona je 45 let. Je to krasná žena a je jí 40 let. Jeji je patdesat let.)* Ačkoli ženu neznají a z obrázku není věk jasně viditelný, míru v tomto případě časové nepřesnosti využili ve třech textech (*Myslím, že má* ***asi*** *30 let. Na obrazku vidíme ženu* ***starších let.*** *Kateřina je hezká a* ***asi*** *ji 35 let.).* Otázka: *Jak dlouho žena na obrázku pracuje?,* zadána nebyla, přesto se v textech tato informace devětkrát objevila (*Pracuje jako knihovnice* ***až 15 roky****. Pracuje* ***od ponděli do soboty*** *a volny čas má* ***jenom v neděli****. Vystudovala UK a* ***teď*** *pracuje*

*na vysoké škole. Dneska sedí **už dvě hodiny** v knihovně. **Cely život** delála lektorku na UK, a **ted** je v důchodu. … **teď** pracuje na univerzitě).*Spojení *celý život* se v jednom textu vyskytlo dvakrát, což není ideální v krátkém popisu a můžeme ho považovat za negativní nadužívání.

Zadání: *Na co právě myslí?* s jednotkou upřesnění časového okamžiku *právě*. V textech je užit prézent a časové jednotky vyjadřují širší časové pole (*deset minut, každý den*), ale i očekávané využití s časovými jednotkami (*momentálně, v tento moment, teď*).

Myslí o kde je, už je deset minut pozdě.

Kazdý den rano chodí na prochazky … a přemysli o tom, že má všechno v pořadku a nudi se ji to. (otázka byla na co právě myslí).

Hodně mysli na svoje vnůčata a taky děti.

Planue na vylet s deti a manželem v přištý vikend.

Mysli, jaka bude situacija dal.

***V tento moment** Kateřina myslí co bude nakupovat k narozeninam sve kamaradky.*

Myslim, že Rex je doma a čeka na Evu.

Kouka venku a mysli o počasí.

Dneska sedí už dvě hodiny v knihovně univerzity a myslí o své rodině v Německu.

Na co právě mysli? Na dovolenou protože je unavena.

***Teď právě** myslí o nich, protože za měsíc přijdou za ní o vánocích.*

Otázka: *Které je roční období?* Všichni zadání porozuměli a reagovali, ale odpovědi nejsou vždy korektní.

*Myslím že, je **v létě**.*

*Podle mého názoru, je to **léto nebo jaro**.*

*Myslím, že to je **na jaře** nebo **na začátku podzimu** …*

*Roční období je, myslím, že **mezi létem a podzimem**.*

*Myslim, že **momentalne leto** a je teplo!*

*Matce bolí záda. To není pro ní k divu, **každý jahro**, kdy začina dělat teplo dostané ten problem. … má na sobě letní kalhoty…*

Očekávání, že respondenti umí vytvořit přesně položenou otázku na volný pokoj a provoz lyžařské školy, se nenaplnilo. Všichni správně položili otázku: *Máte volný pokoj?,*

ale pouze dva respondenti specifikovali termín a požadavek na kapacitu. První text použil datum (*Potřebovala bych vědět, jestli máte volný pokoj v hotelu pro dva lidi na týden 10.1 - 17.1.*). Druhý text možná až příliš zdůraznil, že žadatel nepojede sám, ale zadání naplnil korektně časovými jednotkami *příští pátek* a *na dva dny* (***Příští pátek** máte volný pokoj pro dva osoby?... Můžu tam rezervovat dvoulůžkový pokoj? Chtěly bychom bydlet tam **na dva dny** se snídaní.).* Tentýž text obsahoval jako jediný nejen otázku, zda je u hotelu lyžařská škola, ale respondent uvedl, i když ne zcela korektně, že chce od pátku do neděle využít lyžařský kurz (*Mám tam krátký kurs ve lyžařské škole, kde je blízko hotelu. Musíme travit od patku do neděle.).* Vytvořit frázi se slovesem začít a přijet je pro respondenty často obtížné. Některé věty mohou být pro hodnotitele zcela matoucí (např. *Kdy ti přijížděš?*). Při dotazování na příjezd vlaku a dobu setkání je nejvhodnější volit otázku: *V kolik hodin přijede vlak? V kolik hodin budeš na nádraží? Kdy začíná kurz?* V textech je nekorektně užit tvar slovesa, nebo slovesný vid, viz následující ukázky z korpusu:

Víš kdy kurz začí?
Kdy je kurzu češtinu?
Kdy přijížděš?
Kdy bude začínat kurz?
Kdy bude to?
Kdy je ho?
Kdy budeš přijít na nádraží?
Kdy bude nabítnout?
Kdy přijedu na nádraží v Drážďanech?

V zadání: *Odpovězte na dopis Aleně*. bylo mnoho možností, jak uplatnit znalosti časových jednotek a vytvořit ucelené fráze, které by odpovídali jazykové úrovni B1. Ukázalo se však, že právě tvorba delších frází s upřesněním plánů studia, dovolené, nebo jazykového kurzu je obtížná. Respondentům se nedařilo korektně sdělit, zda **už** studium ukončili, nebo **ještě** píší diplomovou práci a proto **ještě** nemohou na dovolenou, ale **příští** měsíc by se **asi** mohlo podařit **na týden** jet na jazykový kurz a **často** se tak setkávat s kamarádkou, nebo kamarádem. Sdělené informace byly srozumitelné, ale většinou vyžadovaly drobnou korekci ve slovosledu, slovesném čase, deklinaci či lexiku, což potvrzuje nedostatečnost percepce v učebnicích a přípravě respondentů (*... těší mě, že jsi mě napsala, a chci odpovědět **hned**. Jo, **už** pracuju na diplomce, tak bohužel nemám*

čas ***na*** *dovolenou; ale jsem ráda, že bylo to tak krasné v tvých prázdniny.).* Na konkrétní zadané otázky: ***Už*** *pracuješ na diplomce, nebo plánuješ dovolenou? Jaké plány máš* ***po ukončení*** *studia ty?* a ***Už*** *máš nějaké plány* ***na léto****?* odpovídali studenti s využitím mnoha lexikálních jednotek času. Nejčastěji užívali časové předložky vymezující časový úsek (viz následující ukázky z korpusu). Některé odpovědi však působí, jako by reagovaly na zcela jiné otázky, jelikož vytváří opakovaně obdobné odpovědi - např. dotazování na dopravu po Praze a podobně.

Po *ukončení studia chci si hledat praci.*

Ale ***v*** *létě, budu jet na dovolenou s přitelem do Španělska.*

Musím psal diplomovou prací a ***pak*** *budu začinat prace v škole. Ale* ***předtim*** *chci cestovat.*

Ve *letě 2011 pojedu na navstevu v Americe* ***na*** *dvě měsice.*

Asi cestuju do Francii, ***už*** *nevím.*

Potom *budu dělat výlet do Norsku.*

možná pojedu do Slovenska, ale kdy, ***už*** *nevím.*

V dovoleno čhu odjet v Alp. ***Potom*** *jdu pracovat.*

Už *nepracuju na diplomce, pretože mám moc čas, ale plánuju dovolena na slovensku* ***v*** *léto*

Ale ***v*** *březnu mám cas. Chtěla bych zůstávat* ***celý*** *víkend.*

V *březenu rada přijedu do Prazi. Budu bych celý vikendu.*

Snad přijdu ***příští*** *březnu jeden víkend a divám se na město.*

V *březnu mám čas a bych príšel* ***celý*** *vikend*

V *budoucnosti chtěla bych si hledat praci. Možne nejdřív budu cestovat do Americi.*

A ***potom****? Nevím ... To nevadí,*

Proto, ***po*** *studia pohledam firmu v Německu, kde můzu pracovat.*

Nevím, co chci dělat ***po*** *ukončení studia. Asi budu hledat praci v nějakych městě.*

Přišti *leto chcel bych stravit v Brně aby nie jsi tak sama a mozeme se setkat* ***častěji****.*

Na *tento leto mám velký plan: chcem cestovat do Španělska,...*

Chci přijet do Brne ***v*** *lěte a chci chodit na kurz češtiny. Mužeme setkat se* ***častější****.*

Po *ukončení studia planuju staze v nejakou firmy v Praze.*

Chtěla bych přijit do Brno s tím uvidime ***častěji.***

Na *léto mám také nějaké plány.*

... ***po*** *ukončení studia bych chtela pracovát, ale nevim kdě.*

Chtěla bych přijit do Brno s tím uvidime ***častěji.***

Mám se dobře, a taky mám plány ***na*** *léto: Pojedu na mnohé festivaly*

Ve *letě 2011 pojedu na navstevu v Americe* ***na*** *dvě měsice.*

5.3.4 Odchylky časových jednotek

Texty respondentů vznikly na zadání testovacích úloh, se kterými jsme se seznámili (viz zadání). Tato znalost nám někdy umožnila pochopit napsaná sdělení a odhalit nekorektnost. Odchylek od jazykové normy je v textech mnoho druhů. Nebylo snadné, odděleně věnovat pozornost pouze časovým jednotkám, jelikož jsou to jednotky, které často ovlivňují více gramatických kategorií. Odchylky jsme rozdělili do čtyř skupin, tj. odchylky v diakritice, sémantické, ve slovosledu a frazeologické či kolokační.

První skupinou jsou nejfrekventovanější odchylky, které často způsobují nepochopení kvůli homonymii některých slov bez diakritiky. Nerodilí mluvčí všech jazykových rodin se dlouho učí diakritiku v češtině. Toto byl také jeden z důvodů, proč byla analýza provedena manuálně, jelikož bylo neodhadnutelné, jaká odchylka v diakritice nastane. Nejvíce odchylek v diakritice, které mohou způsobit nedorozumění, vykazovaly časové lexikální jednotky pojmenování ročních období (v letě, lětě, léte, léte) a částí dne (zitra, odpóledne, dópoledne, věčer, dén, pondeli), v menší míře i jiné jednotky (ted, přisti, častějši, každy) jsou pro žáky nelehká slova. U každé skupiny uvedeme několik příkladů, ale nepodařilo se vytvořit subkorpous odchylek, jelikož se odchylek v jedné frázi objevuje více druhů.

*Doufam že čas běhá do **příšteho leta** aby brzy se uvidime.*

*V minulý **tydeň** jsme měli…*

*Byla jsem v Římě **minuly** rok na dva týdny.*

Druhou nepočetnější skupinou byly syntakticko-sémantické odchylky. Respondenti často chybovali užitím nesprávného slovního druhu (adjektivum-adverbium), nebo nesprávně užívali významu časové jednotky *teď, mezi, znovu, dlouho*, *už*. Volba časové předložky je většinou správná, odchylkou je deklinace následující jednotky. V některých případech byla nesprávná prepozice, či chyběla úplně. Nesprávně použité časové jednotky lze díky kontextu opravit. Respondenty nesprávně zvolenou jednotku jsem označila tučně a v závorce je uveden návrh jak ji změnit.

v pátku, *po dovolená, v červen, **zá** osm týden*

*Snad přijdu **příští březnu jeden víkend*** (snad přijedu příští březen na jeden víkend)

*Proto, **po studia** pohledam firmu*

Fotky, které jsem udělala ***na minuly vylet*** *s Tomášem.*

Budu posilat fotky ***od poslední vyletu*** *s Tomášem*. (z posledního výletu)

Jsou **od příští** vyletu Davidem. (z minulého)

Doufám počasi nebude spátně ***na přisty týdný****.* (v příštím týdnu)

Budu na prace ***do šest hodin*** *večer.* (do šesti hodin)

Kolik *hodin chtelabýs začat oslavu?* (v kolik hodin)

V březnu mám čas a bych príšel ***celý vikend*** (přijedu na celý víkend)

Samozřejmyposlam fotky. Jsou ***odpříští*** *vyletu Davide.* (z minulého… posledního)

Je brzo.(je termín)

Tohočasu *hledám tému pro moji diplomovou práci.* (momentálně, teď)

Ale možná pojedu do Slovenska, ale kdy, ***už*** *nevím*. (ještě)

Ne ***už*** *pracuju na diplomce.* (myšleno ještě nepracuju na …)

Nebyl jsem ***až*** *dlouho v Praze*. (už)

Já ***dlouhý*** *nejsem nríšel do Prahy* (dlouho)

V březnu mám čas a umím ti navštívit ***pro každý vikend****.*

Doufám, že mám čas ***na léto*** *a se setkame v Brně.* (v létě)

To je fajn, že ty napsala ***až teď****.*

Pracuje jako knihovnice ***až*** *15 roky*. (už 15 let)

Jana, ***konečně****, ktery obor studuješ v Praze?* (nakonec)

Ukončit studium není tak lahký, ale nanejvýše ***na tři leti****.* (za tři roky)

Mužeme setkat se ***častější****.* (častěji - adverbium)

V letos *chtěla bych přijit do Brno.* (v létě??)

Momentalní *nemám nějaké plány* ***na léto****.* (momentálně – adverbium)

Mušež mě poslat nějaké fotky ***na*** *poslední výlet s Thomasem?* (z posledního)

Mochli bychom se ***setkat často****.* (setkávat často)

Fotky posledního výletu s Thomasem. (chybí předložka z posledního)

Mužémé ***často*** *setkat se a chodit spolu na kávu.* (častěji)

Sešli bysme se často. (vid u verba scházeli)

Kdy máš málo peníze… (když máš málo peněz)

Kdy se vrátim doma jsem šťastná (když..)

Kdy máme krásnou přírodu na Ukrajině … (když..)

Kdy bych náhodou potřebovala… (když..)

Kdy bydlíš… (kde bydlíš)

Třetí skupinou odchylek bylo nesprávné umístění časové jednotky ve větě, ačkoli slovosled je v češtině poměrně volný, některé fráze mají ustálené větné uspořádání. Například fráze na přesný čas - *Kdy začíná oslava?* často nebyla užita korektně.

*Kdy bude **se** konat?* (Kdy se bude konat?)

*Kdy přesně začína **ho**?* (Kdy přesně to začíná?)

*Kdy bude **to**?* (Kdy to bude?)

*Je mi lito, že jsem Ti **teď teprve** napsal …* (teprve teď)

*Protože nejsem byla **ještě** v měste.* (Ještě jsem nebyla …)

*Mám radost že **brzo** se uvidime.* (že se brzo uvidíme)

*My jsme se **tak opravdu dlouho** neviděly.*

5.4. Shrnutí analýzy textů

V obou subkorpusech A2 i B1 se časové jednotky vyskytují. V subkorpusu A2 byly nejfrekventovanější z vybraných časových jednotek v pořadí: *ještě, teď, už, příští*, v subkorpusu B1 byly nejfrekventovanější z vybraných časových jednotek v pořadí: *už, ještě, teď, pak*.

Pozorovali jsme, jak cizinci časové jednotky užívali. Zda časové jednotky upřesňovali lokalizaci děje, frekvenci události, nebo kvantifikovali její trvání. Jak reagovali na zadání a jaké odchylky bránily v porozumění. Vyhledávání reakcí na zadané otázky ukázalo, že cizinci časové jednotky znají, užívají je však často nekorektně. Nedochází k upřesnění informace, spíše naopak. Pozitivní je množství výskytů, které poukazuje na to, že časové jednotky jsou pragmatickou součástí mezijazyka. Což by mělo být využito při výuce, nejen v doplňujících materiálech. U sledovaných jazykových úrovní A2 a B1 se prezentace frází v učebnicích a práce s nimi neodrazila v písemných projevech. Cizinci neužívají časové jednotky ve frázích uvedených v učebnici, užívají je volně s libovolnými verby a vznikají nekorektní věty se sníženou srozumitelností.

Při analýze užívání časových jednotek jsme zaznamenali odchylky, které časové upřesnění nepodpořily, někdy i bránily v porozumění (viz část 5.3.4.).

Závěr

Diplomová práce popsala problematiku vyjadřování času v češtině se zaměřením na jazykové jednotky času, které jsou důležitým doplněním slovesného času.

Na začátku jsem měla pochybnosti naprosto o všem, co chci psát a co vlastně je čas. Uvědomovala jsem si, že vše je součástí individuální subjektivní představy, kterou má každý člověk ovlivněnou miliony impulzů vlastní fantazie. Čas je abstraktní veličina, což lze říci i o jazyce. Zajímalo mě, jak vzniká v mezijazyce souznění těchto dvou veličin a jakou úlohu zastupují časové jednotky. Jsou prostředkem usnadňujícím časové vymezení? Jsou tyto jazykové kategorie snadněji pochopitelné než kategorie slovesného času? Jako klíčovou fázi vnímám tvorbu jazykového prekonceptu, kdy si jedinec vytváří vlastní představu toku času, tj. přiřazování slov k časovému odhadu frekvence a délky trvání. Diplomová práce popisuje jen zčásti složitost tématu, který je nelehké uchopit a oddělit od mnoha souvisejících aspektů.

Na základě odborné literatury bylo prezentováno množství možností a omezení znázornění toku času v jazyce. Od jazykových prvků se odvíjí představa hmoty, prostoru a stavu i děje v něm, tedy tok času, který umožňuje vzájemné porozumění. Bylo popsáno, jak těžké je čas jako atribut uchopit a vyjádřit i jaké faktory ovlivňují vzájemné porozumění. Jsou to rozdílné jazykové možnosti a zkušenosti, odlišná očekávání a nezanedbatelná je ochota vzájemného upřesňování. Kategoriální přesahy mezi kategorií vidu, času a způsobu je předmětem lingvistické diskuse. Pokud bychom se věnovali jen kategorii slovesa, bylo by přínosné věnovat jí větší prostor. Pozornost jsem věnovala časovému doplnění sloves a domnívám se, že jde o přehled přínosný a dostačující. A to s ohledem na cíl výzkumu, jímž je časové upřesnění v mezijazyce v produkci nerodilých mluvčích na úrovni A2 na základě korpusových dat.

Na základě studia výzkumných prací Christiane von Stutterheimové, Evy Höflerové a Štíchovi knihy o nepřesnosti našeho vyjadřování jsme si potvrdili důležitost osvojení časových jednotek jak u nerodilých, tak u rodilých mluvčích v počátku nabývání jazyka. Jasné osvojení časových jednotek přispívá k funkční komunikaci. Také přesně kladené otázky a především dovednost dotazování jsou nápomocny dorozumění.

Pro praktickou část jsme si stanovili výzkumné otázky, které vycházejí z uvedených oborových výzkumů. Zaměřují se na výskyt časových jednotek jak při percepci v učebnicích češtiny pro cizince s jazykovou úrovní mezijazyka A2 (s malým přesahem na B1), tak v produkci v písemných projevech dostupných v korpusu Merlin.

Jednotky časové přesnosti jsme vyhledávali nejen v učebnicích *Česky krok za krokem 1 a 2* L. Holé, ale také v učebnici I. Reškové a M.Pintarové *Communicative Czech* a v učebnici M. Boccu Kestřánkové, D. Štěpánové a K. Vodičkové *Čeština pro cizince A1-A2*. Cílem vyhledávání byl nejen počet výskytů jednotlivých časových jednotek, ale i pozorování v jakém kontextu jsou časové jednotky prezentovány, tj. v jakém spojení s kategorií slovesného času.

Všechny učebnice s časovými jednotkami pracují především užíváním v textech. Pestrost prezentace spočívala především v tématech, kde všude se časové jednotky v autentické češtině objeví jako klíčová slova (plánování dovolené, pracovní pohovor, popis koníčků, užívání léků). Učebnice nevyužívají možnosti práce s časovou osou, nebo přímo s vizualizací časových pásem. Nelze doložit, zda vizualizaci užívají lektoři ve výuce, učebnice je k tomu ale neinspiruje. Částečně negativní vliv na akvizici časových pásem má nejasné vymezení prézentu i sémantická a morfologická homonyma časových jednotek. Dodatečně jsme zařadili prezentaci *České čítanky*, kde autorka Ilona Kořánová stanovuje pro nerodilé mluvčí nabývající češtinu jako druhý jazyk pravidla spojení časových jednotek označených jako signální slova, která se pojí buď s perfektivními, nebo imperfektivními verby a nerodilý mluvčí tak získává určitou jistotu v užití slovesného vidu nejen z kontextu adaptovaných textů české poetiky.

Díky zpracování výsledků ze třech učebnic můžeme pozorovat, že nejfrekventovanější časové jednotky jsou: *příští, často, ještě, už, dlouho, až, teď*, které jsme si stanovili jako vybranou sadu jednotek, pro práci s texty v korpusu Merlin. Dodatečně byly zařazeny časové jednotky vymezující časový úsek: *včera, dnes, zítra, ráno, večer*.

Vybrané časové jednotky jsme vyhledávali v textech nerodilých mluvčích, kteří prokazovali znalost češtiny na úrovni A2 a také B1 u certifikované zkoušky. Pozorovaných textů bylo celkem tři sta padesát tři a rozděleny byly podle celkového hodnocení k jazykové úrovni SERR do dvou subkorpusů. Jedno sto osmdesát osm textů na úrovni A2 a jedno sto šedesát pět textů na úrovni B1. V textech obou subkorpusů bylo nalezeno všech dvanáct zadaných časových jednotek a některé další. Výsledky byly zpracovány podle četnosti, sémantiky a odchylek. U každého textu byla zpracována také metadata, která popsala charakter nerodilých mluvčích, tj. respondentů jako vyrovnanou a pro výzkum zajímavou skupinu.

Výsledky analýzy syntakticko-sémantického hlediska poukázaly na nesprávné užití, které může bránit časovému upřesnění či celkovému porozumění věty. Tyto projevy každý lektor při práci s nerodilými mluvčími pozoruje. A jsou to především opakující se odchylky, se kterými pak pracuje. Odchylky časových jednotek u začátečníků jsou často způsobené interferencí, ale také konkurencí slovních druhů. Například předložek a příslovečných určení, jejichž formy se shodují pro popis prostoru i času, na což je poukázáno již v teoretické části popisem pozorování časových adverbií Johanem Van der Auwerou, ale i jazykových strategií, které nerodilí mluvčí v mezijazyce užívají.

Pro vysoký výskyt odchylek byla nesnadno uchopitelná, ale přínosná analýza reakcí na zadání i cílené pozorování tvorby časové otázky. Ačkoli všechny učebnice dotazování na věk, roční období, dobu setkání i rezervaci v hotelu či v restauraci uvádějí, žáci korektní znalost neprokázali. Znalosti o správném užití časových jednotek a jejich doplnění sloves zůstávají na teoretické rovině a nejsou přeneseny do praktické roviny. Jak bylo popsáno v teoretické části, nerodilý mluvčí si při nabývání jazyka vytváří vnitřní představu, kterou by měl učitel s podporou učebního materiálu rozvinout.

Závěrem lze říci, že očekávání vysoké frekvence výskytů jak v učebnicích, tak v produkci nerodilých mluvčích se naplnila a potvrdila potřebu věnovat časovým jednotkám větší pozornost při jejich nabývání. Vytvořit strukturu pro jasnou prezentaci časových doplnění sloves ve všech časových pásmech, především prézentu, ale i futura a préterita. Způsob jak prezentovat časové jednotky byl naznačen ukázkou *České čítanky*.

K závěrečné diskusi je otázka, zda by případné další sledování produkce časových jednotek mohlo být na nově získaném materiálu, který by vznikl na základě cíleného zadání, tj. obdoba Štíchova experimentu a práce Hájkové. A to dvojí metodou, pozorování písemné i mluvené produkce. Z korpusových textů není zcela jasné, jak by nerodilý mluvčí časové jednotky využili v přirozené komunikaci, tj. v mluveném projevu. Také by mohlo být přínosné zadat „testovací“ sadu časových otázek skupině nerodilých mluvčích, kteří využili jednu z analyzovaných učebnic a ověřit dostatečnost prezentace vysokou frekvencí časových jednotek.

Seznam literatury:

AUWERA VAN DER, Johan (ed.), *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, 1998, s. 2-67.

BACHMANOVÁ, Jarmila, BALHAR, Jan, BLATNÁ, Renata (ed.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

BEČKA, Josef Václav, *O relativních a subjektivních časech v češtině.* Naše řeč, ročník 58, č. 4, 1975, s. 186-195.

BEČKA, Josef Václav, *Subjektivnost a polarita výrazu*. Naše řeč, ročník 58, č. 1, 1975, s. 1-19.

BIDLAS, Vladimír – CONFORTIOVÁ, Helena – TURZÍKOVÁ, Milada – ČADSKÁ, Milada. *Čeština jako cizí jazyk: Úroveň A2*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, TAURIS, 2005.

BORDAG, Denisa, *Míšení kódů, interference a role mateřského jazyka při osvojování jazyka cizího*. In: DOLEŽÍ, Linda (ed.), Začínáme učit češtinu pro děti-cizince (předškolní věk). Praha: AUČCJ, 2014, s. 17–21.

CVEJNOVÁ, Jitka a kolektiv autorů, *Referenční popis češtiny pro účely zkoušky z českého jazyka pro trvalý pobyt v ČR-úroveň A1, A2*, Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, Praha, 2006.

CVRČEK, Václav (ed.), *Mluvnice současné češtiny,* 1. Jak se píše a jak se mluví, Praha, Karolinum, 2010.

ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil, *Čeština a její vyučování*, Praha, SPN, 1998.

ČECHOVÁ, Marie, DOKULIL, Miloš, HLAVSA, Zdeněk, HRBÁČEK, Josef a HRUŠKOVÁ, Zdeňka (ed.), *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2000.

ČECHOVÁ, Marie (ed.), *Čas v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.

ČERMÁK, František, *Jazyk a jazykověda*, Přehled a slovníky, Karolinum, Praha, 2011.

EYSENEC, Michael William, KESNE, Mark, *Kognitivní psychologie*, Academia, Praha, 2008.

GEBAUER, Jan, *Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. Praha, Československá grafická Unie, 1939.

HÁJKOVÁ, Eva a kolektiv, *Čeština ve škole 21. století-III. Jazykové jevy v dětských prekonceptech*, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Praha, 2013.

HIRSCHOVÁ, Milada, *Pragmatika v češtině*. Olomouc, Karolinum, 2013.

HRBÁČEK, Josef, *K problematice syntaktických vztahů parataktických*, Naše řeč, ročník 74, č. 4-5, 1991, s. 181-188.

HRDLIČKA, Milan, *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku,* Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni, 2010.

HRDLIČKA, Milan, *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka: k prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. Praha, Karolinum, 2009.

HRDLIČKA, Milan, *Cizí jazyk čeština*. Praha, 2002.

HÖFLEROVÁ, Eva, *Slova v myšlení o čase*, Čechová, Marie (ed.), Čas v jazyce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.

HÖFLEROVÁ, Eva, *Vyjádření času: forma a její percepce*, Projekt GAČR P40/12/1830.

CHLOUPEK, Jan, *Vztažení časů k momentu mluvního aktu*, Brno, 1984, s. 89-90, 145-150.

CHLOUPEK, Jan, *(Ne)aktuálnost slovesného děje*, Slovo a slovesnost, č. 34, 1973, s. 48-51.

CHODĚRA, Radomír, *Didaktika cizích jazyků*, Academia, Praha, 2006.

JELÍNEK, Jaroslav, *Úvod do teorie vyučování českému jazyku*, SPN, Praha, 1979.

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a RUSÍNOVÁ, Zdena, *Příruční mluvnice češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1997.

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (ed.), *Encyklopedický slovník češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (ed.), Nový encyklopedický slovník češtiny dostupné: www.czechency.org

KOUKOLÍK, František, *Já. O mozku, vědomí a sebeuvědomování*, Praha, Karolinum, 2012.

KOMÁREK, Miroslav, *K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí*, Slovo a slovesnost, ročník 40, číslo 2, 1979, s. 139-142.

KREJČOVÁ, Lenka, *Žáci potřebují přemýšlet*, Portál, Praha, 2013.

KVASIL, Bohumil (ed.), *Encyklopedie Československé Akademie věd*, Praha, Encyklopedický institut ČSAV, 1984, s. 268-270, 761-763.

KYNCL, Jaroslav, *Některé poznámky k sémantice vyjadřování kategorie času v češtině*, Sborník prací Filozofické fakulty, Brno, 1998.

KORPUS MERLIN, dostupné: https://merlin-platform.eu/

KORPUS SYN, dostupné: https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn

MEJSTŘÍK, Vladimír, *Slovník spisovné češtiny,* Academia, Praha, 2005.

PANEVOVÁ, Jarmila, *Čas a modalita v češtině*, Univerzita Karlova, Praha, 1971.

PANEVOVÁ, Jarmila, *Mluvnice současné češtiny*, Praha, Univerzita Karlova, 2014.

PIAGET, Jean, BÄRBEL, Inhelder, *Psychologie dítěte*, Portál, Praha, 2014.

PINKER, Steven, *Jazykový instinkt,* Dybbuk, Praha, 2010, dostupné: https://books.google.cz/books/about/Jazykov%C3%BD_instinkt.htm

RAK, Jan, *Existujeme jen tady a teď*…, Zahraniční Hospodářské noviny, 2021, dostupné: https://zahranicni.hn.cz/c1-66605000

REICHENBACH, Hans, *Theory of tense*, 1947, dostupné: http://www.glottopedia.org/index.php/Reichenbach%27s_(1947)_theory_of_tense

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie, *Osvojování jazyka dítětem*, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha, 2016.

SELINKER, Larry, *Interlanguage*, 2013, dostupné: https://www.academia.edu/21533333/Selinker_Interlanguage

SCHWARZOVÁ, Monika, *Úvod do kognitivní lingvistiky*, Dauphin, Praha, 2009.

SKALKOVÁ, Jarmila, *Obecná didaktika*, Grada Publishing, Praha, 2007

SMOLÍK, Filip, *Teoretické přístupy k osvojování gramatiky*, Gaudeamus, Hradec Králové, 2007.

STUTTERHEIM von, Christiane, *Temporalität in der Zweitsprache,* Walter de Gruyter, Berlin - New York,1986, s. 14 – 25, dostupné: http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3352

ŠÁRA, M (vedení projektu), BISCHOFOVÁ, Jana, CONFORTIOVÁ, Helena, CVEJNOVÁ, Jitka, ČADSKÁ, Milada, HOLUB, Jan, LÁNSKÁ, Lucie, PALKOVÁ, Zdena, TURZÍKOVÁ, Milada, *Prahová úroveň, Čeština jako cizí jazyk*, Univerzita Karlova, Praha, 2001.

ŠEBESTA, Karel a kol., *Druhý a cizí jazyk: osvojování a vyučování*, Terminologický slovník, Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014.

ŠEBESTA, Karel a kolektiv, *Vyučování cizího jazyka*, Terminologický slovník, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017.

ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra, *Čeština jako cizí jazyk dle SERR*, 2010, dostupné: https://clanky.rvp.cz/clanek/c/GUH/8143/

ŠKODOVÁ, Svatava, ŠEBESTA, Karel, *Čeština- cílový jazyk a korpusy*. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Liberec, 2012.

ŠMILAUER, Vladimír, *Slovesný čas*, Naše řeč, ročník 27, č. 8, Praha, 1943, s. 169-179.

ŠTĚPÁN, Josef, *Čas ve větě a textu*, Praha, Univerzita Karlova, 1987.

ŠTĚPÁN, Josef, *K složeným příslovečným určením prostoru a času,* Slovo a slovesnost, ročník 50, č. 1, 1989, s. 10-14.

ŠTÍCHA, František (ed.), *Akademická gramatika spisovné češtiny*, Praha, Academia, 2013.

ŠTÍCHA, František, *Možnosti a meze české gramatiky*, Praha, Academia, 2006.

ŠTÍCHA, František, *O nepřesnosti našeho vyjadřování*, Praha, Academia, 2016.

VONDRÁČEK, Miloslav, *Příslovce a částice-hranice slovního druhu*, Naše řeč, ročník 82, č. 2, Praha, 1999, s. 72-78.

ZEMAN, Jiří, *Teorie odrazu a kybernetika*, Academia, Praha, 1978, s. 10-15.

ŽAŽA, Stanislav, *K úloze tzv. větných adverbií při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*, Slovo a slovesnost, ročník 40, č. 2, Praha, 1979, s. 135-138.

WHORF, Benjamin Lee, Sprache-Deken-Wirklichkeit, 1965, dostupné: https://www.uni-due.de/linguistik.schoeneck/veranstaltungen/wise04_kultur/Whorf_T01.pdf

Diplomové práce

POKORNÁ, Karla, *Slovesné morfologické kategorie v učebnicích českého jazyka*, Univerzita Karlova, 2020.

RICHTEROVÁ, Klára, *Vyjadřování času v psané češtině českých neslyšících*, Univerzita Karlova, 2009.

VANÍČKOVÁ, Klára, *Vokabuláře referenčních popisů úrovní znalosti češtiny jako cizího jazyka ve světle korpusových dat*, Univerzita Karlova, 2018.

Analyzované učebnice

BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, Marie, Dagmar ŠTĚPÁNKOVÁ a Kateřina VODIČKOVÁ, *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*, Edika, Brno, 2017.

HOLÁ, Lída, *Česky krok za krokem 1*, Akropolis, Praha, 2016.

HOLÁ, Lída, BOŘILOVÁ, Pavla, *Česky krok za krokem 2*, Akropolis, Praha, 2009.

REŠKOVÁ, Ivana, PINTAROVÁ, Magdalena, *Comunicative Czech elementary*, Rešková, 2009.

Seznam obrázků:

Obrázek 1 frekvence časových jednotek 47
Obrázek 2 frekvence časových jednotek a příklady doplnění 50
Obrázek 3 frekvence časových jednotek a příklady doplnění 53
Obrázek 4 frekvence časových jednotek 55
Obrázek 5 frekvence časových jednotek 56
Obrázek 6 frekvence časových jednotek 59
Obrázek 7 přehled frekvence časových jednotek 59
Obrázek 8 frekvence časových jednotek 60
Obrázek 9 výčet úrovní zadávacích úloh z celkového počtu testů hodnocených úrovní A2/B1 64
Obrázek 10 zastoupení témat zadání v subkorpusu A2 65
Obrázek 11 zastoupení témat zadání v subkorpusu B1 66
Obrázek 12 zastoupení mužů a žen 68
Obrázek 13 přehled mateřských jazyků (L1) všech respondentů v obou subkorpusech 68
Obrázek 14 frekvence časových jednotek 72
Obrázek 15 frekvence časových jednotek 72
Obrázek 16 frekvence časových jednotek v subkorpusu A2 72
Obrázek 17 frekvence časových jednotek v subkorpusu B1 73
Obrázek 18 kolokace a frekvence časových jednotek v subkorpusu A2 74
Obrázek 19 frekvence a kolokace časových jednotek v subkorpusu B1 75

Seznam zkratek:

AGSČ - *Akademická gramatika spisovné češtiny*

CC - *Comunicative Czech elementary*

CCE - *Certifikovaná zkouška (Czech Language Certificate Exam)*

ČJL- *Čas v jazyce a literatuře*

ČKK1 - *Česky krok za krokem 1*

ČKK2 - *Česky krok za krokem 2*

ČPC - *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*

ČRJ- *Čeština – řeč a jazyk*

EČAV- *Encyklopedie československé akademie věd*

ESČ- *Encyklopedický slovník češtiny*

KM - *korpus Merlin*

PMČ- *Příruční mluvnice češtiny*

SERR – *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*

SSČ - *Slovník spisovné češtiny*

Příloha 1.

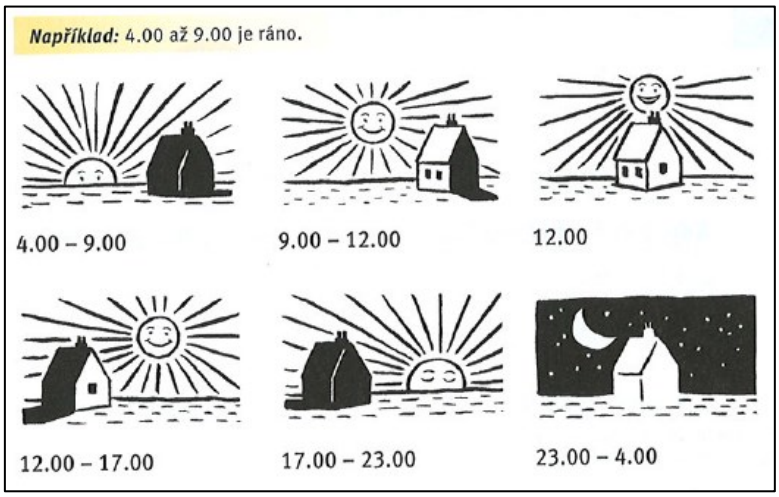

Obrázek č. 1 Učebnice krok za krokem 1 (s. 42)

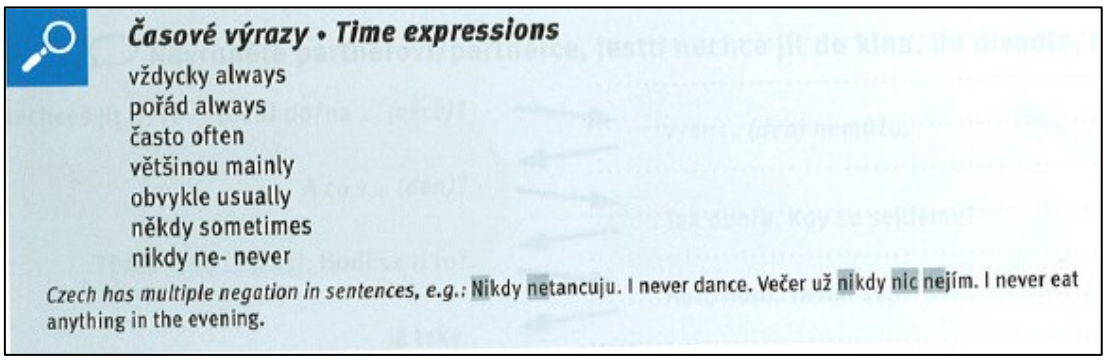

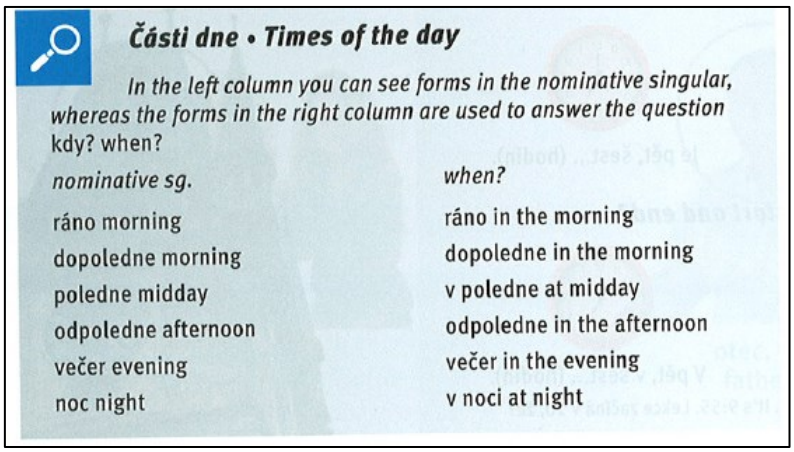

Obrázek č. 2 Učebnice krok za krokem 1 (s. 44)

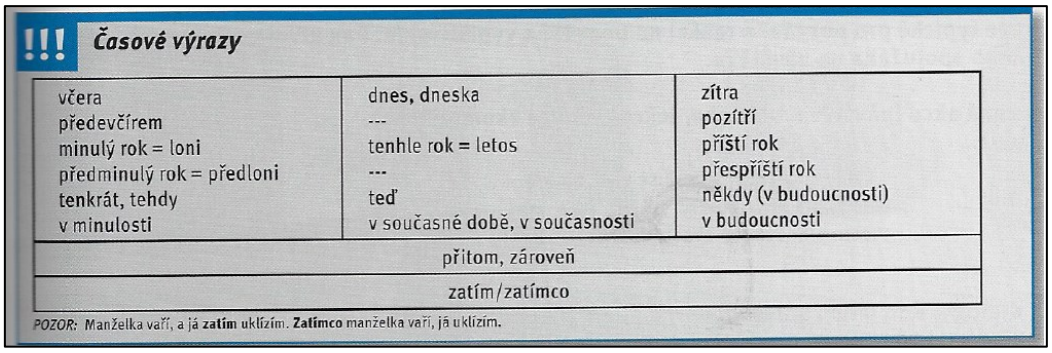

!!! Časové výrazy

včera předevčírem minulý rok = loni předminulý rok = předloni tenkrát, tehdy v minulosti	dnes, dneska --- tenhle rok = letos --- teď v současné době, v současnosti	zítra pozítří příští rok přespříští rok někdy (v budoucnosti) v budoucnosti
přitom, zároveň		
zatím/zatímco		

POZOR: Manželka vaří, a já **zatím** uklízím. **Zatímco** manželka vaří, já uklízím.

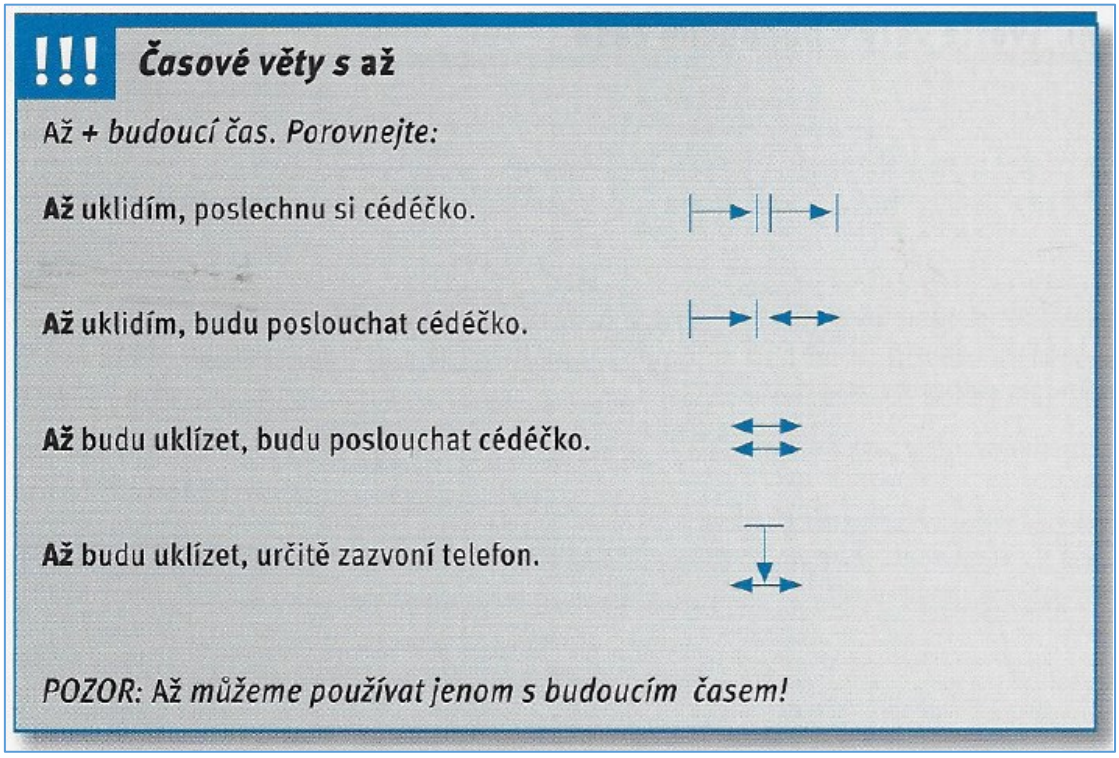

!!! Časové věty s až

Až + budoucí čas. Porovnejte:

Až uklidím, poslechnu si céděčko.

Až uklidím, budu poslouchat céděčko.

Až budu uklízet, budu poslouchat céděčko.

Až budu uklízet, určitě zazvoní telefon.

POZOR: Až *můžeme používat jenom s budoucím časem!*

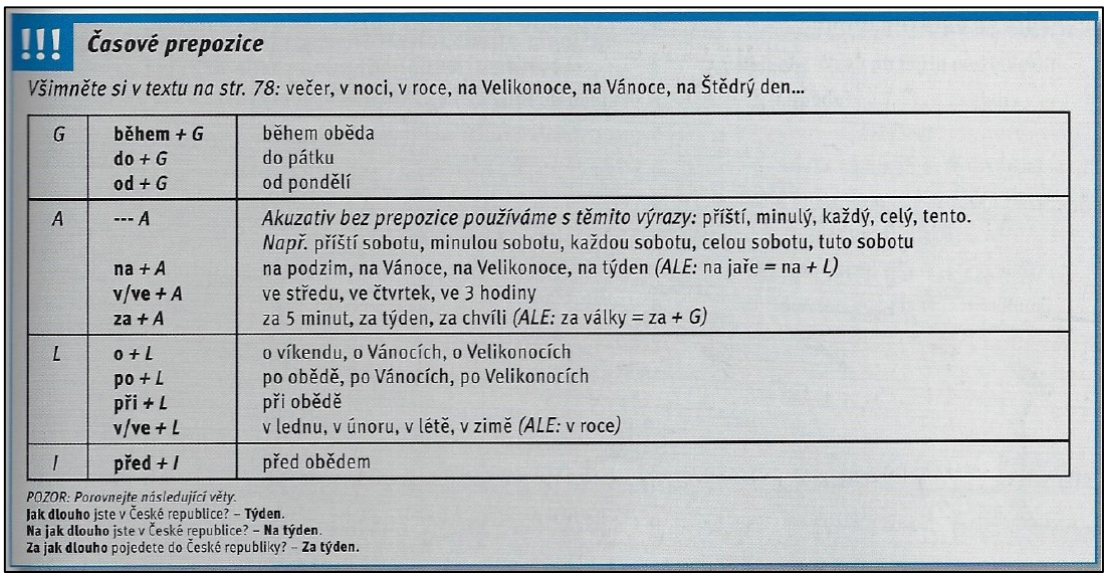

!!! Časové prepozice

Všimněte si v textu na str. 78: večer, v noci, v roce, na Velikonoce, na Vánoce, na Štědrý den...

G	**během + *G*** **do + *G*** **od + *G***	během oběda do pátku od pondělí
A	**--- *A*** **na + *A*** **v/ve + *A*** **za + *A***	*Akuzativ bez prepozice používáme s těmito výrazy:* příští, minulý, každý, celý, tento. *Např.* příští sobotu, minulou sobotu, každou sobotu, celou sobotu, tuto sobotu na podzim, na Vánoce, na Velikonoce, na týden *(ALE:* na jaře = na + *L)* ve středu, ve čtvrtek, ve 3 hodiny za 5 minut, za týden, za chvíli *(ALE:* za války = za + *G)*
L	**o + *L*** **po + *L*** **při + *L*** **v/ve + *L***	o víkendu, o Vánocích, o Velikonocích po obědě, po Vánocích, po Velikonocích při obědě v lednu, v únoru, v létě, v zimě *(ALE:* v roce)
I	**před + *I***	před obědem

POZOR: Porovnejte následující věty.
Jak dlouho jste v České republice? – **Týden.**
Na jak dlouho jste v České republice? – **Na týden.**
Za jak dlouho pojedete do České republiky? – **Za týden.**

Obrázek č. 3 Učebnice krok za krokem 2 (s. 44)

SIGNÁLNÍ SLOVA I.

Švejk pil často. Okamžitě vypil láhev koňaku.

Signální slova pro **imperfektivní** verba	Signální slova pro **perfektivní** verba
často	**najednou**
pořád	**okamžitě**
pravidelně	**nečekaně**
dlouho	**konečně**
JAK DLOUHO: celý den, týden, rok...	**NA JAK DLOUHO:** na celý týden
	ZA JAK DLOUHO: za hodinu, za chvíli

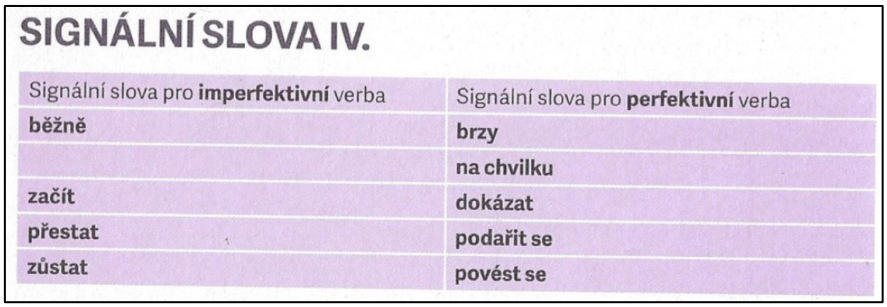

SIGNÁLNÍ SLOVA IV.

Signální slova pro **imperfektivní** verba	Signální slova pro **perfektivní** verba
běžně	**brzy**
	na chvilku
začít	**dokázat**
přestat	**podařit se**
zůstat	**povést se**

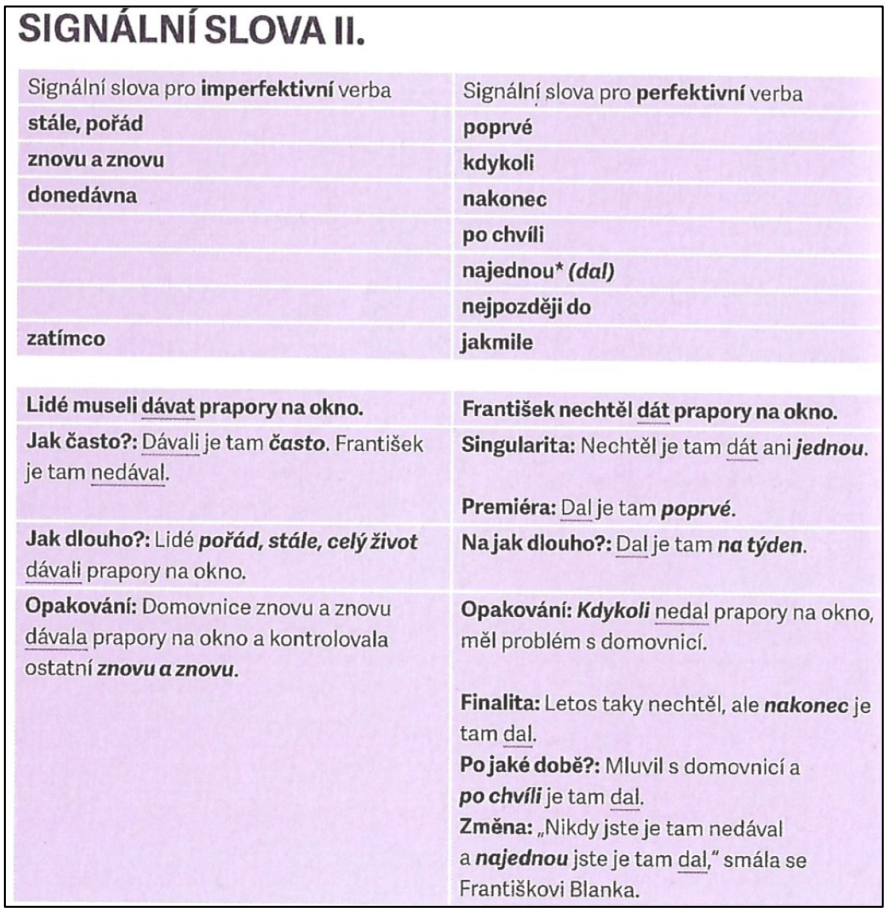

SIGNÁLNÍ SLOVA II.

Signální slova pro **imperfektivní** verba	Signální slova pro **perfektivní** verba
stále, pořád	**poprvé**
znovu a znovu	**kdykoli**
donedávna	**nakonec**
	po chvíli
	najednou* *(dal)*
	nejpozději do
zatímco	**jakmile**

Lidé museli dávat prapory na okno.	**František nechtěl dát prapory na okno.**
Jak často?: Dávali je tam ***často***. František je tam nedával.	**Singularita:** Nechtěl je tam dát ani ***jednou***. **Premiéra:** Dal je tam ***poprvé***.
Jak dlouho?: Lidé ***pořád, stále, celý život*** dávali prapory na okno.	**Na jak dlouho?:** Dal je tam ***na týden***.
Opakování: Domovnice znovu a znovu dávala prapory na okno a kontrolovala ostatní ***znovu a znovu***.	**Opakování:** ***Kdykoli*** nedal prapory na okno, měl problém s domovnicí. **Finalita:** Letos taky nechtěl, ale ***nakonec*** je tam dal. **Po jaké době?:** Mluvil s domovnicí a ***po chvíli*** je tam dal. **Změna:** „Nikdy jste je tam nedával a ***najednou*** jste je tam dal," smála se Františkovi Blanka.

Obrázek č. 4 Česká čítanka (s. 111, 186, 146)

Příloha 2.

Úloha 1 – E-mail

Úloha 1 – E-mail

Napište do záznamového archu e-mail. Napište minimálně 35 slov.

Kamarád/ka vás pozval/a na oslavu svých narozenin. Napište mu/jí e-mail.

V e-mailu musíte:

- ***poděkovat,***
- ***zeptat se na:***
  - ***místo oslavy***
  - ***začátek oslavy***
  - ***další hosty***

Obrázek č. 1 A2 oslava narozenin

Úloha 2 – Popis

Napište do záznamového archu popis fotografie. Napište minimálně 55 slov.

Prohlédněte si fotografii a odpovězte na všechny otázky.

- ***Kdo je na fotografii?***
- ***Kde jsou?***
- ***Proč tam jsou?***
- ***Co tam dělají?***
- ***Co mají na sobě?***
- ***Jak se cítí?***
- ***Co říkají?***
- ***Které je roční období?***

Obrázek č. 2 A2 popis moře

Úloha 4 – Popis obrázku

Na obrázku vidíte ženu. Popište ženu tak, že odpovíte na <u>všechny</u> otázky:
Kdo je ta žena a jak se jmenuje? Kde je? Odkud je? (země, město) Jaká je ta žena a kolik je jí let? Co vystudovala a kde pracuje? Je vdaná, má děti? Na co právě myslí? Jaké knihy má ráda? Kam chodí ráda na procházku? Má psa? Jak se jmenuje její pes? Napište asi 60-70 slov, na úkol máte cca 10 minut.
Max. 5 bodů.

Obrázek č. 3 A2 popis obrázku

Úloha 1 – E-mail

Napište do záznamového archu e-mail. Napište minimálně 35 slov.

Jedete s kamarádem/kou na hory. Napište e-mail do hotelu.

<u>Zeptejte se na</u>:

- ***volný pokoj a cenu pokoje,***
- ***jídlo,***
- ***parkoviště,***
- ***lyžařskou školu.***

Obrázek č. 4 A2 dopis do hotelu

Beantworten Sie Janas Email (45 min / min. 100 slov). Gehen Sie auf die gestellten Fragen ein. Es soll außerdem Folgendes dargestellt bzw. erfragt werden:

- Fragen Sie,
  - welches Fach Jana in Prag studieren will
  - wie ihr der Englischkurs gefällt und ob es dort im Sommer auch Tschechischkurse gibt. Sie würden gern im Sommer nach Brünn kommen. Dann können Sie sich öfter treffen.
- Bitten Sie sie, dass sie Ihnen einen Link zu (odkaz na) der Webseite der Schule schickt.
- Sagen Sie auch, dass Sie einige Fotos vom letzten Ausflug mit Thomas mitschicken.

Finden Sie einen geeigneten Abschluss.

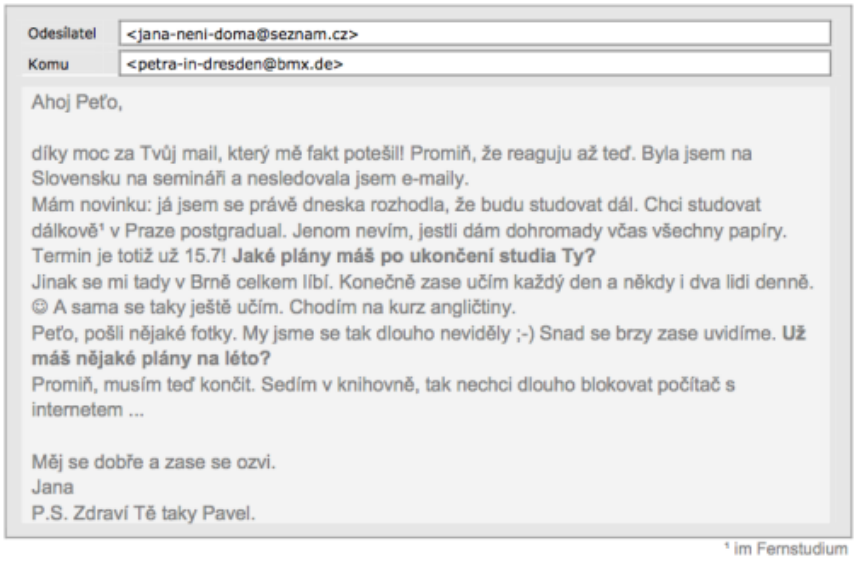

Odesílatel <jana-neni-doma@seznam.cz>
Komu <petra-in-dresden@bmx.de>

Ahoj Peťo,

díky moc za Tvůj mail, který mě fakt potešil! Promiň, že reaguju až teď. Byla jsem na Slovensku na semináři a nesledovala jsem e-maily.
Mám novinku: já jsem se právě dneska rozhodla, že budu studovat dál. Chci studovat dálkově[1] v Praze postgradual. Jenom nevím, jestli dám dohromady včas všechny papíry. Termin je totiž už 15.7! **Jaké plány máš po ukončení studia Ty?**
Jinak se mi tady v Brně celkem líbí. Konečně zase učím každý den a někdy i dva lidi denně. ☺ A sama se taky ještě učím. Chodím na kurz angličtiny.
Peťo, pošli nějaké fotky. My jsme se tak dlouho neviděly ;-) Snad se brzy zase uvidíme. **Už máš nějaké plány na léto?**
Promiň, musím teď končit. Sedím v knihovně, tak nechci dlouho blokovat počítač s internetem ...

Měj se dobře a zase se ozvi.
Jana
P.S. Zdraví Tě taky Pavel.

[1] im Fernstudium

Obrázek č. 5 B1 dopis Jana

Písemná zkouška (osobní dopis)

Beantworten Sie Alenas Email (45 min / min. 100 slov). Gehen Sie auf die gestellten Fragen ein. Es soll u.a. Folgendes dargestellt werden:

- Sie freuen sich auf den baldigen Besuch Alenas in Dresden und laden sie für den Nachmittag zu sich nach Hause ein. Sie fragen, wann sie ankommt, damit Sie sie am Bahnhof abholen können.
- Sie erfragen Details zum Feriensprachkurs (Preis, Termin).
- Sie bitten Alena, dass sie Ihnen die Anzeige schickt.

Finden Sie einen geeigneten Abschluss.

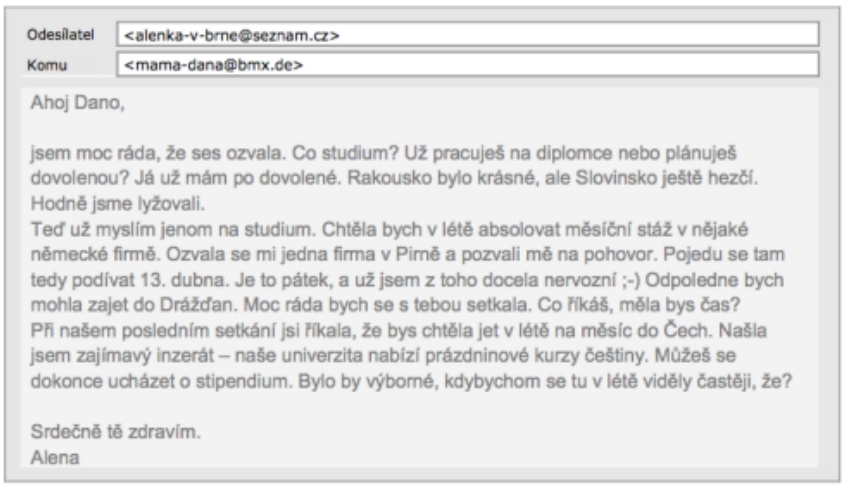

Odesílatel <alenka-v-brne@seznam.cz>
Komu <mama-dana@bmx.de>

Ahoj Dano,

jsem moc ráda, že ses ozvala. Co studium? Už pracuješ na diplomce nebo plánuješ dovolenou? Já už mám po dovolené. Rakousko bylo krásné, ale Slovinsko ještě hezčí. Hodně jsme lyžovali.
Teď už myslím jenom na studium. Chtěla bych v létě absolovat měsíční stáž v nějaké německé firmě. Ozvala se mi jedna firma v Pirně a pozvali mě na pohovor. Pojedu se tam tedy podívat 13. dubna. Je to pátek, a už jsem z toho docela nervozní ;-) Odpoledne bych mohla zajet do Drážďan. Moc ráda bych se s tebou setkala. Co říkáš, měla bys čas?
Při našem posledním setkání jsi říkala, že bys chtěla jet v létě na měsíc do Čech. Našla jsem zajímavý inzerát – naše univerzita nabízí prázdninové kurzy češtiny. Můžeš se dokonce ucházet o stipendium. Bylo by výborné, kdybychom se tu v létě viděly častěji, že?

Srdečně tě zdravím.
Alena

Obrázek č. 6 B1 dopis Alena

Sie haben von einem deutsch-tschechischen Tandem-Sprachkurs gehört und per Email um nähere Informationen gebeten. Sie bekommen daraufhin von einer der Organisatoren, einer Studentin, einen Brief und ein Info-Blatt (leták). Beantworten Sie den Brief. Gehen Sie auch darauf ein, warum Sie Tschechisch lernen bzw. was Sie vom Kurs erwarten. Fragen Sie nach dem Lehrbuch und nach der Möglichkeit eines Stipendiums.
ca. 45min (100slov)

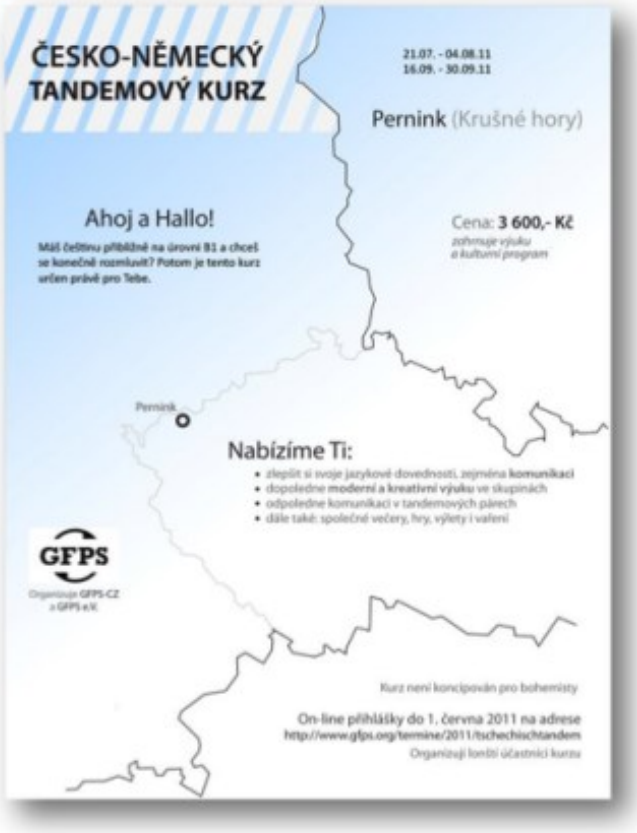

Ahoj Marku,

jsem ráda, že máš zájem o naše kurzy češtiny. Ráda posílám další informace (leták v příloze). Tento rok nabízíme kurzy v červenci a v září. Prosím, napiš mi, který termín se Ti hodí. Také bychom potřebovali vědět, jak dlouho se už učíš česky a co by sis chtěl procvičovat. Potřebuješ ubytování? Chceme nabídnout odpolední program. Budu ráda, když mi napíšeš, co bys rád dělal, a kam by ses chtěl podívat. Když budeš mít další otázky, můžeš mi napsat.

Obrázek č. 7 B1 dopis tandemový kurz

Úloha 2
Vyberte si jednu z následujících 3 možností a napište kompozici na dané téma. Napište cca 200 slov (nejméně 180 slov).

1. Škola – základ života?
(Zamyšlení nad významem vzdělání pro život člověka v 21. století)

2. Všude dobře, doma nejlépe
(Pokud rádi cestujete a ještě raději se po pobytu v zahraničí vracíte domů, vypravujte – na základě vlastních zkušeností – příběh na tento námět).

3. Po nás potopa
(Je ochrana životního prostředí opravdu nutná? – Úvaha)
Max. 10 bodů.

Obrázek č. 8 B2 přísloví

Příloha 3.

METADAT

Obecné::

ID textu: 0601

Cílový jazyk: Czech

Úroven testu podle SERR: B1

Testová úloha: odpoved Alene na jeji email - ID: 1_Alena

Materský jazyk: German

Vek: not reported

Pohlaví: female

Hodnocení:

Celkové hodnocení podle SERR: A2

Gramatická správnost: A2

Pravopis: B1

Slovní zásoba: rozsah: B1

Slovní zásoba: ovládání: A2

Koherence/koheze: B1

Sociolingvistická primerenost: A2

žákovských textech 1

Ahoj Aleno,

děkuju Ti mockrat za Tvůj email. Mám hodné práce na studium. Musím skončit diplomce přiští týden. Je brzo. Potom budu dělat výlet do Norsku. Těším se na tebe v 13. dubna. Pozvám Ti na kávu na privatě. Kdy přijedeš? Chtěla bych dostat pro tebe na nadráží.

Doufám, že dostáš stáž.

Mám zájem na kurz češtiny. Viš co kurz stojí a kdy začí? Bylo by krásné, kdybych v Čechach pro kurz. Mohla bys mi poslat inzerát?

Jak se má tého bratra? Ještě je ve škole? Viděla ho minulý rok. Můj bratr začinal studium minulý měsíc. Studuje ekonomii v Berlině. Má velké radost. Ale, jak dlouho?

Pro dnešek končim.

POzdravuj rodinu.

Zatim ahoj

Marie

METADAT

Obecné::

ID textu: 0607

Cílový jazyk: Czech

Úroven testu podle SERR: B1

Testová úloha: odpoved Alene na jeji email - ID: 1_Alena

Materský jazyk: Polish

Vek: not reported

Pohlaví: female

Hodnocení:

Celkové hodnocení podle SERR: B1

Gramatická správnost: B1

Pravopis: B2

Slovní zásoba: rozsah: B1

Slovní zásoba: ovládání: B2

Koherence/koheze: B1

Sociolingvistická primerenost: B1

žákovských textech 1

Ahoj Aleno!

Děkuji Ti mnohokrát za Tvůj dopis. Měla jsem velkou radost z Tvého dopisu. Ptaš; co studium? Mám přístí týden zkoušku a myslím jenom na studium; nemám čas, protože musím se nazkoušku připravovat.

Těším se už na Tvou návštěvu v Drážďanech a chtěla bych Tě pozvat na oběd a kávu k mne. Doufam, že budeš mít chuť na něco německého. Kdy přijedeš , abych mohla pro Tebe jít na nádraží?

V posledním dopise jsi mi psala, že jsi našla zajímavý inzerát. Můžeš mi ho poslat? Kdy začíná ten kurz češtiny a kolik stojí? Těším se na naše stkání. Tím končím, protože je už pozdě večer a musím ještě něco studovat.

Pozdravuj Davida!

Měj se dobře!

Srdečně tě zdravím.

Dana